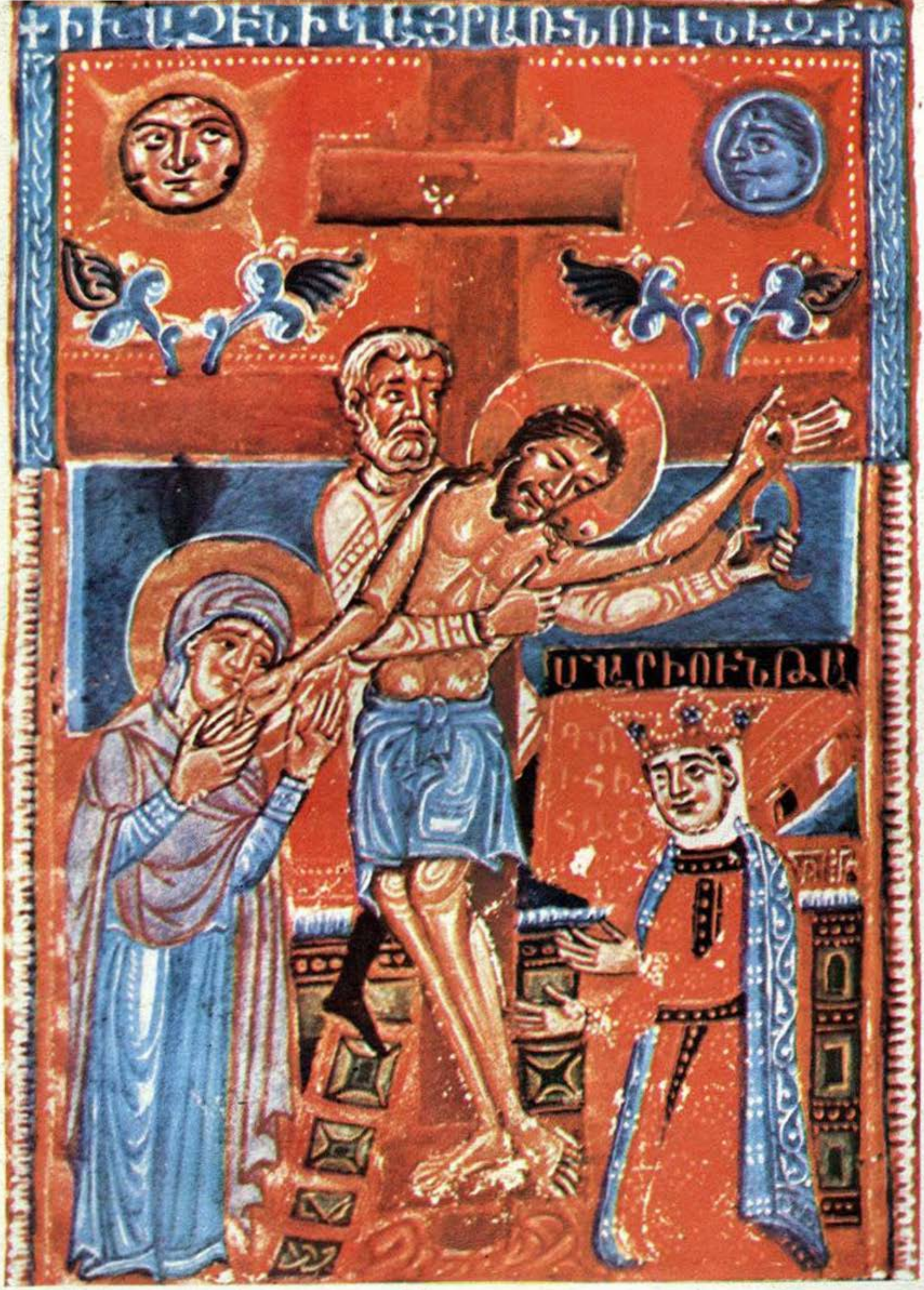

magazin istoric

SERIE NOUĂ — APRILIE 1995

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXIX — nr. 4 (337)
aprilie 1995

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ştefan (responsabil de număr)
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundaţia Culturală Magazin Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI" — Bucureşti, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

SUMAR

Solidaritate universitară: Horia Hulubei 2
Demografie, religie şi istorie: Ion Dumitriu-Snagov 3
Charles N. Colson. De la confuzie la realitate: Cornelia Bodea 8
Meşterul tiparelor — Mitrofan: Gabriel Ştrempel 12
În Bucureşti, acum 50 ani 16
România la final de război mondial în Europa. Documente inedite 20
Dosarul misiunii Stirbey: Ion Calafeteanu 26
Prezenţa militară sovietică în România: S. Verona, D. R. Falls 33
Înfruntând furtuna: Alexandru Şafran 41
Un om şi o eră — Konrad Adenauer: Dumitru Hîncu 46
160 ani de arheologie românească: Mircea Babeş 54
Comploturile împotriva lui Hitler: Florentina Dolghin 57
De ce nu mai există o arhivă S.S.I.: Cristian Troncotă 62
Întâmplări din viaţă...: A.C. Cuza 65
Caietele de miezul nopţii: Al. Busuioceanu 71
Film şi istorie la Cannes: Cristian Popişteanu 77
Iubirile Marthei Bibescu după Ghislain de Diesbach 79
Armenia: Sergiu Selian 85
• Cărţi sosite la redacţie... 7, 45, 70 • Concursul Magazin istoric, **ediţia 1995... 89 • Istoria şi şcoala... 92 • Dialog cu cititorii** 94

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

HORIA HULUBEI

Solidaritate universitară

Oricare ar fi forma de viață de mâine, societățile umane nu vor putea trăi decât tot organizate pe baze de realități umane, nu vor putea trăi decât tot organizate pe baze de realități etnice. Aceste popoare a căror structură etnică va fi suficient de sănătoasă și omogenă vor putea dăinui ca unități sociale.

Asigurarea continuității vieții noastre naționale este marea sarcină a tineretului românesc de mâine.

Poporul nostru de plugari, care de douăzeci de secole s-a arătat ca o realitate biologică, impresionant de rezistentă va avea de suferit asalturi poate mai grele ca niciodată.

Resorturile esențiale vieții noastre ca nație vor trebui cu orice chip să fie ținute cu competență și destoinicie de ai noștri.

Țara noastră va trebui să sufere și un proces rapid de adaptare la formele cerute de civilizația ce va veni. Tineretul va trebui să poată realiza această adaptare fără prea multe suferințe.

Aceasta cere o pregătire aspră și susținută la realitățile acestei vieți.

El să simtă că trebuie să se încoloneze între elitele care vor conduce societățile de mâine. Ei vor lupta generos pentru ca civilizația să ne dea mijloacele și forța materială de care vom avea nevoie pentru asigurarea permanenței noastre. Timpul pierdut în altceva decât în munca pentru realizarea sa ca om util și pentru făurirea unității sale sufletești de om cult constituie o crimă pentru tânăr și pentru țară.

Să gândească și să simtă românește. Țara se găsește în luptă crâncenă pentru existența ei. Deasupra tuturor ideologiilor, tuturor credințelor, deasupra tuturor egoismelor stă România.

Solidaritatea românului în fața greutăților a devenit legendară. Studentul să dea exemplul cel mai luminos, fie că luptă cu arma pentru a asigura dreptul nostru la viață, fie că luptă să se prepare pentru competiția vieței de după luptă. Munca leală și generoasă a elitelor noastre va da nației posibilitatea să-și urmeze cursul ascendent spre o formă de înaltă și glorioasă civilizație umană.

Fără contribuția acestor elite, rezistența noastră ca unitate națională va fi periclitată.

Cea mai mare parte din mișcarea culturală românească a fost zămislită în jurul universităților.

Ele au fost și sunt centrele unde se făurește puterea noastră de afirmare ca popor și de rezistență la lupta noastră ca națiune. Cine nu a ajutat universitățile a greșit, cine a lovit, conștient sau inconștient în ele a greșit. Nedumerirea creată prin loviturile repetate date de unii acestei instituții ne-au dus pe margine de prăpastie. Funcționarea neconformă, câțiva ani, a universităților înseamnă tot atâtea generații inutilizabile pentru țară.

Lupta în timp de pace, tot atât de esențială și determinantă ca cea de război, este dusă de armata celor care întrețin și introduc elementele progresului în sânul unei națiuni. De calitatea lor depind, în mod exclusiv, și posibilitățile spre mai bine.

Cultura și civilizația măresc atât de covârșitor potențialul unui popor, încât o lipsă de grijă în menținerea pe culmile cele din urmă ale civilizației duce la o scădere așa de mare în posibilitățile lui de rezistență că însăși existența sa poate fi periclitată.

Toată această luptă e dusă și de universitate.

Universitățile sunt și trebuie să rămână locuri sfinte de reculegere și făurire a viitorului, așa cum mănăstirile, în timpurile zbuciumate ale omenirii, au fost oaze unde s-au îmbinat gândurile și bogățiile sufletești care au servit de îndreptar pentru regăsirea echilibrului.

Ele trebuie să fie elementul de continuitate în viața unei țări, iar la noi, poate mai mult ca în altă parte.

Ajutate, respectate și venerate, ele vor constitui baza închegărilor noastre viitoare, cum au fost și până acum.

(Fragment dintr-un interviu acordat de H. Hulubei, rectorul Universității din București revistei Pământul românesc, *nr. 10/1942)*

DEMOGRAFIE, RELIGIE ŞI ISTORIE

Prof. univ. dr. ION DUMITRIU - SNAGOV

Demografia religioasă şi-a delimitat relativ recent domeniul său de studiu, pe un teren interdisciplinar, definindu-şi metodologia prin combinarea instrumentului matematic cu experienţa statisticii, pentru a urmări evoluţia istorică a populaţiei după religii. Demografia religioasă caută să servească obiectiv şi cu precizie aspectele raportului dintre populaţie şi religie în dinamica istorică, surprinzând cantitativ schimbările calitative produse în societatea umană.

Tabloul demografic al unui teritoriu, în multiplele sale variante: urban sau rural, etnic sau religios, material sau spiritual reprezintă secţiuni matematice în timp şi modificările din lumea fizică devin apte să înregistreze salturi calitative în expresii statistice, urmărind sensul istoriei cu extrem de puţine excepţii de recesivitate.

Iată tot atâtea motive care justifică interesul specialiştilor pentru acest nou domeniu de cercetare. Profesorul Ion Dumitriu-Snagov a încheiat recent un studiu — Pagini de demografie religioasă **— după câte ştim noi, o primă încercare de acest gen în literatura de specialitate din ţara noastră[1]. Noutatea, dar mai ales valoarea ştiinţifică a unui astfel de demers, ne-au determinat să preluăm câteva pasaje din acest studiu, pe care le vom publica în continuare sub un titlu ce aparţine redacţiei noastre şi care, suntem convinşi, vor răspunde, fie şi în parte, interesului manifestat astăzi pentru problemele religioase. La sfârşitul lecturii acestor pagini, vom constata cu o oarecare uimire că religia, în ciuda drasticelor represiuni la care a fost supusă de regimul totalitar comunist, prin prezervarea ei în conştiinţa populaţiei, reprezintă o semnificativă mărturie a rezistenţei anticomuniste a poporului român.**

M. Şt.

O mare revelaţie morală

Politica de ateizare, prin eradicarea religiei, a intrat în strategia totalitarismului comunist imediat după 23 august 1944 şi a cunoscut cele mai variate forme de manifestare, de la manevrele insidioase ale prieteniei până la genocidul greco-catolic. Cu toate că în Constituţia din 1948 era prevăzută libertatea religioasă (Art. 27), autorităţile guvernamentale au eliminat religia din evidenţa publică a populaţiei şi au scos-o din recensămintele populaţiei efectuate timp de aproape o jumătate de veac. Tocmai din acest motiv, recensământul din 7 ianuarie 1992 a constituit o mare revelaţie morală: 99,8% din locuitorii României s-au înregistrat în rândurile unei confesiuni religioase şi numai 331 cetăţeni s-au declarat atei şi 24 314 fără religie[2].

Confruntarea datelor ultimului recensământ, publicate de Comisia Naţională pentru Statistică, oferă posibilitatea unor investigaţii metodice în evoluţia societăţii româneşti, în care cei 22 180 035 locuitori îşi urmează orbitele spirituale proprii, într-o formidabilă şi continuă activitate socială.

Între recensământul din 1930 (ultimul care cuprindea date privind religia populaţiei) şi cel din 1992, cele mai importante evenimente demografice au fost determinate de tendinţa de schimbare radicală a modului de activitate socială în întreaga ţară. Această schimbare este evidenţiată prin dinamica generală a mediului de viaţă. Astfel, dacă în 1930, populaţia ţării trăia în proporţie de 78,6% în mediul rural şi de 21,4% în cel urban, în 1992 situaţia s-a schimbat radical: 45,6% pentru mediul rural şi 54,4% pentru mediul urban.

În 1992, masa populaţiei, dispusă echilibrat în teritoriul statal, fără discriminare politică sau religioasă, avea o densitate medie de 95,8 loc./km p., variabilă între *minima* din zonele montane sau cele inundabile (jud. Tulcea = 32,1 loc./km p., jud. Caraş Severin = 44,2 loc./km p.) şi *maxima* (jud. Prahova = 186 loc./km p.) raportate la un judeţ cu densitate *medie* (Neamţ = 98,1 loc./km p.).

Aceste cifre indică, aşadar, o dispunere uniformă a populaţiei, nediferenţiată preferenţial în teritoriu.

Comparând creşterea populaţiei faţă de 1930 şi apartenenţa ei la diferite

[1] Studiul face parte din cursul de specializare post-universitară predat la Facultatea de Diplomaţie Eclesiastică a Academiei Internaţionale pentru Studiul Religiilor Lumii din Bucureşti. Textul complet, însoţit de aparatul critic, a fost prezentat de autor la Conferinţa internaţională a Federaţiei Institutelor pentru Studii Central-Est Europene, desfăşurată la Lublin (Polonia) între 15 şi 17 noiembrie 1944, sub patronajul profesorului universitar Jerzy Kłoczowski, membru al Comitetului Executiv al UNESCO.

[2] Situaţia nu trebuie să ne mire. În zilele noastre, 32,6% din locuitorii planetei sunt creştini (în total, 2 200 comunităţi religioase), din care 17% catolici, 13,3% protestanţi, 2,3% ortodocşi; 17% musulmani, 13,4% hinduşi, 6,3% confucianişti, 6,1% budişti, 0,3% mozaici, 0,3% sikh, 9,4% sincretişti-animişti, 10,3% agnostici, 4% atei.

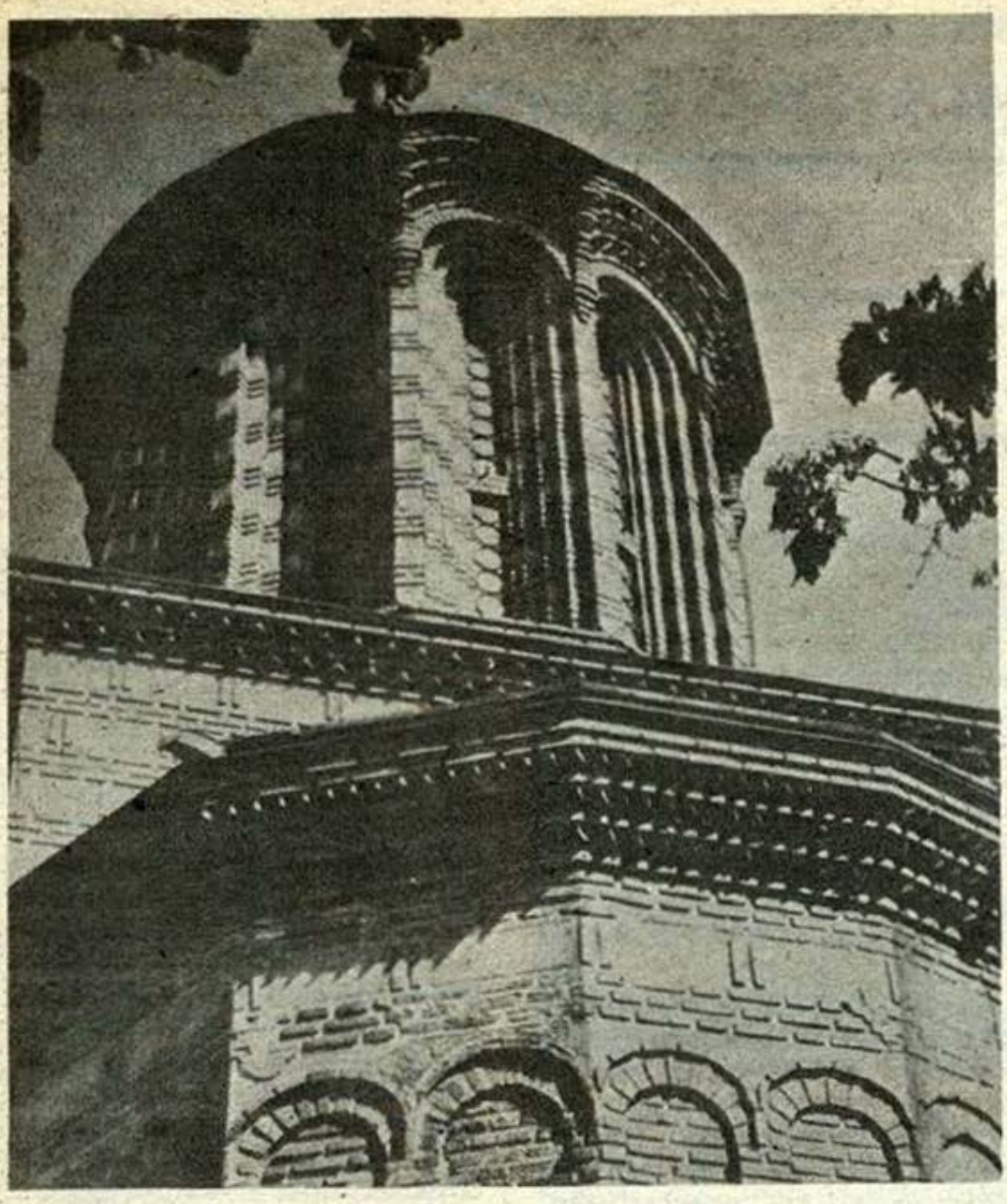

Monumente de arhitectură religioasă reprezentative pentru România: Biserica Curtea Veche (București)...

culte, Alexandru Radocea ne-a dat o bună imagine de sinteză în studiul introductiv al datelor recensământului din 1992, o sinteză întocmită pe criterii științifice detaliate, de care am beneficiat și noi. Iată cum se prezintă această sinteză:

„Locuitorii de religie ortodoxă sunt majoritari în 37 de județe și în municipiul București.

Cele 1 161,9 mii persoane de religie romano-catolică reprezintă 5,1% din totalul populației, domiciliate în proporții mai importante în județele Harghita, Bacău, Timiș, Covasna, Satu Mare, Mureș, Neamț și Arad.

S-au declarat de religie reformată un număr de 802,5 mii persoane (3,5% din total), domiciliate mai ales în județele Mureș, Bihor, Cluj, Covasna, Satu Mare, Sălaj și Harghita.

Populația de naționalitate română este în proporție de 94,7% de religie creștină ortodoxă. O proporție de 1,8% din români sunt romano-catolici, 0,9% sunt greco-catolici, 1,0% sunt penticostali, circa 1,5% aparțin altor culte (baptiști, adventiști, creștini după Evanghelie sau de altă religie), iar numai 0,1% sunt atei sau fără religie.

Populația de naționalitate maghiară este în proporție de 47,1% reformată, 41,2% romano-catolică, 4,6% unitariană, 0,8% de religie evanghelică sinodo-presbiteriană, 0,4% de religie evanghelică de confesiune augustană, 0,8% baptiști, 0,5% adventiști, 4,3% de altă religie, iar 0,2% atei sau fără religie.

Țiganii se distribuie după religie astfel: ortodocși — 85,3%, romano-catolici — 4,8%, reformați — 4,4%, greco-catolici — 0,9%, penticostali — 2,0%, unitarieni și baptiști — câte 0,2%, creștini după Evanghelie — 0,2%, alte religii — 0,9% iar atei și fără religie — 0,9%.

Germanii sunt romano-catolici în proporție de 59,4%, evanghelici de confesiune augustană — 22,9%, evanghelici sinodo-presbiterieni — 2,4%, reformați — 2,3%, penticostali și baptiști — câte 0,4%, atei și fără religie — 0,2%.

Ucrainenii sunt de religie ortodoxă în proporție de 80,3%, penticostali — 7,7%, adepți ai Bisericii ortodoxe de stil vechi — 3,5%, greco-catolici — 2,6%, adventiști — 1,6%, atei și fără religie — 0,2%.

În rândurile rușilor-lipoveni predomină religia creștină de rit vechi — 62,2% și cea ortodoxă — 31,8%. Turcii și tătarii sunt în cea mai mare parte — 97,3%, respectiv 98,9% — de religie musulmană. În rândurile sârbilor și grecilor predomină religia ortodoxă, iar cei mai mulți dintre polonezi, cehi, slovaci, croați și bulgari sunt de religie romano-catolică.

În funcție de structura etnică a populației, ortodocșii sunt în mare majoritate români (97,6%); romano-catolicii sunt 57,6% maghiari, 31,1% români și 6,1% germani; reformații sunt în marea lor majoritate de naționalitate maghiară (95,4%) și o proporție asemănătoare este la unitarieni.

La fel ca în populația totală a țării, la diferitele religii predomină persoanele de sex feminin, cu excepția religiei musulmane la care există mai mulți bărbați decât femei. De asemenea, în cadrul persoanelor fără religie sau atei proporția persoanelor de sex masculin este majoritară".

Tabloul general al populației stabile, privind situația religioasă, ne permite o prezentare a trei mari categorii de religii după disper-

siunea lor istorică generală:

a) *Religiile în dispersiune majoră*, cu peste 100 000 credincioși pentru fiecare cult, înregistrate pe tot teritoriul țării și care sunt cuprinse în trei mari categorii, după proveniența lor istorică:

— *Religiile tradiționale*, ortodoxă și catolică, provenind din marea separare din secolul XI;

— *Religiile reformatoare* de proveniență catolică (rezultate din Reforma secolului XVI); reformată, unitariană, evanghelică de cult augustan, evanghelică sinodo-presbiteriană) și reformatoare de proveniență ortodoxă: greco-catolică (română unită sau catolică de rit oriental).

— *Religiile neoreformatoare* (recunoscute prin Legea pentru Regimul general al cultelor religioase din România din 4 august 1948 și care până atunci avuseseră regim de asociații religioase): baptistă, penticostală, adventistă și creștină după Evanghelie.

Numeric, situația lor se prezintă astfel:

Cele două religii tradiționale dețin: *ortodoxă* — 19 802 389 credincioși (86,8% din totalul populației), *catolică* — 1 161 942 (5,1% din totalul populației). Religiile reformatoare de proveniență catolică prezintă următoarea situație: *reformată* — 802 454 (3,5%), unitariană — 76 708 (0,3%), *evanghelică de cult augustan* — 39 552 (0,2%), *evanghelică sinodo-presbiteriană* — 21 160 (0,1%); reformatoare de proveniență ortodoxă *(greco-catolică* sau *română unită)* — 223 327 (1,0%). Religiile neoreformatoare se prezintă astfel: *baptiștii* — 109 677 (0,5%), *penticostalii* —220 051 (1,0%), *adventiștii* — 78 658 (0,3%), *creștinii după Evanghelie* — 49 963 (0,2%).

b) *Religiile în dispersiune medie* înglobează 126 713 credincioși, repartizați astfel: *creștini de rit vechi* — 28 141 *armeni de rit gregorian* — 746, *islam* — 54 928 dintre care 29 832 turci și 24 596 tătari, *mozaici* — 9 670 și *Biserica ortodoxă de rit vechi* — 33 228.

Deși și acestea sunt religii cu caracter istoric în conviețuirea stabilă cu celelalte religii din teritoriul românesc, ele nu au un caracter statistic relevant, în prezent numărul credincioșilor fiind foarte scăzut, în comunități de sub 25 000 persoane. Religia creștină de rit vechi se împarte îndeosebi între ruși-lipoveni — 24 016, români — 3 711 și ucraineni — 121 credincioși. Religia musulmană înglobează credincioși turci și tătari, cu un slab sau negativ spor de populație.

c) *Religiile în dispersiune de mici comunități*, împreună cu *ateii*, cei *fără religie* și cu *religie nedeclarată*, prezintă următoarea situație: *asociații religioase* — 55 583, *ateii* — 10 331, *fără religie* — 24 314, cu *religie nedeclarată* — 8 139.

Studiul comparativ al datelor recensămintelor din 1930 și 1992 relevă ponderea populației de religie ortodoxă al cărei procent a crescut de la 69,9% la 86,8%, cu o schimbare drastică a peisajului demografic datorată în primul rând unor cauze de ordin istorico-politic. Aceste modificări s-au produs ca urmare a *pierderii unor teritorii* (Basarabia, Bucovina, Cadrilaterul) unde se afla un mare număr de neortodocși: mozaici, musulmani, catolici, luterani, reformați și protestanți. În al doilea rând, *represiunea comunistă*, în urma căreia Biserica greco-catolică a fost desființată prin lege, a dus la înglobarea forțată a credincioșilor acestei biserici în Biserica ortodoxă, ceea ce a dat în timp un spor artificial de populație ortodoxă de peste 1,5 milioane credincioși. În sfârșit, *emigrările forțate* determinate de regimul politic totalitar comunist prin măsurile represive îndreptate împotriva cetățenilor catolici din Dobrogea, Banat și Ardeal, ca și unele deportări de populație musulmană din Dobrogea efectuate de armata sovietică în anii 1944-1948.

Vitalitate, armonie, toleranță

Prin analiza structurii cultelor în teritoriu se pot obține o serie de date extrem de semnificative. De pildă, în două județe — Covasna și Harghita — populația ortodoxă este mult minoritară numeric și depășită de cea catolică, atât relativ, cât și absolut, adică împreună cu celelalte religii istorice. În județul Covasna, dintr-un total de 348 335 locuitori, 45 217 sunt ortodocși (21,7%), 228 884 catolici, 694 greco-catolici, 44 558 reformați, 24 937 unitarieni, 189 evanghelici de cult augustan și 56 evanghelici sinodo-presbiterieni. În județul Harghita, din 233 256 locuitori, 50 467 (13,3%) sunt ortodocși, 85 648 catolici, 390 greco-catolici, 79 802 reformați, 10 701 unitarieni, 840 evanghelici de cult augustan

.... Biserica „Sfântul Mihail" (Cluj)...

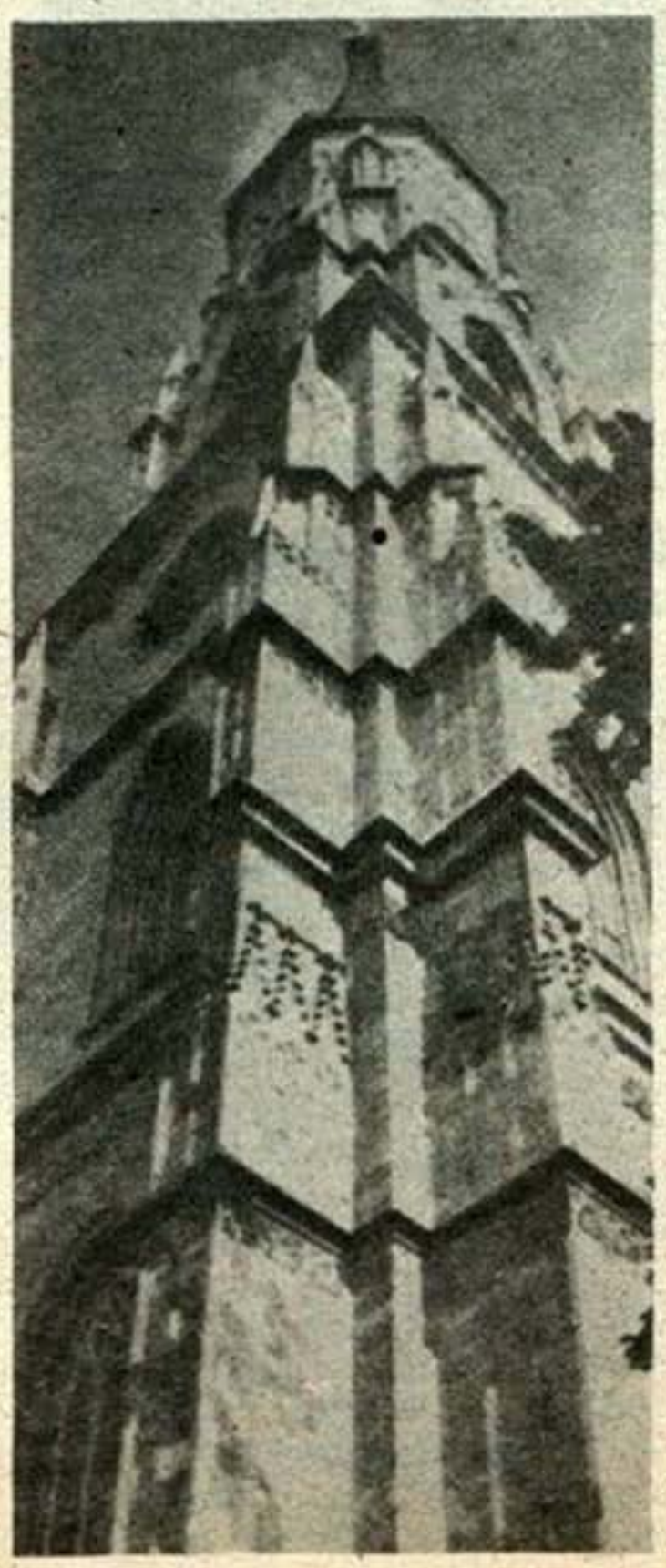

... și Biserica reformată din Turda

și 388 evanghelici sinodo-presbiterieni.

În toate celelalte județe ale țării (cu excepția jud. Satu Mare, unde procentul ortodocșilor este de 49,82%) populația ortodoxă este majoritară. În 14 dintre județe și în municipiul București procentajul religiei ortodoxe se evidențiază spre limita maximă, cu indici de peste 95% din totalul locuitorilor: Olt — 99,6%, Vâlcea — 99,3%, Călărași — 99,2%, Ialomița — 99,2%, Dolj — 99,0%, Buzău — 98,8%, Giurgiu — 98,8%, Argeș — 98,6%, Brăila — 98,6%, Galați — 98,4%, Mehedinți — 98,2%, Teleorman — 97,8%, Vrancea — 97,7%, Vaslui — 97,2% și municipiul București — 96,5%.

O problemă istorică aparte o formează *religia greco-catolică* (română unită sau catolică română de rit bizantin), ai cărei episcopi, în urma declarației din 1689 de unire cu Roma, se numeau prin proces canonic la început ca „episcopi ai valahilor, grecilor, rutenilor, sârbilor și altora", procedură ce a durat până în 1853, când a fost creată Provincia greco-catolică română de Făgăraș și Alba Iulia.

Începând cu 1868, după proclamarea statului dualist austro-ungar, diferențierea etnică în cadrul acestei religii a fost revendicată acut în scopuri politice, guvernul din Budapesta creând o dieceză proprie pentru cetățenii maghiari proveniți din deznaționalizarea românilor și a rutenilor din zona Munkacs. Această dieceză a fost aprobată condiționat de papa Pius X în 1912 cu sediul la Hajdudorogh și cu un vicariat teritorial în Transilvania (prin disjuncția unor parohii românești din Mitropolia Blajului). Această măsură a devenit ulterior un motiv de grav contencios eclaziastic și de confruntări naționaliste, în final Vaticanul anulând vicariatul.

Din 1945, în toate țările căzute sub dominația Uniunii Sovietice, s-a trecut la dizolvarea Bisericii unite. În România, Biserică unită a rezistat în clandestinitate până în ianuarie 1990 (*Magazin istoric,* nr. 7/1994). Numeric, la 1 decembrie 1948, atunci când s-a trecut la dizolvarea structurilor sale eclaziastice, Biserica unită avea 1 562 979 credincioși (9,9% din populația țării). În ianuarie 1992 s-au recenzat 223 327 credincioși (1% din totalul populației țării). Comunitățile cele mai consistente, pe județe, sunt următoarele: Alba (15 937), Arad (4 926), Bihor (14 485), Bistrița-Năsăud (9 267), Brașov (7 257), Caraș-Severin (2 704), Cluj (37 594), Covasna (390), Harghita (694), Hunedoara (5 798), Maramureș (30 650), Mureș (15 228), Satu Mare (35 429), Sălaj (9 198), Sibiu (9 781), Suceava (1 424), Timiș (7 495) și municipiul București (10 113). În celelalte județe, cifrele sunt nesemnificative.

Analiza acestor date pune în evidență faptul că în afară de București, greco-catolicii sunt prezenți în număr mai mare dincolo de arcul carpatic și în județul Suceava, dar aici cu pondere etnică ucraineană. Slaba lor prezență în județele Covasna și Harghita are la bază disproporția etnică dintre români și maghiari (secui), cu pondere în favoarea romano-catolicilor, reformaților și unitarienilor, religia greco-catolică fiind considerată religia românilor (ca și cea ortodoxă).

Dincolo de aspectele oferite de recensământ, reorganizarea Bisericii greco-catolice din ultimii ani a dus la o creștere sensibilă a numărului credincioșilor ei, încât datele înregistrate în 1992 sunt deja depășite, fapt ce ilustrează vitalitatea acestei biserici după anii de represiune.

În raportul etnie/religie, religia greco-catolică rămâne, chiar prin datele înregistrate în 1992, cu un specific românesc larg-majoritar. Din totalul de 223 327 credincioși, 191 453 sunt români (90,2%), iar restul maghiari (23 393), țigani (3 569), germani (1 900), ucraineni sau ruteni (1 693), lipoveni-ruși (32), turci (7), sârbi (84), tătari (3), slovaci (587), bulgari (132), evrei (21), croați (20), cehi (93), polonezi (114), greci (70), armeni (16), alte etnii (132).

Datele statistice exprimă o constelație rezultată din normala conviețuire prin integrări reciproce. Combinări matematice ale condițiilor etno-religioase în evoluția geo-politică demonstrează labilitatea termenilor aleatorii de esență preferențial-umană și, apelând la probe statistice vom vedea cât de complexă este configurația socială și cum viața infirmă interpretările exclusiviste de genul: toți românii sunt ortodocși, cine este de religie romano-catolică nu este român.

În România, din totalul celor 22 810 935 locuitori,

19 802 389 (87%) sunt de religie ortodoxă, din care etnici români sunt 19 322 047 (97,6%). Un număr de 480 342 ortodocși aparține altor etnii: maghiari — 27 828, țigani — 342 130, germani — 8 126, ucraineni — 52 839, ruși-lipoveni — 12 285, turci — 461, sârbi — 26 219, tătari — 149, slovaci — 850, bulgari — 2 112, evrei — 317, polonezi — 312.

Din totalul celor 1 161 942 catolici, 361 324 sunt de naționalitate română, 669 420 de naționalitate maghiară, 70 983 germană. La rândul lor, din cei 802 454 reformați, 16 140 sunt români, 765 370 maghiari, 17 598 țigani. Interesant este însă și faptul că din totalul celor 1 624 959 persoane de naționalitate maghiară, 32 949 au declarat limba română ca limbă maternă.

Toate aceste date definesc un peisaj demografic mai echilibrat decât în multe alte zone europene, unde s-a ajuns la stări conflictuale etno-religioase. Privite în practica istorică, aceste statistici se înscriu în sfera toleranței tradiționale caracteristică populației din spațiul carpato-danubiano-pontic, zonă lipsită în trecut de războaie religioase.

Parcurgând toate aceste date statistice, prima constatare ce ni se impune este aceea cu privire la înaltul grad de religiozitate a populației din România, populație armonic dispusă în teritoriul de stat, ca sinteză oferită de condițiile istorice geo-politice locale, ca și de factori biologici, de naționalitate, confesiune, educație, cultură etc. Informațiile statistice demonstrează forța și vitalitatea religiei în populația țării, într-o conviețuire armonică.

Libertatea de gândire este compatibilă cu principiile bioeticii, principii pe care religia le structurează spiritual, ca pe un tezaur apărat de-a lungul istoriei omenirii și acest fapt este probat concludent de toleranța care a călăuzit popoarele de-a lungul existenței lor. ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

LA EDITURA FUNDAȚIEI CULTURALE ROMÂNE

Fundația Culturală Română împlinește în acest aprilie cinci ani de existență. Nu este rostul acestor rânduri să marcheze sau să analizeze momentul. Vrem să reamintim cititorilor noștri doar unul dintre domeniile sale de activitate remarcabil ilustrate în prima sa jumătate de deceniu de activitate: politica editorială. Așa cum am făcut-o în repetate rânduri, semnalăm ultimele apariții, primite la redacție:

• **Mateiu I. Caragiale — OPERE** (ediție, studiu introductiv și note de **Barbu Cioculescu**).

1994, 477 pp., 5 400 lei: apărută în cadrul colecției coordonate de dr. Zigu Ornea, actuala ediție a urmărit restituirea integrală a scrierilor lui Mateiu I. Caragiale, cuprinzând opera sa literară, publicistică, genealogistică, memorialistică și corespondența, însoțite de substanțiale note și comentarii.

• **Larry L. Watts — O CASANDRĂ A ROMÂNIEI. ION ANTONESCU ȘI LUPTA PENTRU REFORMĂ. 1918-1941** (traducere de **Liliana Pop** și **Virgil Stanciu**).

1994, 438 pp., 8 200 lei: un punct de vedere ce a stârnit și va stârni controverse, despre o personalitate controversată a istoriei noastre, încă o „pată albă" tocmai datorită numărului redus de studii și monografii ce i-au fost consacrate, cele mai multe scrise de pe poziții exclusiviste pro sau anti. Autorul este și întâiul istoric american ce a abordat acest subiect într-o primă lucrare în urmă cu 10 ani.

• **Lya Benjamin, Irina Cajal-Marin, Hary Kuller — MITURI, RITURI ȘI OBIECTIVE RITUALE IUDAICE (Cuvânt înainte** de academician **Nicolae Cajal**).

1994, 194 pp., 4 800 lei: lucrarea ce vine să acopere o zonă a unei spiritualități milenare, cea iudaică, nu numai puțin cunoscută, ci și puțin dezbătută, alcătuită sub forma unei culegeri de texte însoțite de comentarii lămuritoare.

• **Antonio Muñoz Molina — IARNA LA LISABONA** (traducere și prefață de **Ileana Mihăilă**).

1994, 223 pp., 2 600 lei: o minunată poveste de dragoste, încadrată de critici în seria „romanelor negre", scrisă de unul dintre maeștrii actuali ai literaturii spaniole.

• **Eva Hoffman — O VIAȚĂ ÎNTR-O ALTĂ LIMBĂ** (traducere în limba română de **Magda Groza**).

1994, 296 pp., 2 900 lei: născută la Cracovia, în 1945, autoarea a emigrat, împreună cu familia, în Canada, în 1959, iar din 1963 trăiește în S.U.A.; cartea, cu o puternică notă autobiografică, s-a bucurat de un succes deosebit în Statele Unite, Anglia, Franța, Japonia și Germania.

• **LETTRE INTERNATIONALE.**

Ediția română, iarna 1994-1995, 124 pp., 1 000 lei: meditații asupra timpului ce trece, singurătății ce separă, a morții ce așteaptă — fatalități împotriva cărora o soluție de apărare o oferă literatura, ca o cale privilegiată de a schimba disproporția forțelor ce se confruntă —, pagini semnate de Karel Kosik și Alain Finkielkraut, Ileana Mălăncioiu, V.S. Naipaul, George Tomaziu, Milan Kundera, N.B. Cantacuzino, Edgardo Oviedo, Ioana Pârvulescu, Eugen Ionescu, Anthony Burgess, Jaques Julliard, Magdalena Boiangiu, Anne Sinclair și Alain Minc.

„DASCĂLUL COLSON“:

DE LA CONFUZIE LA REALITATE

Acad. CORNELIA BODEA

• Colson şi mai cum? • Avertismentul lui Caterly • O seară în salonul prinţului Ştirbey • Consulul lui Ludovic-Filip îl elogiază pe Napoleon I • Ce aproape e Parisul la Bucureşti! • Bucureştenii şi... compatrioţii lor francezi • Boieri români, creştini filotimi

Este un lucru obişnuit, dar nu întotdeauna şi de înţeles, ca despre vieţile cu o activitate publicistică prolifică şi o trăire intensă în susţinerea altor cauze decât cele în sprijinul ţării proprii, memoria contemporanilor beneficiari şi mai apoi memoria istoriei să nu reţină nimic sau aproape nimic. Cine era? Cine a fost? Ce interese l-au animat, ce împrejurări l-au determinat să poarte un astfel de steag şi să-şi exprime în scris sau în fapt convingerile, sentimentele, aprobările sau dezaprobările cauzei îmbrăţişate? Şi cu toate acestea, nu o dată informaţiile despre el şi mediul său au putut explica succese sau eşecuri greu de surprins altfel.

Scrierile unui Félix Colson, **de pildă, sunt nelipsit şi invariabil invocate, în orice studiu despre mişcarea naţională a românilor dinainte sau de după anul 1840. I se menţionează de fiecare dată, în mod automat, funcţia de „secretar la Consulatul francez din Bucureşti în 1837-1839“, şi totodată calitatea de secretar particular şi interpret politic pe lângă** Ion Câmpineanu, **proeminenta personalitate a Ţării Româneşti la acea dată. De la o vreme lui Félix Colson i s-au adăugat anii vieţii, 1804-1870! Au fost adoptaţi însă toţi în mod mecanic, fără să se bage de seamă că data naşterii, cel puţin, este contrazisă de tot materialul documentar care priveşte perioada prezenţei sale în România. S-a întâmplat de asemenea ca numele de**

Colson **(fără prenume) să se întâlnească în societatea românească într-o epocă mult înainte de 1837. Anterioară deci venirii lui Félix Colson în Bucureşti. Anterioară chiar datei de 1804, presupusul an al naşterii acestuia. Şi, totuşi, acel Colson — menţionat întotdeauna fără prenume — a fost confundat de specialişti — istorici sau istorici literari — cu Félix Colson. Într-un caz singular a fost considerat a fi chiar tatăl lui Félix...**

O enumerare bibliografică a confuziilor ni se pare un lucru oţios, superfluu. E de ajuns poate a semnala că greşeala stăruie şi în Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900 **(în articolul despre Iancu Văcărescu, de la p. 891, coloana I).**

Deşi pare ciudat, confuzia dintre „dascălul Colson" şi „Félix Colson" a fost lămurită în mod clar şi expres, încă la începutul secolului XX. Identificarea unuia şi altuia a fost făcută de George Ştirbey, fiul fostului domn Barbu Ştirbey, şi autor, sub pseudonimul James Caterly, **al cărţii** Les Roumains — **Apărută la Paris în 1908. Precizarea lui James Caterly, recte George Ştirbey, a fost prilejuită de reproducerea în cartea sa a unei scrisori semnată simplu** Colson **şi datată din Bucureşti, la 25 septembrie 1835.** „Autorul acestei scrisori **— scrie Caterly —** a trăit multă vreme în Muntenia; el nu trebuie confundat cu Colson, venit mai târziu în Bucureşti, ca secretar al consulului Franţei, marchizul de Chateaugiron". **George Ştirbey (J. Caterly) nu-i menţionează nici el prenumele. Deşi — după cum vom vedea — îl cunoscuse foarte bine. Dar cum şi cartea lui a trecut neobservată până acum, echivocul celor două nume a stăruit deopotrivă.**

Ne propunem în paginile de faţă să adăugăm primului Colson plusul de identitate biografică surprins în materialele edite — dar ignorate în bună parte — şi în altele, inedite, ce ies acum abia la lumină.

Pe „dascălul Colson", cel care l-a introdus pentru prima dată în literatura noastră memorialistică a fost Ion Ghica. El îl pomeneşte, într-una din scrisorile către Vasile Alecsandri *(Dascăli greci şi dascăli români)*, în cadrul grupului de preceptori sau dascăli francezi, pe care îi socotea a fi provenit, cu toţii, „din marchizii şi conţii emigraţi" din ţara Marii Revoluţii. Cei enumeraţi erau *Laurençon, Recordon, Mondenville* şi *Colson*. Ecoul prezenţei acestora în România a fost înregistrat prin legăturile întreţinute cu promotorii mişcării noastre naţionale. Despre *Colson*, de pildă, Ghica spune că a fost dascălul lui Iancu Văcărescu, pe care l-a şi însoţit la studii la Viena, în 1804. Tot de la Ion Ghica ştim că pe *F.G. Laurençon* l-a avut ca institutor chiar Ion Câmpineanu. După spusele lui Ghica, Laurençon venise la noi în ţară pe la 1809. Luase parte activă, şi entuziastă, în Revoluţia franceză. Dar plecase de acolo, pentru că nu s-a mai putut împăca nici cu excesele iacobinilor, care făcuseră din teroare un mijloc de guvernare, şi nici cu regaliştii, care chemau pe străini în ajutorul Burbonilor. La Bucureşti, odată cu lecţiile de literatură şi cultură franceză, a semănat şi „ideile cele mari şi generoase ale Revoluţiei" (cuvintele sunt ale lui Ghica). La rândul său, Laurençon a învăţat românește, lucru pe care îl mărturisește singur în prefaţa lucrării sale *Observaţii asupra Ţării Româneşti şi a evenimentelor ce s-au petrecut în această provincie la 1821*, apărută la Paris în 1822.

Nu la fel de apropiate par a fi fost legăturile lui *François Recordon* cu liberalii români. Tânărul era elveţian — nu francez, cum l-a prezentat Ion Ghica. A stat în Ţara Românească, între 1815 şi 1821, în slujba domnitorului Caragea, căruia i-a fost un secretar devotat şi un admirator. Însemnările sale, scrise în acei ani şi publicate la Paris în 1821, sunt în schimb un apreciat izvor istoric al vremii.

În p. 8: splendida casă, ce poate fi admirată şi azi pe Calea Victoriei din Bucureşti, unde prinţul Ştirbey oferea celebrele sale „recepţii de seară"

Extras din condica Bisericii Bărăţia în care au fost consemnate decesele din anul 1857

LIBER MORTUORUM ECCLESIAE PAROCHIALIS RCATH. BUCARESTENSIS AD S. MARIAM GRATIARUM.

Nomen, Cognomen, Conditio, et Habitatio mortis. Apud uxores etiam: Nomen, Cognomen, Conditio et Habitatio mariti. Apud infantes: Nomen, Cognomen & Conditio Patris.	Locus, Circulus et Provincia Nativitatis mortis.	Religio.	Aetas.	Sexus. Conjugat. v. mariti. vel uxor. junctus, VI Viduus - a.	Subditus.	Num fuerit Sacramentis moribundorum provisus - a.	Morbus, seu Causa mortis.	Quando et ubi Sepultus - a?	Nomen, Cognomen, et Character Sacerdotis sepelientis.	Tom. et fol.	Observat
Colson Carolus privatus Professorator apud Celsissimum Stirbey princ. in gymnasio Wallachico	Pallas Kanny dep. Dela Prunkke	Rom. Cath.	[illegible]	[illegible]	Pallasian	[illegible]	Calculus	die 26 Martii in coem. ad coem. Cath.	P. Sebastianus Fanov Abbatiss	I 186	

De asemenea, altfel au evoluat și relațiile lui *Henri E. Mondonville* cu românii. În primul rând, el, ca și *Colson* de altfel, s-a stabilit în Țara Românească. Pe alte căi, despre Mondonville, pictor miniaturist, avem știri că, în vremea domniei lui Caragea, găzduia întrunirile unei „Frăției" secrete. Putem presupune, în consecință, că și cunoștința sa cu Iancu Văcărescu nu s-a limitat la ședințele solicitate acestuia, în 1828, pentru a-i face portretul, știut fiind faptul că Iancu Văcărescu era francmason.

Despre Colson, documentar aflăm că, în acel an 1828, locuia în casa căminarului Alecu Filipescu (Drăjneanu), la București. La instaurarea ocupației militare rusești în Principate deci tot în 1828, guvernatorul civil, contele Pahlen și-a ales ca reședință temporară casa numitului căminar, și Colson dascălul a trebuit să o evacueze. Pe el și pe Mondonville îi întâlnim în București și în 1835. Colson de altfel a trăit aici până la sfârșitul vieții sale.

Pe baza datelor inedite ce-l privesc, „dascălului" i se poate enunța astăzi, pentru prima oară, numele întreg. Conform propriei semnături, pe o scrisoare autografă datată din București, în 1850 — asupra căreia vom reveni — el se chema *Charles N. Colson.*

Iată acum și primul grupaj de informații auto-biografice care au fost trecute cu vederea odată cu izvorul documentar care le conține. Ne referim la scrisoarea din 1835: o împletire viu colorată, cu amănunte de natură personală și altele din viața culturală-mondenă a Bucureștilor în primul deceniu al Regulamentului Organic. Destinatarul scrisorii este un Baron d'Argence, prieten de dată veche, se pare, al lui Colson. Aflăm astfel despre ospitalitatea privilegiată de care se bucurau în general toți intelectualii francezi veniți în Țara Românească. Exemplificarea o avem urmărind descrierea unei serate cultural-politice din saloanele Barbu Știrbey, eminența protipendadei române liberale, dinainte de 1840.

„Ți-am scris săptămâna trecută — povestește Colson — cât e de drăguță și de primitoare, pentru noi, lumea din Muntenia. S-ar spune în adevăr că noi francezii ne bucurăm aici de o favoare deosebită.

Mă întrebi cum ne petrecem serile: sunt unele foarte interesante și pentru a nu merge mai departe, să-ți povestesc cea de ieri, 24 septembrie.

Peste săptămână, ne ducem de mai multe ori la recepțiile de seară ale d-lui Știrbey. Acest salon e singurul salon din București unde se știe a sta de vorbă. D. Știrbey e capul aristocrației țării. Crescut la Paris, el vorbește și scrie franțuzește ca d-ta și ca mine.

Ieri, deci, erau vreo douăsprezece persoane: patru francezi, iar ceilalți, tineri munteni. D. Știrbey tocmai primise cel din urmă roman al lui George Sand[1]. Ne citi vreo treizeci de pagini, pe care le ascultarăm cu desfătare și cu o vie emoție. La zece, ni se servi ceaiul și pe urmă conversația deveni obștească".

Lumina centrală a serii s-a proiectat asupra consulului general al Franței, Cochelet, și a evocărilor sale din perioada eroică. Tatăl lui Cochelet fusese membru marcant în Adunarea Constituantă de la 1789. El, consulul *Adrien Louis Cochelet* (1788-1859), a ocupat funcții administrative în epoca napoleoneană, cărora le-a pus capăt restaurația burbonă. În diplomație a intrat după revoluția din iulie 1830. La București a venit după un stagiu de Chargé d'Affaires (însărcinat cu afaceri) petrecut în capitala Mexicului și apoi Lisabona. Numit consul general în Principate, în decembrie 1834, aici a ajuns în ianuarie următor, iar postul l-a deținut până spre sfârșitul lui 1836. A fost iubit de români, și la rându-i a păstrat frumoase și calde amintiri despre ei și țara lor. Dar să-l lăsăm mai bine pe Charles Colson să-și continue naratiunea:

„D. Cochelet, consulul general al Franței, care era de față, ne ținu ca sub un farmec, povestindu-ne întâmplări din vremea lui. Cu o voce caldă de emoție, ne vorbi de împărat, de victoriile lui, de Waterloo, de abdicare, de împărăteasa Iosefina, de regina Ortansa, retrasă în Elveția. Cată să-ți spun că d. Cochelet e fratele domnișoarei Cochelet, cititoarea reginei Cristina. Înalt, cu o mândră înfățișare, îmi pare ca o stafie a epocii eroice. După dânsul, d-na Duhamel, profesoara domnișoarelor Știrbey, ne povesti la rândul său cum, după Waterloo, frate-său Philibert, comandant de vas, se prezentă de la sine la împărat, oferindu-se a-l transporta în Statele Unite, străbătând pe noapte flota englezească; cu ce emoție nerăbdătoare așteaptă el 24 de ceasuri răspunsul împăratului, ce șovăi.

Scumpe prietene, eram la 800 de leghe departe de Paris și nu vorbirăm ieri seară decât de Franța, de gloria și de nenorocirile ei. Ieșirăm de la d. Știrbey, cu carnea și inimile noastre adânc mișcate. De aceea, la despărțire, strângându-ne mâna, «Trăiască Împăratul!» strigară laolaltă francezi și munteni; dar aceasta cu glas pe jumătate, pentru a nu jigni urechile oficiale ale consulului lui Ludovic-Filip".

Cine să fi fost ceilalți trei sau patru francezi prezenți în acea seară de septembrie 1835 în casa lui Barbu Știrbey? Putea fi între ei și miniaturistul Henri Mondonville, cel amintit de Ion Ghica în grupul de dascăli francezi? Stanislas Bellanger — tânărul călător care a pornit în 1836 pe urmele unchiului său, Louis Joseph Parant, mort la București în 1806 — l-a întâlnit pe Mondonville în compania doctorului Taver-

[1] Ar putea fi vorba de *André*, apărut în 1835, căci *Lelia* a apărut în 1834, iar *Indiana* și *Valentin* în 1832.

nier și a recent sositului în țară arhitectul Xavier Villacrose. Despre Mondonville, Bellanger consemnează că se stabilise în Țara Românească din 1811 „et s'y trouvait bien" (și se simțea foarte bine aici). Pe de altă parte, după sentimentele pro-napoleoneene manifestate la șerata de la Barbu Știrbey, e de presupus că nici doctorul Tavernier nu putea lipsi. Despre acesta din urmă, Bellanger spune că practica medicina „après avoir porté le mousquet dans la vielle garde de Napoléon" (după ce purtase muscheta în vechea gardă a lui Napoleon) și că era „un vieux soldat de Wagram" (un încercat soldat de la Wagram).

Amintim totodată că atmosferă și sentimente ca acelea întâlnite în casa Știrbey l-au făcut și pe Edouard Thouvenel (1818-1866) să afirme public în frumoasa sa carte de amintiri și notițe istorice, publicată în 1840 la Paris: „Un francez e primit la București ca un prieten, ca un compatriot și adesea, în fapt, într-un salon în care conversația se face în limba noastră, în care se vorbește despre noi, despre literatura noastră, despre Paris, acest mare centru al luminii care strălucește asupra Europei, te întrebi dacă într-adevăr Țara Românească e separată de Franța prin atâtea țări unde obiceiurile și ideile franceze exercită mai puțină influență".

Cu tot fondul emoțional liberal și napoleonean ce transpare din cele de mai sus, din datele pe care le cunoaștem, până acum cel puțin, pe fostul „profesor" al vulcanicului Iancu Văcărescu, pe entuziastul Colson nu l-am surprins totuși implicat în vreuna din acțiunile secrete bucureștene. Dacă îl asociem însă cu o icoană, semnată tot simplu „Colson" și dăruită boierului în casele căruia știm că stătuse în 1828, la București (icoană care a fost văzută de N. Iorga în biserica Filipeștilor, la Drajna de Jos, de lângă Vălenii de Munte); dacă îi citim gândurile evlavioase din 1850, adresate de către acum „bătrânul" profesor Colson, fostului domnitor muntean Alexandru D. Ghica, presupunerile se îndreaptă mai degrabă parcă înspre alte concluzii. Deși nu străine, poate, și de o pocăință târzie:

„Am fost profund mișcat — scrie Charles Colson, fostului domnitor din anii 1834-1842 — de generoasa bunăvoință care a îndemnat pe Alteța Voastră să se gândească la mine. Asupra unor inimi ca a Domniei Voastre, domnul meu, nici timpul și nici depărtarea nu au putere, și prietenii Alteței Voastre, aceia care Vă păstrează amintirea ca pe un cult, pot conta de asemenea că Alteța Voastră nu-i uită.

Ce fericită a fost ideea de a fi ales să-mi trimiteți o carte de rugăciuni. Împotrivă tribulațiilor acestei lumi, am nevoie mai mult ca oricine să-mi caut refugiu în religie. Alteța Voastră a știut că *a trebuit să mă rup de obiceiurile de la treizeci de ani* [sublinierea ne aparține — *C.B.*]. [Nu] e plăcut — continuă Colson — să vezi cârja care trebuie să-ți sprijine bătrânețele rupându-se în mâinile tale, atunci când e prea târziu a-ți mai crea resurse.

Nu vă voi spune, Alteță, tot ce a suferit inima mea în această împrejurare. Inima Voastră atât de nobilă și delicată a înțeles-o. Eu tot mai sper că Dumnezeu și prietenii mei nu mă vor părăsi în zilele mele cele de pe urmă. Îmbrățișez cu tărie gândul acesta mângâietor și sănătatea mea s-a menținut în mijlocul tuturor amărăciunilor sale.

N-aș ști, Alteță, să vă exprim cât de plăcut mi-a fost să primesc vești de la domnul meu, printr-o persoană care abia vă părăsise. Doamna Zoe de Ghika a răspuns la toate întrebările mele, care nu au fost puține. Vă asigur că aș fi fericit dacă aș mai putea să vă revăd la rândul meu. Numai atunci aș putea spune, împrumutând un verset din frumoasa și folositoarea carte: «Acum. Doamne, pot să mor împăcat»". (Originalul în limba franceză, în fondul de manuscrise al Academiei Române.)

Sfârșitul nu i-a fost totuși iminent, așa cum și-l prevedea în 1850. Charles Colson a mai trăit încă șapte ani peste cei aproape 70 câți avea atunci. În condica decedaților pe anul 1857 a Bisericii Bărăția[1] — păstrată în Arhiva Arhiepiscopiei Romano-Catolice din București —, sub nr. 19 se consemnează, în limba latină, că robul lui Dumnezeu *Carlos Colson* s-a stins din viață la 24 martie a anului respectiv, în București, Culoarea de Verde, Podul Mogoșoaiei. Se mai arată că era născut la Nancy, departamentul Meurthe, din Franța și că rămăsese supus francez. De religie era romano-catolic și ca vârstă avea „în jur de *[circiter]* 77 de ani". Nu fusese căsătorit. Ca ocupație, era precizat că fusese „informator" (adică *informator linguarum*, prin care se înțelege „profesor de limbă", în cazul de față, franceza). Locuia în casa principelui Știrbey, unde, la urmă, datorită vârstei se bucurase de o rentă viageră. A trecut la cele veșnice așadar în casă de creștini filotimi și boieri români, respectându-i-se toate regulile credinței în care se născuse.

Acestea au fost cele câteva elemente cu care am încercat să creionăm portretul „dascălului Colson". Oricât de vag ar fi, el scoate din anonimat și așează în timp și în spațiu o existență reală, care nu a trecut fără urme benefice prin viața politică și culturală a poporului în mijlocul căruia și-a găsit o a doua patrie. ■

---

[1] Mulțumim și pe această cale pr. prof. Eugen Bortoș — cancellarius — pentru deosebita solicitudine arătată în investigația laborioasă întreprinsă de d-sa pentru aflarea datelor de mai sus.

Istorie, cultură,
unitate naţională
MEŞTERUL
TIPARELOR,
MITROFAN
GABRIEL ŞTREMPEL,
membru de onoare al Academiei Române
• Tipograful Bibliei de la Bucureşti • Polemici cu papistaşii • Pentru prima dată românește — cele 12 Minee • Capodoperele artei tiparului de la Buzău • Viaţa lui Iisus în gravuri unicat • Dascălul mitropolitului Antim Ivireanul

După ce am evocat în numărul trecut al revistei activitatea lui Mitrofan — cărturar reprezentativ al românilor din veacul XVII — în Moldova, vom urmări în cele ce urmează strădaniile sale culturale din Țara Românească, unde s-a stabilit în 1686.

Nu cunoaștem în mod exact în ce împrejurări învățatul episcop al Hușilor a trecut Milcovul și s-a așezat între frații din Muntenia. Știm doar că în anul 1686 polonezii au pătruns în Moldova cu trupe numeroase, care au devastat și au robit fără milă. În fața lor, Dosoftei s-a supus și i-a urmat în Polonia. Familia Cantacuzinilor, inclusiv Iordăchioaia și nepotu-său, Ioan Neculce (Magazin istoric, **nr. 5/1985, 5/1986), s-au refugiat la Cantacuzinii din Țara Românească, iar episcopul Hușilor a plecat și el în bejenie, căutând adăpost la curtea lui Șerban Cantacuzino. Aducea cu el o tiparniță, despre care va spune mai târziu că era rodul mâinilor sale. Acea tiparniță va fi instalată la 1691 la Buzău.**

Deocamdată să reținem că venea la București exact la timp. *Biblia*, rodul colaborării mai multor minți, din toate cele trei țări românești, era gata de redactat și avea nevoie de un tipograf învățat, harnic și bun meșter, cum nu se găsea atunci în Țara Românească, căci Antim nu se ivise încă. Lui Mitrofan îi încredințează domnul și mitropolitul grija imprimării acestei cărți, fundamentală în cultura tuturor popoarelor *(Magazin istoric*, nr. 9/1990).

Nu ne vom opri asupra ei, căci *Biblia* este ea singură subiect de numeroase studii. Vom spune doar că Mitrofan s-a achitat magistral de obligația pe care și-a asumat-o. *Biblia* este într-adevăr o capodoperă a artei tiparului, prin eleganța literei folosite, prin punerea în pagină, prin ornamente și legătură. Mitrofan dovedea că este un desăvârșit maestru. La sfârșitul operei, într-o postfață de umilință monahală — deși era arhiereu — el se adresează cititorilor, rugându-se de iertare împreună cu ucenicii săi, pe care însă nu-i numește. Și rău a făcut, căci am fi putut afla dacă la acea vreme Antim lucra sau nu, sub îndrumarea sa.

O ultimă tipăritură românească a lui Mitrofan la București, înainte de începuturile tipografice ale lui Antim, au fost *Mărgăritarele* Sf. Ioan Gură de Aur, imprimate la 1691 cu aceleași caractere cu care a fost tipărită *Biblia*. Este o carte *in folio* de 368 pagini, ce cuprinde omilii, traduse din grecește de Șerban și Radu Greceanu *(Magazin istoric*, nr. 7/1987). La sfârșitul cărții, Mitrofan, episcopul de Huși, care este și diortositorul, adică corectorul limbii românești, nu numai tipograful, își cere scuze pentru greșeli. Este ultima carte imprimată de Mitrofan la București. În toamnă el va fi numit episcop de Buzău și va pune bazele celei dintâi tipărnițe acolo.

Nu vom încheia seria tipăriturilor bucureștene înainte de a aminti cele două cărți de polemică religioasă imprimate în grecește tot de Mitrofan în același an 1690. Mai întâi cartea lui Maxim Peloponisiotul, *Manual în contra schismei papiștașilor*, tipărită în ianuarie. Cealaltă carte cuprinde două lucrări anti-protestante. Una aparține lui Meletie Sirigul, profesor și protosinghel la biserica patriarhiei din Constantinopol, și este intitulată: *Întâmpinare la principiile calvine și la chestiunile lui Ciril Lucaris.* A doua este *Manualul lui Dositheі al Ierusalimului în contra rătăcirii calvine.* Cartea cuprinde lungi prefețe omagiale ale lui Dosithei către Constantin Brâncoveanu, cu al cărui sprijin bănesc a fost tipărită, precum și biografia lui Meletie Sirigul, mort în 1664, scrisă de Dosithei. Lucrarea reunește de fapt criticile aduse în sinodul de la Iași din 1642 abaterilor lui Ciril Lucaris, patriarhul Constantinopolului, când a fost adoptată și *Mărturisirea* ortodoxă a lui Petru Movilă.

În 1691 Mitrofan este înscăunat episcop de Buzău. Trecând în noua sa eparhie a luat cu sine și o tipografie. Nu știm dacă aceasta a fost proprietatea sa, cum suntem înclinați să credem, sau dacă făcea parte din inventarul mitropoliei. În prima carte imprimată, *Mărturisirea ortodoxă*, sau *Pravoslavnica mărturisire*, după textul lui Petru Movilă, se spune că tiparnița este domnească. Putea să fie doar un cuvânt deferent față de domn — care de altfel finanțase tipărirea cărții. Prefața omagială adresată lui Brâncoveanu nu este semnată de Mitrofan, ci de mitropolitul Teodosie. Traducerea din grecește a fost făcută de logofătul Radu Greceanu.

Se vor scurge 7 ani, fără ca Mitrofan să mai fi imprimat vreo carte. Sunt ani de pregătire și muncă tenace al căror rezultat se va vedea în anul 1698, când va tipări pentru prima dată în cultura noastră cele 12 *Minee*, ce cuprind viețile sfinților și slujba zilnică a celor 12 luni ale anului.

Textul propriu-zis al slujbelor este în slavonește, dar sinaxarele, adică viețile sfinților și tipicul sunt traduse în românește din limba greacă de logofătul Radu Greceanu. În primul volum, al lunii septembrie, întâlnim o prefață către domn semnată de mitropolitul Teodosie, cu elogii la adresa lui Brâncoveanu, care a suportat cheltuielile de imprimare. Alt cuvânt este cel modest al lui Mitrofan, adresat clerului de toate gradele, cu scuze pentru greșeli. Prefața către cititori este semnată de Mitrofan, care, spune foaia de titlu, a efectuat el însuși tipărirea. Și aici stema țării este unica gravură a cărții.

Urmează ani de maximă activitate tipografică. Meritele lui Mitrofan sunt cu atât mai mari cu cât se pare că n-a

prea avut ajutoare. Toate cărțile poartă pecetea trudei sale.

În 1700 el imprimă două cărți, adevărate capodopere ale artei tipografice, prin frumusețea tiparului și prin mulțimea gravurilor ce le împodobesc, opere ale lui Ioanichie Bacov și câteva ale lui Damaschin Gherbest. *Octoihul* are o lungă prefață către domn, în care după obicei sunt relevate meritele de mecenat ale lui Brâncoveanu, dar unde Mitrofan, deși îndeobște rezervat când este vorba de viața lui, face aluzie la munca sa de tipograf și la proveniența tipografiei de la Buzău. Se spune, printre altele: „... Meșteșugul acesta al tipografiei mele, care din tinerețele mele multe locuri umblând și cu multă osteneală câștigându-l, ești măriia ta pricina de s-au pus la bună tocmire, precum pohtiam". Și mai jos: „Care tipografie măcar că, cu ajutorul lui Dumnezeu, *pren mâinile mele s-au făcut,* iară de la măriia ta îi ieste însuflețarea și viața și pentru aceia să cuvine să să zică că iaste tot a măriei tale". Așadar, tiparnița buzoiană era proprietatea lui Mitrofan, rodul muncii sale, și dacă este numită uneori domnească, o face din considerație pentru domnul Constantin Brâncoveanu.

A doua carte a anului 1700 este un *Triod* de același format *in folio,* având 711 pagini, imprimate pe două coloane, ca și în cazul *Octoihului.* Textul este slavonesc, cu excepția tipicului, redat în românește. Acest masiv volum, ce cuprinde slujbele din postul mare, are o dedicație către domn semnată de mitropolitul Teodosie. Numai finalul cărții vorbește de strădania lui Mitrofan depusă la imprimare.

Foaia de titlu este gravată sub forma unei porți, înconjurată de numeroase reprezentări de sfinți. În registrul superior, în medalion scena stejarului Mamvri, încadrată între Maica Domnului, Sf. Ioan Botezătorul, arhanghelii Mihail și Gavril. Pe margini, apostolii Petru și Pavel, sfinții Nicolae și Grigore Decapolitul. În registrul inferior, în centru, Sfinții Constantin și Elena ridicând crucea, încadrați de Sf. Gheorghe, Procopie, Ecaterina și Dimitrie. Stema țării și versurile ocupă p. 2. Frontispiciul de deasupra paginii cu care începe *Triodul* cuprinde, în medalion, chipurile artistic lucrate încadrate între frunze stilizate, ale lui Hristos, Maica Domnului și Sf. Ioan Botezătorul. Tot pe această pagină înfățișați, vameșul și fariseul, rugându-se în templu.

La p. 296, în partea superioară este redată, în manieră ucraineană, răstignirea. La picioarele condamnaților trei personaje trag sorții pentru cămașa lui Hristos. Imaginea răstignirii va mai fi imprimată și la p. 566. La p. 475 este redată învierea lui Lazăr, gravură datată 1700 și semnată de Ivan Bacov, călugărit Ioanichie. Este o gravură de mare frumusețe și putere de sugestie. Din același an și de același gravor este și scena de la p. 493 ce înfățișează intrarea lui Iisus în Ierusalim. Altă gravură, de la p. 510, înfățișează scene din viața lui Iosif, fiul mai mic al lui Iacov patriarhul: vânzarea lui de către frați, Iosif ademenit de soția lui Putifar, tâlcuirea viselor în închisoare și Iosif administrator al Egiptului.

Același Ioanichie semnează și această gravură. Nesemnată dar în aceeași manieră lucrată este gravura ce reprezintă pe cele 5 fecioare înțelepte cu candelele aprinse, ce întâmpină mirele și cele 5 fecioare nebune și leneșe. Nu mai puțin artistică este și gravura ce înfățișează ungerea din Betania, în casa lui Simion Leprosul, de la p. 533. O frumoasă Cină, unicat în iconografia noastră, este cea de la p. 546, reprezentată într-un medalion încadrat de flori și frunze stilizate. La p. 599, într-un medalion din frontispiciu este reprezentată coborârea de pe cruce, iar la p. 607, tot în medalion se află punerea în mormânt, cu care se încheie seria gravurilor din *Triod.* Nu vom stărui asupra numeroaselor frontispicii bogat împodobite, a vinietelor, a majusculelor artistic lucrate și imprimate cu roșu. Toate împreună situează *Tridoul* lui Mitrofan printre cele mai reprezentative cărți sub raport artistic din întreaga istorie veche a tiparului românesc.

În 1701, Mitrofan imprimă a doua ediție din *Molitvenicul slavo-român* (textul slav, tipicul românesc), în care semnează o cuprinzătoare prefață adresată preoților, cu explicații relative la sfintele taine. Tot în anul 1701 este imprimat un *Penticostar* slavo-român, în maniera *Triodului* și folosind aceeași gravură a foii de titlu. *Penticostarul* a fost și el bogat ilustrat de același Ioanichie, alias Ivan Bacov. Prima dintre gravuri, la începutul cărții, semnată de Bacov, înfățișează învierea și este datată 1700. Nu este exclus ca toate aceste gravuri, inclusiv cele din *Triod,* să fi fost comandate de către Mitrofan în vederea ilustrării celor două cărți.

O frumoasă gravură semnată D.M. și datată cu cifre arabe 1700 este cea de la p. 18v, arătarea lui Hristos apostolului Toma. Minunea vindecării paraliticului, ce și-a luat apoi singur patul, este semnată Ioanichie și este reprodusă la p. 52. Tot el este semnatarul gravurii ce-l înfățișează pe Hristos și pe femeea samariteancă la fântâna lui Iacov, compoziție de real simț artistic (p. 72).

Vindecarea orbului din naștere este reprodusă la p. 86. Scena înălțării, semnată Ioanichie, este la p. 98. La p. 107v se află o curioasă gravură ce înfățișează arătarea lui Hristos pe altar, lui Petru, patriarhul Alexandriei. La p. 125v semnată Ioanichie este înfățișată pogorârea Duhului Sfânt. În același an, 1701, Mitrofan mai tipărește o *Psaltire slavonească.* În prefața către domn, în românește, Mitrofan explică de ce a imprimat *Psaltirea* în slavonește: pentru că este limba folosită în biserică și pentru că era lipsă de ea și la școale pentru învățătura copiilor. Teodosie

și-a dat acordul pentru tipărire și, probabil, că a suportat și cheltuielile de imprimare. În 1702 Mitrofan scoate la Buzău alte două cărți: *Învățătură preoților pe scurt de șapte taine ale besericii*, o cărticică de 32 file, în românește, de mare utilitate pentru practica bisericească, și un *Liturghier slavo-român*.

Cea dintâi are o prefață a mitropolitului Teodosie către preoți, cu îndemnări pentru lectură și pentru corecta administrare a sfintei taine, care credem că a fost scrisă în realitate de Mitrofan. Din punct de vedere artistic este de observat doar prezența unei gravuri pe verso-ul foii de titlu, în locul stemei țării, ce-l înfățișează pe Hristos arhiereu, având la stânga pe Maica Domnului și la dreapta pe Sf. Ioan Botezătorul. Gravura este semnată Ursul, nume ce apare mai rar în grafica epocii.

Liturghierul slavo-român este ultima carte tipărită de Mitrofan, căci în chiar anul apariției, 1702, își dă obștescul sfârșit. În foaia de titlu se spune că tipărirea a fost făcută cu cheltuiala paharnicului Șerban Cantacuzino, văr cu domnul. Din nou tipografia este numită „domnească". Acest Șerban Cantacuzino scrie o prefață către cititori, fără nici un cuvânt omagial către domn sau mitropolit. În locul stemei țării este așezată gravura din *Învățătura preoților* și versuri închinate lui Șerban. La sfârșitul volumului este redată o învățătură către preoți, despre modul cum trebuie să slujească sfânta Liturghie. Și tot la sfârșitul volumului, o ultimă semnalare a prezenței pământești a lui Mitrofan: „Tipăritu-s-au aceste sfinte Liturghii prin nevoința și multa osteneală a lui Mitrofan, episcopul de Buzău". Cartea a fost împărțită în dar pe la biserici, iar preoții erau somați să pomenească familia celui ce a subvenționat cartea. Mult n-a fost folosită cartea în biserică. Limba română aștepta să intre în drepturile ei depline, cum a și intrat, începând cu perioada de mitropolit a lui Antim Ivireanul (*Magazin istoric*, nr. 11/1975, 10/1976).

Și totuși, de la Buzău va mai ieși o lucrare în 1704. Este vorba de *Apostolul* tipărit de Damaschin, succesorul lui Mitrofan, care, probabil, că a găsit cartea pregătită pentru tipar și n-a făcut altceva decât să schimbe câteva expresii din foaia de titlu. Tot el semnează o prefață către domn, destul de anostă, din care desprindem că a fost reluat textul *Apostolului* imprimat în 1683, în vremea lui Șerban Cantacuzino. Volumul are peste 400 pagini tipărite cu roșu și negru și este împodobit cu frontispicii, majuscule înflorate și câteva gravuri în lemn, folosite la tipăriri anterioare.

Am menționat mai sus că *Apostolul* a fost, probabil, pregătit de tipar de către Mitrofan și că Damaschin n-a făcut altceva decât să-l încheie. Că lucrurile s-au petrecut așa ne-o probează faptul că aceasta este singura carte tipărită de Damaschin cât a stat acolo în scaun, până la 1708. Și nici după trecerea la Râmnic, n-a instalat acolo tiparniță, decât cu un an înainte de moarte, în 1724.

Nu știm ce s-a ales de tipografia lui Mitrofan. Probabil, a fost dusă la București, căci abia peste 40 ani va mai avea Buzăul o imprimerie; oricum, gloria tiparului buzoian a murit odată cu ctitorul ei, învățatul și aprigul Mitrofan. Ciudat mi se pare faptul că Antim Ivireanul, care a lucrat cu el, care probabil că a învățat meșteșugul de la el, nu-l pomenește niciodată, nici într-un chip. Să fi fost Mitrofan un om aspru și pătimaș, cum ne lasă să intuim puținele segmente de viață în care se descoperă?

Oricum ar fi fost, noi n-avem dreptul să lăsăm să-l învăluie uitarea, căci a trudit pentru cultura neamului și pentru dreapta credință întru Hristos. ■

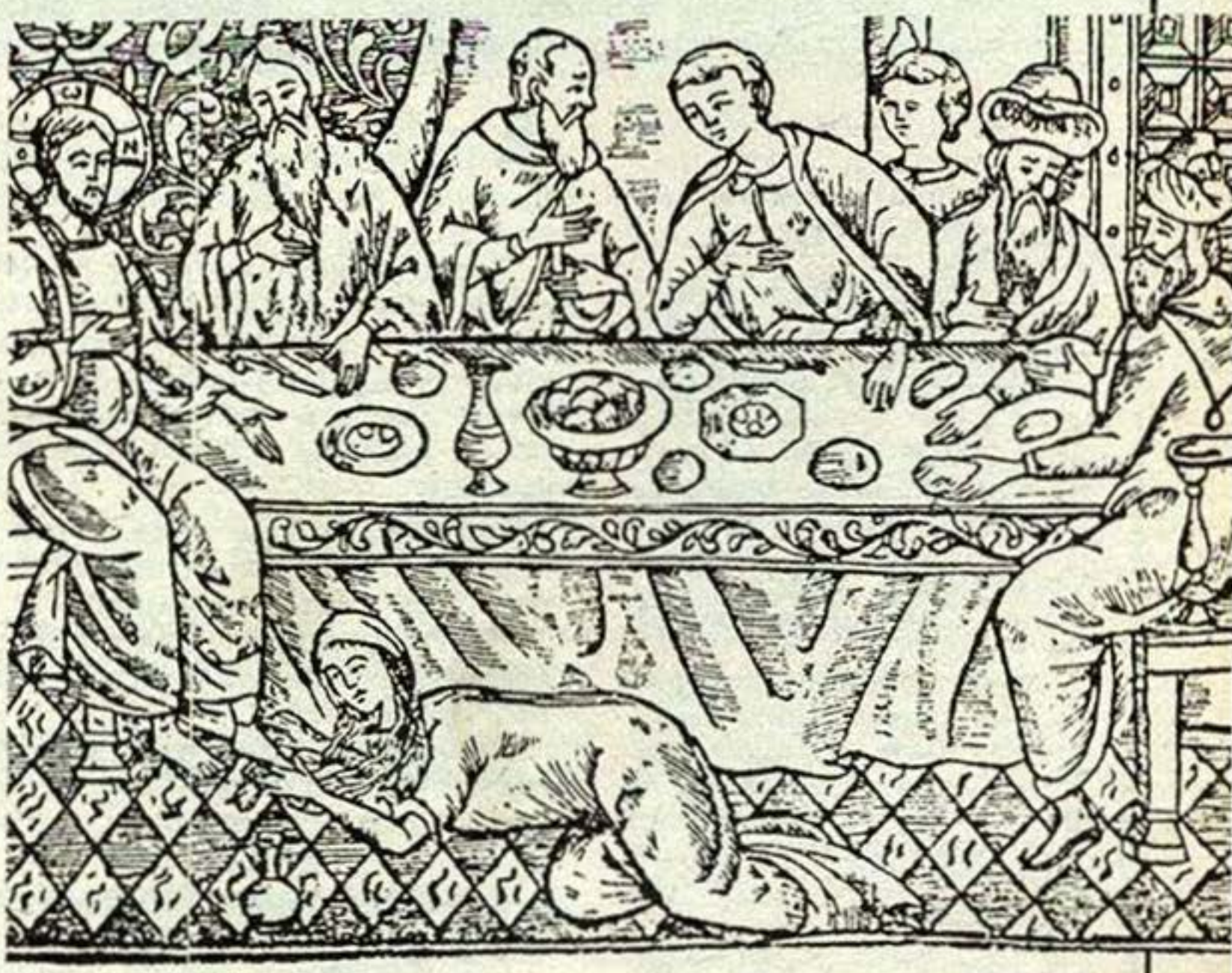

Miniaturi dintr-un triod tipărit de Mitrofan la Buzău, în 1700: scena spălării picioarelor; în p.12: detalii din pagina de titlu

APRILIE 1945

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● A căzut **Heidelbergul! Gaudeamus igitur!** (Victoria, **1 aprilie).**

● La 8 aprilie, **mare festival artistic, organizat de Apărarea Patriotică în sala „Studio" a Teatrului Național, în cadrul campaniei „Totul pentru front, totul pentru victorie". Își dau concursul: Mihail Sadoveanu, Eugen Jebeleanu, Radu Boureanu, Cicerone Theodorescu, Mihai Beniuc, Maria Tănase și baletul Operei Române.**

● Azi hainele **costă scump! Vreți să obțineți prețuri mari pentru orice costume, paltoane, lenjuri, pardesiuri, lucruri de damă, încălțăminte uzată sau în bună stare? Vindeți direct „Centrala birourilor Consigne".**

● La doi ani **de la moartea actorului Tony Bulandra, Tudor Teodorescu-Braniștescrie în** Jurnalul de dimineață: **„În acest magnific început de primăvară nu-l voi mai întâlni? Nu-l voi mai vedea la volan, conducând mașina cu eterna țigară în colțul gurii, cu pălăria trasă ușor, strengărește, pe frunte, cu profilul impecabil și cu privirea țintită undeva, departe, dincolo de stop și de agentul de circulație?"**

● „Ieri — **anunță ziarul** Victoria **din 20 aprilie — s-a întâmplat în Capitală un eveniment care ilustrează efortul nostru de cunoaștere și înfrățire cu marele nostru vecin. M.S. regele a vizitat un aerodrom unde se află escadrilele de aviație sovietică. După ce suveranul a ascultat explicați-**

Există în presa acestei luni aprilie din urmă cu cinci decenii o dominantă: presimțirea păcii, a sfârșitului calvarului, a Victoriei. Succesiunea operațiunilor militare face tot mai evident finalul nazismului.

„Ne apropiem vizibil de pace — scrie Anton Dumitriu în *Democrația,* din 1 aprilie. Războiul este matematic câștigat. Națiunile Unite au luat măsuri prealabile ca să fie câștigată și pacea, așa cum nu făcuseră la sfârșitul celuilalt război mondial, când pacea a fost pierdută. Va fi o ordine internațională pe care marile puteri o vor menține cu forța, dacă va fi nevoie, printr-o colaborare strânsă".

Cum va fi după pace? Cum va fi lumea de mâine? Ion Biberi inițiază o anchetă pe aceste teme, în paginile aceluiași săptămânal. Iată câteva răspunsuri.

P.P. Negulescu: „Cea dintâi schimbare ce se va produce după războiul actual, va fi după toate probabilitățile dispariția regimurilor dictatoriale".

Al. Rosetti: „În organizarea lumii de mâine, căci această lume trebuiește organizată metodic și nu lăsată la întâmplare, în voia jocului orb al aventurilor, văd valabil un principiu general, formulat în mod familiar: cine vrea să mănânce, trebuie să lucreze".

George Enescu: „Din pustiirea morală de astăzi, se va naște o nouă credință în demnitatea omului".

I.D. Gherea: „Cred că ne îndreptăm către un fel de socialism, despre care prea puține lucruri se pot spune".

Alice Voinescu: „Știu că în România viitorul va fi mai neted decât în alte părți, căci românul are un bun simț și un adânc umanism".

Petru Comarnescu: „Omul de mâine va avea energia și devoțiunea lucrătorului rus, sportivitatea și curiozitatea intelectuală a studentului american, humorul călătorului englez și înțelepciunea raționalistă a țăranului francez".

Bătăliile oștenilor români pe frontul antihitlerist sunt susținute, în țară, de eforturile celor rămași la locurile lor de muncă.

„Războiul împotriva hitlerismului — consemnează *Scânteia* din 4 aprilie — a intrat în faza hotărâtoare a încordărilor finale. Conținutul patriotic al acestui război drept de eliberare a popoarelor galvanizează energiile poporului român, în fruntea căruia clasa muncitoare își afirmă valoarea sa constructivă, forța sa creatoare.

În fabrici, în uzine, în mine, eforturile muncitorimii de a spori producția capătă o amploare din ce în ce mai mare. Se organizează întreceri patriotice între fabrici, între secțiile aceleiasi fa-

Dr. Petru Groza (x), Petre Constantinescu-Iaşi (xx) şi generalul D. Dămăceanu (xxx) la festivitatea integrării Diviziei „Tudor Vladimirescu", formată în 1943 pe teritoriul U.R.S.S. din prizonierii de război români, în cadrele armatei române

Un mare dispărut: F.D. Roosevelt

brici sau între echipe. Cu gândurile îndreptate spre ostaşii frontului antihitlerist, muncitorii îşi încordează braţul şi mintea, căutând să ridice randamentul lor".

Eroii sunt astfel nu numai pe front, ci şi în cadrul muncii patriotice. Între multe alte exemple, ziarul amintit evidenţiază rezultatele echipei „minerului comunist Letean Petru", de la Lupeni care, „în luna februarie a reuşit să extragă 22,58 tone de cărbune în 8 ore de muncă". Recordul este depăşit însă la 20 aprilie, când echipa minerului Alexandru Poporeni a extras 33,5 t cărbune tot în 8 ore. „Pentru această faptă de înalt patriotism — se arată într-un comunicat semnat de dr. Petru Groza — guvernul dă pildă întregului popor drept eroi ai muncii pe aceşti harnici mineri din Valea Jiului".

„În bubuitul tunurilor şi în focul bătăliilor din munţii Cehoslovaciei — conchide *Scânteia* —, în ţăcănitul asurzitor al ciocanelor pneumatice din adâncul minelor, în zgomotul de zi şi noapte al uzinelor, în munca harnică a plugarilor pe câmpii, se ridică mereu noi energii luptătoare, noi elemente creatoare în sânul poporului nostru".

Sunt în plină activitate cabinetele acuzatorilor publici (Sârcu, Sidorovici, Suciu, Leibovici, Drăghici, Bunaciu ş.a.) din cadrul Tribunalului poporului.

„Activitatea Tribunalului poporului — scrie ziarul *Graiul nou*, organul Direcţiunii politice de Front a armatei roşii din 11 aprilie —, anchetele întreprinse de acuzatorii publici dezvăluie pas cu pas, filă cu filă, înfiorătorul adevăr despre «activitatea» fasciştilor români".

Zilnic presa publică noi liste cu cei arestaţi sau despre audierile celor citaţi de acuzatorii publici. Este elaborată, de asemenea, o nouă lege de urmărire şi pedepsire a criminalilor de război prin care, notează *Victoria* din 1 aprilie, „se stabilesc răspunderi mai precise, mai categorice pentru aceia care prin acţiunea lor au dus la dezastrul ţării". Prin noua lege, consemnează *Drapelul* din 27 aprilie, „se curmă un izvor de frământare, se dă poporului satisfacţia de a vedea că soluţia problemelor mari este dictată de grija binelui public şi nu de practicile dăunătoare ale celor nedespărţiţi de concepţii reprobabile şi incompatibile în adevărata democraţie".

Pentru cei arestaţi capetele de acuzare se acumulează cu zecile. Astfel, generalul Voiculescu, fost guvernator al Basarabiei, este acuzat de cel puţin 50 grave delicte.

În cursul acestor cercetări, la Marele Stat Major se descoperă arhiva cabinetului Ion Antonescu, depozitată în 97 de lăzi. Se

Cronică măruntă

ile date de specialiştii sovietici şi a asistat la câteva demonstraţii ale piloţilor ruşi, a avut loc o agapă oferită de zburătorii armatei roşii M.S. regelui. Vizita de ieri marchează un punct nou în legăturile de prietenie dintre armata sovietică şi cea română".

● Bolnavii de diabet solicită insistent insulină, care nu a mai fost distribuită de la 1 martie. „Mii de diabetici din Bucureşti — scrie Jurnalul de dimineaţă — lipsiţi de insulină sunt condamnaţi fără greş la o moarte sigură şi grabnică, în special acum când un regim indicat bolii nu poate fi ţinut din cauza lipsei alimentelor permise şi a preţurilor inabordabile".

● La Legaţia U.R.S.S., în prezenţa membrilor guvernului, a altor personalităţi politice, a unor scriitori şi artişti, a reprezentanţilor corpului diplomatic şi ai Comisiei aliate de control este organizată o proiecţie cu filmul Ivan cel Groaznic, realizat de S. Eisenstein.

Ceea ce nu ştiau spectatorii de vază invitaţi la Legaţia sovietică este că atât filmul cât şi realizatorul său se aflau, de fapt, sub stigmatul unor grave „rătăciri" ideologice. Conceput încă de la începutul războiului (şi inspirat, se pare, de elanul patriotic al câtorva mari artişti, cum erau regizorul Eisenstein, operatorii Tissé şi Moskvin, scenografii Spinel şi Naumov, compozitorul Prokofiev şi actorii

APRILIE 1945

Clădirea din San Francisco în care s-a ținut conferința care a hotărât crearea O.N.U.

Cronică măruntă

Cerkasov, Ţelikovskaia, Birman, Kadocinikov, Nazvanov, Jarov, Pudovkin) pentru evocarea unei pagini dramatice dar glorioase din istoria Rusiei, cu accentul pe unitatea poporului rus, filmul a întâmpinat numeroase dificultăţi, atât de ordin tehnic, cât mai ales ideologic.

El a început să fie turnat în 1942, la Alma Ata şi a fost terminat în 1944-1945, când Eisenstein a putut să folosească şi peliculă Agfacolor, luată ca pradă de război din Germania.

Prevăzut să aibă două serii, filmul s-a izbit de nemulţumirea lui Stalin, care a considerat că Eisenstein nu a înţeles anumite comandamente politice care trebuiau subliniate.

Datorită interzicerii celei de-a doua părţi, regizorul s-a văzut nevoit să pregătească o a treia serie, în culori, ale cărei filmări au fost întrerupte de moartea sa, survenită în 1946.

Aşadar, la Legaţia sovietică din Bucureşti a rulat atunci doar prima parte, care obţinuse viza lui Stalin, deşi filmul forma un tot organic prin cele două serii (a doua parte şi anumite secvenţe neincluse în film şi păstrate la Cinemateca din Moscova au putut fi prezentate specialiştilor şi publicului abia după moartea lui Stalin).

● Se autorizează, **tăierea unor categorii de cai, catâri şi asini pentru consumul public. Restaurantele, birturile ş.a. care vor întrebuinţa această** speră în dezvăluirea de noi complicităţi şi vinovăţii, după consultarea acestor documente.

Să consemnăm şi câteva declaraţii ale membrilor guvernului, făcute în această lună.

Gh. Gheorghiu-Dej, la o întrunire la „Agir": „Exista înainte o diferenţiere subiectivă între inginerii, tehnicienii şi muncitorii calificaţi, o ţinută distantă care împingea pe muncitor la ură, văzând în inginer unealta de exploatare a patronilor, iar pe inginer să vadă în muncitor un instrument de folosit după plac, fără a ţine seamă că este om şi să se poată realiza o conlucrare frăţească. Această mentalitate trebuie înlocuită cu un nou punct de vedere, căci toţi factorii productivi deservesc aceleaşi interese generale ale ţării".

Teohari Georgescu, într-un expozeu în faţa reprezentanţilor presei: „Poporul român să nu uite şi să nu ierte pe toţi acei bandiţi şi trădători care au adus jalea şi nenorocirea asupra ţării noastre. Poporul român, mai cu seamă, să nu ierte pe toţi aceia care vor să împiedice un viitor mai bun şi mai fericit pentru ţara noastră".

Petru Groza, la solemnitatea primirii în cadrele armatei a unui detaşament de luptători din Divizia „Tudor Vladimirescu": „Ţinând seama de experienţa istoriei şi a anilor din urmă, voi înlătura concepţiile reacţionare, potrivnice poporului, potrivnice mersului înainte al omenirii, promovând în posturile de conducere elementele sănătoase şi democratice, care se disting atât prin iubire faţă de popor, cât şi prin cunoaşterea artei militare".

Prof. dr. *D. Bagdasar,* într-un interviu în *Ultima oră:* „Cu mine, ca şi cu orice ministru care reprezintă cu adevărat nevoile poporului, nu se poate trata decât în cazul strict al nevoilor obştii, unde, din nefericire, sunt atâtea de îndreptat. E multă mizerie, sunt multe lipsuri, multă incurie".

Ziarul *Ultima oră,* din 23 aprilie, tipăreşte o ediţie specială consacrată omagierii lui Nicolae Titulescu, la patru ani de la trecerea sa în nefiinţă. Semnează: dr. Petru Groza, dr. N. Lupu, Const. Titel Petrescu, S. Stoilov, C.I. Parhon, Radu Portocală, Ion Christu, Ed. Ciuntu, E. Neculcea, Gr. Preoteasa, T. Teodorescu-Braniște, Martha Bibescu, Ion Pas, B. Brănişteanu, Micaela Catargi, N.N. Petraşcu, Savel Rădulescu, Lotar Rădăceanu, Mitiţă Constantinescu.

Reţinem aceste fragmente din evocările lui Sergiu Nenişor, secretarul particular al lui Titulescu: „Pregătea discursurile întotdeauna cu amănunţime, atât la Societatea Naţiunilor la Geneva,

Nicolae Titulescu (evocat de ziarul Ultima oră) **în dialog cu M. Litvinov**

Vedete pe scena Teatrului Baraşeum — surorile Slavescu

cât şi în ţară, atunci când avea de susţinut ceva în Parlament.

Câteodată improviza. De cele mai multe ori însă pregătea discursul în cele mai mici amănunte. Nu vroia să-i scape nici o vorbă care să nu fi fost în prealabil suficient de cântărită. Pentru că spunea el: «Duşmanii mei nu aşteaptă decât să mă prindă în greşeală, pentru a putea da cine ştie ce interpretare vreunui cuvânt al meu».

Avea o memorie prodigioasă. Aşeza pe masă discursul ce avea să-l ţină. De aceea totdeauna Titulescu lăsa să se creadă că îşi citeşte marile lui discursuri. Nu doar că ar fi avut nevoie să citească, dar spunea el «pentru că nu pot să las celor care mă ascultă impresiunea că nu am gândit de 3 ori ceea ce vreau să le spun. Ar fi o indelicateţe şi o lipsă de deferenţă în acelaşi timp»".

Din cronica externă a acestei luni aprilie din urmă cu cinci decenii reţinem: • Înaintarea vertiginoasă a forţelor aliate în Germania • Trupele sovietice luptă în suburbiile Vienei • Denunţarea de către U.R.S.S. a pactului de neagresiune cu Japonia • Preşedintele S.U.A., F.D. Roosevelt, încetează din viaţă; vicepreşedintele H.Truman depune jurământul, devenind al 37-lea preşedinte american • Mareşalul von Mackensen, în vârstă de 96 ani, este luat prizonier de trupele aliate • Se declanşează asaltul final asupra Berlinului • La Moscova, se deschid lucrările celei de-a 11-a sesiuni a prezidiumului Sovietului Suprem al U.R.S.S. • Reprezentanţii ai 47 naţiuni se întrunesc la San Francisco, punând bazele Organizaţiei Naţiunilor Unite *(Magazin istoric,* nr. 6/1985) • Mussolini este luat prizonier şi executat de către patrioţii italieni • La Torgau, pe Elba, joncţiunea dintre trupele sovietice cu cele anglo-americane. Comentând acest eveniment, ziarul *Victoria* din 29 aprilie consemnează: „După cinci ani şi jumătate de lupte fulminante, de distrugeri fără seamăn, de dureri fără număr, Europa chinuită se apropie de clipa care va aduce sfârşitul mult aşteptat al regimului naţional-socialist, în veci execrat".

Puţine, foarte puţine zile au mai rămas până la terminarea războiului în Europa. ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

carne vor trebui să afişeze la loc vizibil inscripţia „Se serveşte carne de cal". Vânzarea şi consumul ei este permisă numai în zilele de sâmbătă şi duminică.

• Câteva **preţuri ale produselor de consum consemnate de** Semnalul: **1 kg carne — 2 000-3 000 lei, o pereche de ghete 40 000-80 000 lei; o pereche ciorapi bărbăteşti — 1 500-3 000 lei; o batistă — 1 200-2 500 lei; un costum de haine — 160 000-300 000 lei; o cămaşă bărbătească — 8 000-25 000 lei.**

• Succes **de public la teatrul „Baraşeum" — comedia muzicală** O fată şi jumătate, **cu surorile Slăvescu în rolurile principale.**

• Au crescut **şi preţurile locurilor de veci din cimitire. La Bellu — 120 000 lei; la Sf. Vineri — 117 000 lei; la Iancu Nou şi Reînvierea — 90 000 lei; Ghencea — 30 000 lei.**

• Intră **în execuţie bugetul pe anul financiar 1945-1946, care este de 815,9 miliarde lei; din acestea, 292,9 miliarde reprezintă credite acordate ministerelor, 264,9 miliarde pentru întreţinerea şi înzestrarea armatei şi 230 miliarde pentru acoperirea cheltuielilor de război şi, parţial, a daunelor de război către U.R.S.S. Este, după cum scrie** Drapelul, **„primul buget alcătuit pe bază de realităţi fiscale. Astăzi ţara ştie pentru ce plăteşte şi poate judeca liber şi obiectiv dacă sacrificiile care i se cer sunt drepte".**

Documente inedite

ROMÂNIA LA FINALUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ÎN EUROPA

Am publicat în numărul precedent prima parte din expunerea făcută în ziua de 11 decembrie 1946 de către ministrul Eugen Filotti în faţa unor specialişti din cadrul Ministerului afacerilor străine din Bucureşti, având ca temă activitatea delegaţiei române la Conferinţa de pace de la Paris, dezvoltând în special chestiunile referitoare la clauzele politice ale tratatului de pace cu România. În prima parte, a insistat asupra problemelor discutate pe marginea preambulului proiectului de tratat cu România, arătând propunerile părţii româneşti şi soarta pe care au avut-o aceste propuneri.

Să urmărim în continuare prezentarea făcută de Eugen Filotti*.

În ce priveşte textul tratatului, observaţiile noastre la art. 3 nu au fost admise. Ele au fost susţinute de Bielorusia şi respinse cu 10 voturi contra 2.

Cu ocazia discuţiei art. 3 delegaţia australiană a găsit că nu este suficientă garanţia cuprinsă în acest articol şi a cerut să se dea obligaţiilor asumate un caracter constituţional. După discuţii, amendamentul australian a fost retras.

O altă propunere australiană, prezentată la acest articol, cerea să se instituie o „Curte internaţională a drepturilor omului". Propunerea tindea să prevadă în toate tratatele această clauză, prin care se înfiinţează această Curte internaţională, şi care avea să fie un tribunal care să judece orice plângere, indiferent dacă vine de la un minoritar sau majoritar, care se consideră lezat în drepturile sale de om. S-a obiectat cu drept cuvânt că un asemenea tribunal nu ar avea rost decât dacă s-ar constitui în cadrul O.N.U. cu această propunere. În cadrul tratatelor de pace, ea ar fi avut un caracter discriminatoriu şi am fi căzut din nou într-un regim de stat minor, ca cel creat de Tratatul de la Versailles.

În cadrul acestui articol au cerut şi ungurii să li se dea anumite garanţii în ce priveşte persoanele de limbă maghiară domiciliate în România. Într-adevăr, în observaţiile prezentate de ei la proiectul de tratat cu Ungaria, ei au cerut să se completeze tratatul de pace cu dispoziţii obligând România să recunoască fără condiţii dreptul de cetăţenie persoanelor având domiciliul lor pe teritoriile respective. Ei au cerut însă să se completeze art. 3 din tratatul nostru cu obligaţia de a recunoaşte „libertatea de a-şi alege domiciliul, limba de învăţământ, libertatea de muncă şi libertatea de întreprindere", să se adauge la: „fără deosebire de rasă..." cuvintele „de naţionalitate". Mai cereau ca Conferinţa să recomande negocieri directe între România şi Ungaria pentru a ajunge la un acord bilateral privind drepturile minorităţilor. Cereau în fine, să se acorde o largă autonomie minorităţii maghiare din România şi în special secuilor. În caz că negocierile nu ar fi dus la un rezultat, ungurii propuneau ca soluţia să fie găsită de Comisia politică şi teritorială care să o supună Consiliului celor patru.

Delegaţia română a combătut aceste cereri, cuprinzând într-o notă situaţia reală a minorităţii maghiare din România, iar în alta regimul ei legal; în alta, în fine, aspectele chestiunii recunoaşterii cetăţeniei române celor care decăzuseră din ea, fie din pricina atitudinii lor în timpul ocupaţiei ungare în Transilvania de Nord, fie că în perioada autonomiei optaseră pentru cetăţenia ungară sau nu îndepliniseră anumite formalităţi legale.

Art. 3 a fost adoptat cu 11 voturi şi o abţinere.

Spre a urma în această expunere ordinea articolelor cu caracter politic din tratat, voi reveni acum, înainte de a trece mai departe, la art. 1 şi anexa I şi la art. 2 din proiectul de tratat.

Art. 1, care stabileşte frontierele României, spune că ele sunt cele indicate în harta anexată tratatului.

Această hartă, care constituie anexa I, a fost prezentată

---

* Precizăm că acest document a fost selectat din lucrarea în patru volume — *Pregătirea, desfăşurarea şi rezultatele Conferinţei de pace de la Paris (1946-1947)* — pregătită pentru tipar de: Vasile Arimia, Ileana Chirtu, Valentina Costache, Alesandru Duţu, Ştefan Hurmuzache, Crisanta Ilie, Ştefan Lache, Rodica Muşetoiu, Nicolae Nicolescu, Emilia Poştăriţă, Natasa Popovici, Eugen Preda, Constantin Turcu.

de Soviete. Ea a fost tipărită în Rusia la o scară absolut neobișnuit de mică, iar linia frontierei este foarte groasă, astfel încât harta nu poate avea toată exactitatea cerută unei hărți a frontierelor, cu atât mai mult cu cât tratatul nu definește, în amănunt în text, traseul frontierelor noastre, așa cum face tratatul cu Italia în privința noilor granițe cu Franța, cu Iugoslavia și cu teritoriul liber al Triestului.

(Harta în chestiune este întinsă pe masă și arătată asistenței.)

Firește, nu pot exista controverse în ce privește frontierele României cu Ungaria, Iugoslavia și Bulgaria, care sunt cunoscute și au fost stabilite în detaliu pe hartă la scara 1:20 000 și pe teren la epoca respectivă; există însă o frontieră nouă: acea cu Sovietele.

De îndată ce am ajuns în posesia hărții, am însărcinat pe dl. Golopenția, expert statistician, și pe unul din delegații militari, maiorul Vasiliu-Răscanu să verifice frontierele indicate pe hartă. Ei au arătat că o confruntare precisă este foarte grea deoarece harta este la o scară atât de mică că nu se pot studia amănuntele.

Anumite inexactități au fost constatate totuși la unele puncte ale frontierei. Astfel: ostrovul Corbul de pe Dunăre era încorporat Iugoslaviei, deși aparține României. Unele mici ostroave, aparținând Bulgariei, apar ca aparținând României și invers, altele aparținând României sunt atribuite Bulgariei.

Pe de altă parte era chestiunea celor trei ostroave din brațul Chilia care pe hartă sunt indicate clar ca intrând în teritoriul U.R.S.S., deși potrivit frontierei din Tratatul de la Berlin din 1878 aceste ostroave aparțin României. În ce privește ostrovul Musura, de la gura brațului Chilia, experții noștri nici nu au putut spune dacă frontiera este bine trasată; s-ar părea că acest ostrov nici nu există pe hartă.

Se pune deci întrebarea: care este valoarea acestei hărți?

Dacă unul din statele semnatare ar putea să aibă dreptul să ceară să se stabilească frontiere după această hartă, o asemenea situație ar fi extrem de primejdioasă și de absurdă. Frontierele se stabilesc de obicei pe hărți la scara 1:20 000, iar nu 1:1 500 000.

Chestiunea era: ce era oportun să facem, ținând seamă de considerațiile politice pe care delegația și guvernul nu doreau să le piardă din vedere?

După ce am avut cunoștință de hartă, către sfârșitul lucrărilor Comisiei teritoriale pentru România, președintele delegației române a adresat, la 16 septembrie, o scrisoare secretarului general al Conferinței, atrăgând atenția că harta conține anumite erori și arătând ca exemplu pe cea mai izbitoare — aceea cu os-

Curier parizian

VĂRUL MEU DUMITRU DE LA CASA ALBĂ

ALEXANDRU DANIELOPOL

Promptă, bogată și interesantă, ca întotdeauna, corespondența pariziană a d-lui Alexandru *Danielopol*. În primul rând, o binevenită completare la unul dintre articolele publicate de revista noastră:

„*Dumitru G. Danielopol* — secretarul general al Comisiei economice române la Conferința de pace de la Paris și autor al documentului publicat de Dvs. în *Magazin istoric*, nr. 1/1995, pp. 24-25 — a fost unul dintre cei trei fii ai lui Gheorghe Danielopol, fratele tatălui meu: dr. Daniel Danielopol. Dumitru G. Danielopol era economist la Banca Națională a României. Înainte de război, guvernatorul B.N.R., Mitiță Constantinescu, l-a trimis la Londra pentru a obține un important împrumut pentru țară. A și obținut acest împrumut, având și sprijinul unora dintre colegii săi, căci își făcuse studiile în Anglia.

După izbucnirea războiului, a rămas în Marea Britanie. Fiind un dârz oponent al nazismului, a desfășurat o amplă campanie politică, atacând violent pe toți cei care provocaseră intrarea României în război alături de Germania. Pentru activitatea sa combativă și eficientă în favoarea Aliaților, îndeosebi Marea Britanie și S.U.A., a fost decorat cu cele mai înalte distincții ale acestor țări. La polul opus, regimul mareșalului Antonescu l-a condamnat la moarte în contumacie!

După război, a fost solicitat în S.U.A., activând în cadrul faimoasei agenții de presă «Copley News Service» din Washington, lucrând inclusiv pentru Casa Albă. Cunoscându-l pe Richard Nixon, acesta l-a însărcinat să-i organizeze și să-i conducă campania de presă pe tot timpul campaniei electorale ce avea să-l desemneze ca președinte al S.U.A. Cu acel prilej, D.G. Danielopol a cunoscut și stabilit trainice relații printre senatorii americani și colaboratorii acestora.

Președinții care i-au urmat lui Nixon au

trovul Corbul — și stabilind punctul de vedere principal că nu această hartă poate stabili frontierele, ea având numai o valoare indicativă generală și că textul art. 1 și 2 din tratat este cel ce prevalează.

Chestiunea ostroavelor de pe Dunăre nu a fost expresia verbis atinsă în această notă.

În urma acestei observații, delegația sovietică a cerut chiar ea să tipărească o ediție revizuită a hărții, opunându-se la oferta delegației franceze de a întocmi și tipări harta în institutele cartografice ale statului francez.

Am discutat chestiunea hărții și verbal cu raportorul Comisiei care, din fericire, era delegatul unui stat prieten, Cehoslovacia. Țin să subliniez cu acest prilej sprijinul extrem de prețios pe care delegații noștri l-au găsit la delegații cehoslovaci, dintre care mulți ne erau cunoscuți dinainte. Ei au fost în tot timpul alături de noi, cu sfaturi, cu informații, cu sprijinul lor. În comisii ei au susținut, de mai multe ori, amendamentele pe care i-am rugat să le susțină, ne-au dat sugestii și indicații utile, iar șansa noastră a vrut ca raportorul Comisiei politice și teritoriale pentru România să fie reprezentantul cehoslovac, dl. Lisicky, ministru plenipotențiar.

După cum am spus, rușii au vrut să retipărească ei înșiși harta. Ediția a doua a rectificat pur și simplu chestiunea ostrovului Corbul, după ce delegația sovietică a luat avizul Iugoslaviei. Restul a rămas la fel. Există însă în dosarele Conferinței nota noastră sus-amintită în care se spune că frontiera nu este și nu poate fi cea indicată pe hartă, ci aceea rezultând din textele art. 1 și 2 ale tratatului. Cred că această frontieră, în ce privește Uniunea Sovietică, va avea să fie delimitată pe teren.

O discuție în privința hărții a avut totuși loc în Comisia politică și teritorială pentru România. Au ridicat chestiunea delegații englezi, americani și australieni cu ocazia discuției raportului final al Comisiei. S-a abordat și chestiunea hărții, care fusese rezervată pentru sfârșit. Atunci delegatul Marii Britanii, Marjoribanks, a ridicat chestiunea celor 4 ostroave care figurează pe hartă ca aparținând Sovietelor și care de la 1878, conform Tratatului de la Berlin, aparțineau României și și-a rezervat dreptul de a supune Consiliului celor patru un memorandum precizând exact frontiera României. Tot astfel, delegatul Statelor Unite și-a rezervat să prezinte observații în această chestiune în Conferința miniștrilor de externe. Delegatul Australiei a criticat imprecizia hărții de dimensiuni atât de reduse și a exprimat dorința ca ea să fie înlocuită cu o altă hartă la o scară mai mare.

După aceste observații și cu aceste observații articolul și anexa 1 au fost aprobate în unanimitate.

manifestat aceeași încredere și considerație față de el. La venirea lui Ronald Reagan la Casa Albă, D.G. Danielopol (căruia în familie i se spunea «Dumitrică»), ajuns la o oarecare vârstă și devenind, în timpul liber, un pictor de talent, apreciat de foarte multă lume care achiziționa din ce în ce mai mult tablourile sale, a vrut să se retragă din funcțiile sale de jurnalist oficial, pentru a se consacra în întregime artei sale. Ronald Reagan s-a opus la această plecare, scriindu-i următoarea scrisoare:

«2 decembrie 1980

Dragă D-le Danielopol,

Marțea trecută am obținut o victorie uriașă, la care ați contribuit în mare măsură și dumneavoastră și alte persoane implicate în efortul Reagan-Bush Nationalities. În mintea mea nu există nici o îndoială că am avut atâta succes în această campanie datorită muncii intense și remarcabile depusă de divizia noastră la cartierul general și de personalități ca dumneavoastră în state.

Vreau să mă folosesc de acest prilej pentru a vă mulțumi pentru tot ceea ce ați făcut pentru mine și să vă exprim încrederea mea că, lucrând împreună în următorii patru ani, vom restabili sentimentul de putere și vitalitate în America.

George Bush mi se alătură în exprimarea gratitudinii și celor mai calde sentimente.

Al Dumneavoastră
Ronald Reagan»

Nu mult înainte de plecarea lui Reagan, D.G. Danielopol, deja suferind de inimă de mai mulți ani, a murit la Washington, în urma unui atac de cord. Din timp își pregătise depunerea întregii sale arhive la Hoover Institution for War, Revolution and Peace de la Universitatea din Stanford, unde s-a constituit fondul «Dumitru Danielopol»".

Dreptate pentru Traian Vuia

Rezumăm în continuare o scurtă confesiune înregistrată pe casetă de d-l Alexandru Danielopol și trimisă redacției noastre cu ultimul curier:

„Faptul că primul zbor cu un aparat mai greu decât aerul a fost efectuat de către românul Traian Vuia — lucru rar menționat în lucrările de specialitate, iar când este amintit, Vuia este trecut printre pionierii zborului și nu ca *primul* care a zburat și dându-i-se și o identitate națională falsă — ungur! — m-a necăjit mult timp.

Traian Vuia a obținut brevetul său de model al aparatului în fața autorităților din Paris la 15 mai 1903, deci cu 15 luni înaintea fraților Wright (cărora li se acordă întâieta-

În ce privește art. 2 care anulează arbitrajul de la Viena, în discursul ținut la 14 august — a doua zi după dl. ministru Tătărescu — ministrul de externe ungar formulase pe față și categoric cererea Ungariei de a i se reda 22 000 km pătrați din teritoriul Transilvaniei, pe baza principiului echilibrului etnic (revendicarea aceasta ne era cunoscută încă înainte de plecarea delegației române la Paris), în așa fel încât să treacă la Ungaria un număr de români egal cu cel al ungurilor rămași în România. Cereau nu unguri, ci români, ca să aibă un gaj pentru tratamentul la care vor fi supuși ungurii din România.

Noi nu am avut cunoștință la București de traseul frontierei propus. Experții noștri au căutat însă să stabilească care ar fi această linie și această zonă de 22 000 km pătrați care să dea totodată ungurilor cca 800 000-900 000 români. Linia exactă am aflat-o abia din harta depusă de delegația ungară la Conferință. Ea încorpora Ungariei un colț din jud. Maramureș, aproape întregul județ Satu Mare, inclusiv bazinul minier de la Baia Mare, cea mai mare parte a județului Sălaj, cu orașele Zalău și Șimleul Silvaniei, întregul județ Bihor, cu Oradea, Beiuș, Salonta (linia trecea prin Ciucea și pe creasta munților Bihorului), o bună parte din județul Arad, inclusiv capitala lui, și chiar o parte din județul Timiș. Zona aceasta de 22 000 km pătrați cuprindea 872 000 români, 423 000 unguri, 113 000 germani și 146 000 alte neamuri. Românii reprezintă 56% în acest teritoriu.

Pe de altă parte, în discursul său, dl. Gyöngyössi a repetat acuzațiile vehemente adresate nouă în chestiunea tratamentului maghiarilor din România, acuzații deja formulate într-un memoriu prezentat în sesiunea de la Londra a miniștrilor de externe. Ei acuzau nu guvernele române din trecut, dar chiar guvernul actual, care a făcut atât de largi concesii pentru a încadra pe maghiari în viața de stat a României. Recunoșteau eforturile personale ale șefilor guvernului, dar acuzau administrația română că nu aplică, ba chiar că sabotează, măsurile luate de guvern, pentru că ar fi încă pătrunsă de spirit șovin, ostil populației maghiare. Cereau în concluzie negocieri directe româno-ungare pentru o convenție de protecție a minorităților și un regim de autonomie națională pentru minoritatea maghiară și în special pentru zona secuiască.

În observațiile asupra tratatului cu Ungaria prezentate Conferinței după discursul lui Gyöngyössi, ungurii repetau aceleași acuzații și pretindeau chiar că inițiativa arbitrajului de la Viena a fost luată de guvernul român. Într-o broșură oficială prezentau ei o serie destul de mare de cazuri concrete în care minoritatea maghiară ar

---

tea în domeniu: vezi *Petit Larousse)*, dar el nu a putut zbura decât la 18 martie 1906, pentru că nu reușise să-și finiseze aparatul.

Hotărât să-l repun în drepturi pe compatriotul nostru, am început seria unor ample investigații și intervenții. Primul lucru a fost mai ușor de rezolvat, căci în arhiva Companiei Air-France am găsit toate dovezile necesare. A impune adevărul a fost însă mult mai greu, pentru că a dovedi întâietatea lui Vuia în fața francezilor însemna, implicit, detronarea unui conațional de-al lor. La fiecare inițiativă de-a mea m-am lovit de obstrucția autorităților franceze. Cu toate dovezile strânse, am reușit să țin o primă conferință chiar în sediul Aero-Clubului Francez, al cărui membru eram și sunt. Sala a fost plină, dar la sfârșit, în loc de aplauze, publicul s-a împrăștiat murmurând nemulțumit. Nimeni n-a venit să-mi strângă mâna. Am ținut o a doua conferință; chiar în timp ce vorbeam, lumea a început să părăsească sala: murmure, proteste, fluierături. Am ținut a treia conferință. După câteva fraze, asistența a început să protesteze, apostrofându-mă. În mijlocul vacarmului, s-a ridicat un om oarecum în vârstă, cu voce autoritară, care a reușit să se impună atenției: «Domnilor, am asistat la toate trei conferințele d-lui Danielopol. Să susții cu atâta convingere aceste lucruri, înseamnă că omul acesta ori este nebun, ori are dreptate. Și cum este și membru al Aero-Clubului, părerea mea este că are dreptate. Cer forurilor competente să facă o anchetă!».

Omulețul care vorbise nu era altul decât Marcel Dassault, marele constructor francez de avioane. Și ancheta s-a făcut. Spre stupoarea francezilor, aceasta a dat dreptate lui Vuia.

În înțelegere cu autoritățile s-a hotărât punerea unei plăci comemorative. Am început discuțiile cu primăria din comuna Montesson de lângă Paris, unde avusese loc celebrul zbor al lui Vuia. Acesta pornise în istorica sa ascensiune chiar din fața primăriei, de pe șoseaua națională care duce la Saint-Germain-en-Laye. Se discutase la început despre un monument. Apoi s-a stabilit să fie o placă. Primarul a sugerat ca această placă să fie montată pe zidul cimitirului din localitate. Mi s-a părut cu totul nepotrivit. De ce nu pe zidul primăriei? Da, dar o ordonanță regională interzicea aplicarea oricărei plăci pe zidurile primăriilor! Atunci m-am adresat autorităților superioare. Am obținut o audiență la Jacques Chirac, primarul de atunci al Parisului. Victorie! Am obținut aprobarea de a monta placa chiar pe zidul primăriei din Montesson.

Am comandat placa, ajutat fiind și de alți câțiva români de la München, în special regretatul Gh. Ciorănescu, am strâns câțiva prieteni și alți români din diasporă și, pe cheltuiala mea, am pus placa pe peretele primăriei din Montesson, în mai 1979". ■

fi fost tratată inegal în ce privește regimul școlar, aplicarea reformei agrare, regimul fiscal, etc... Observațiile repetau cererea de 22 000 km pătrați.

Încă de la București întocmisem un document-memoriu, tipărit apoi la Paris, care combătea cu argumente politice, economice și istorice, pretenția de a împărți din nou Transilvania, arătând că o nouă împărțire ar fi inadmisibilă, neviabilă și nu ar mulțumi nici unul din cele două state.

În ședința din 28 august a Comisiei teritoriale pentru Ungaria, articolul 1 din tratatul cu Ungaria a fost adoptat fără a se ține seama de cererile ungare.

Într-adevăr, observațiile statelor foste inamice, dacă nu erau însușite de nici unul din membrii Comisiei, cădeau de la sine. Cum nimeni nu și-a însușit cererea Ungariei și cum pe de altă parte Ungaria nu ceruse în mod expres să fie audiată asupra acestei chestiuni, Comisia a adoptat articolul nemodificat, fără a hotărî ca delegația ungară să fie chemată în fața ei.

Ungurii au făcut imediat o întâmpinare cerând să fie audiați, și atunci, cum ei nu mai puteau fi ascultați la articolul din tratatul cu Ungaria, ei au cerut să fie audiați la art. 2 din tratatul nostru și la art. 3, unde aveau de asemenea cereri de formulat.

Comisia pentru România a hotărât cu 8 voturi contra 4 ca delegația ungară să fie audiată. Bineînțeles, spiritul de echitate cerea să fie audiată și delegația română, lucru ce s-a admis în unanimitate. S-a hotărât ca expunerile celor două delegații să fie făcute într-o ședință comună a comisiilor teritoriale și politice pentru România și Ungaria.

S-a fixat astfel ședința din 31 august, memorabilă pentru noi, când, din nou, s-a dezbătut în fața Conferinței, în contradictoriu, chestiunea Transilvaniei.

Dl. Tătărescu a avut ideea (care s-a dovedit foarte justificată) să ceară dinainte ca să nu fie pus să răspundă în aceeași ședință, ci după ce va fi luat cunoștință de expunerea ungară. Ar fi dorit chiar să nici nu fie pus să asiste la expunerea ungară — lucru mai greu de obținut —, ci numai să ni se comunice expunerea.

Comisia a invitat ambele delegații simultan, într-o ședință comună a celor două comisii, care a fost prezidată de cei doi președinți, care și-au trecut succesiv președinția.

Sâmbătă 31 august au fost introduse cele două delegații în fața Comisiei (în sala mare, unde era de obicei Comisia pentru Italia, mult mai numeroasă).

Ungurii au fost reprezentați de dl. Auer, ministrul lor la Paris, care a făcut o expunere destul de scurtă, un discurs moderat în ton și în formă, dar din care nu lipseau totuși anumite picături de venin în ce privește regimul minorității maghiare, afirmația că noi am fi cerut arbitrajul de la Viena — și care schimba însăși baza pretențiilor ungare. Printr-o adevărată lovitură de teatru, Ungaria, care ceruse până atunci o frontieră de echilibru etnic între cele două state, își reducea pretențiile la o zonă „modestă" de 4 000 km pătrați în care intrau principalele centre din regiunea de vest: Satu-Mare, Carei, Oradea, Arad și Salonta. De astă dată ea părăsea teza șubredă a echilibrului etnic spre a invoca pe aceea mult mai sugestivă a frontierei etnice.

(Dl. ministru Filotti arată pe hartă cele două zone: cea de 22 000 km pătrați și cea de 4 000 km pătrați.)

Teza aceasta era mult mai primejdioasă decât cealaltă. Înainte Ungaria ceruse români; acum cerea mai ales unguri. Într-adevăr, cele patru zone cerute acum erau zone cu majorități compacte unguresti chiar după recensământul nostru din 1930. Cele patru sectoare întrunite cuprindeau, după statisticile noastre, dintr-un total de 486 000 locuitori, 143 000 români și 257 000 maghiari, adică 52% maghiari și 29% români. În sectorul Oradea — Satu Mare revendicat, sunt 28% români și 53% maghiari; în sectorul Salonta 70% maghiari și 24% români; numai în regiunea reclamată din Arad maghiarii nu au majoritate absolută, dar totuși o majoritate relativă: 44% maghiari și 36% români.

Argumentele pregătite de noi pentru a combate prima teză nu mai erau valabile pentru a doua. Întreaga argumentare trebuia refăcută. De astă dată trebuia să punem accentul în apărarea noastră, pe unitatea organică, pe interdependența economică dintre centrele mari urbane de la vest pe de o parte și restul țării și mai ales regiunile imediat învecinate de la est pe de alta și — argumentul etnic nemaifiind valabil — pe importanța vitală a căilor de comunicație situate în zonele revendicate. Argumentele acestea se găseau în bună parte deja în memoriul de bază întocmit de dl. Pâclișanu cu privire la frontiera de vest, memoriul tipărit de noi de la început și depus la Conferința miniștrilor de externe ținută la Londra. Arătam că România nu posedă în zona de vest decât orașele acestea, pe când Ungaria posedă în vecinătatea frontierei, orașele Debrecen, Szolnok, Szegedin etc... Se mai arăta, cu cifre statistice, dezvoltarea acestor orașe sub stăpânirea românească și faptul că, întotdeauna, ele au constituit centrele urbane ale zonei situate la răsărit, mai mult decât ale zonei de la vest de ele, chiar și în cei patru ani de stăpânire ungară.

Această expunere a d-lui Tătărescu a fost pronunțată în ședința de luni 2 septembrie după-amiază, ședința la care au venit din nou și ungurii. Delegația română a profitat astfel de faptul că a fost o duminică între cele două ședințe în care a putut lucra intens.

Comisia hotărâse încă de la început că după audieri, cele două delegații nu vor asista la dezbateri și nu vor avea cuvântul în replică.

Discursul d-lui Tătărescu a ținut aproximativ o oră și a impresionat într-adevăr Comisia, lucru ce s-a văzut din declarațiile făcute ulterior în Comisie de diferite delegații. Greutatea argumentului economic adus în expunere a fost considerată fără replică.

Discuția a fost reluată în ședința următoare. Cele patru puteri principale erau angajate să-și mențină hotărârea, dat fiind că existase unanimitate între ei în faza pregătitoare a Conferinței.

Ambasadorul Harriman, care reprezenta Statele Unite, a venit să declare că sprijină art. 2 astfel cum a fost întocmit de cei patru miniștri de externe, dar a amintit totuși că, în septembrie 1945 guvernul american a sugerat modificarea frontierei româno-ungare în așa fel ca să corespundă cu linia de despărțire etnică. Propunerea americană nefiind acceptată atunci de Consiliul miniștrilor de externe, guvernul Statelor Unite nu a mai insistat. Totuși declară că guvernul Statelor Unite este în favoarea unor negocieri directe între români și Ungaria care să rezolve pe deplin chestiunea. Declarația a fost consemnată în procesul-verbal.

Dl. Jebb, delegatul Marii Britanii, a subliniat temeinicia argumentelor d-lui Tătărescu și a arătat că unitatea indivizibilă a Transilvaniei dovedită timp de 20 de ani ar face primejdioasă și de nedorit orice amputare teritorială. A recunoscut de asemenea că legislația pusă în vigoare de guvernul român în ce privește minoritățile, pledează în favoarea României.

Generalul Catroux, în numele Franței, s-a declarat pentru adoptarea art. 2, în redactarea marilor patru, care implică condamnarea mirală (sic!) a arbitrajului de la Viena. A adăugat că soluția în sine nu este poate ideală, dar, dat fiind interesele economice, trebuie acceptată ca fiind totuși cea mai puțin susceptibilă de litigii.

Dl. Bogomolov, reprezentantul Sovietelor, a fost foarte vehement în ce privește arbitrajul de la Viena, calificându-l drept dictat al imperialismului german. A arătat că cei patru au examinat cu multă grijă problema Transilvaniei, după cum dovedesc numeroasele texte ce constituie dosarul. A ținut totodată să declare că recunoașterea granței apusene a României este și o recompensă și un act de justiție cuvenit țării noastre pentru contribuția ei importantă la războiul Națiunilor Unite.

Australienii au avut și ei observații, ca de obicei. Ei au cerut să se înscrie în procesul-verbal opinia lor că adoptând art. 2 Comisia ar trebui să exprime dorința ca adjuncții celor patru mari să reexamineze acest articol înainte de a-i da forma definitivă spre a vedea dacă nu există mijloace de a face ca, printr-o modificare de frontieră, Ungaria să poată recupera un număr cât mai mare din naționalii ei.

Pus la vot, art. 2 a fost adoptat cu 10 voturi și 2 abțineri, aceea a Australiei și Uniunii Sud-Africane. A fost un moment de mare ușurare pentru delegația română. Acest vot însemna închiderea chestiunii în mod practic. O astfel de majoritate excludea redeschiderea chestiunii în Conferința plenară. Într-adevăr, în Conferința plenară nu se adăugau la statele reprezentate în Comisie decât state cu care nu suntem în război și care nu sunt chemate a semna tratatul. Ele nu puteau avea motive de a sprijini cauza Ungariei. Unele, ca Polonia și Iugoslavia, aparțineau blocului slav care vota întotdeauna la fel cu U.R.S.S. Altele ca Brazilia, Belgia, Grecia, Norvegia, China nu erau calificate să redeschidă o chestiune rezolvată de statele direct interesate. Bineînțeles că certitudinea absolută nu a existat decât atunci când plenul a adoptat astfel și el, în unanimitate, art. 2. În ședința de noapte din 10 octombrie — ședința plenară în care s-a votat acest articol — nu a fost nici un fel de discuție; nu a cerut nimeni cuvântul. Australia și Uniunea Sud-Africană s-au mărginit să declare că se vor abține și de astă dată de la vot. Articolul a fost adoptat cu 19 voturi și 2 abțineri.

A mai fost și votul în Comisia politică și teritorială pentru Ungaria, dar întrucât Comisia votase deja, nu s-a mai procedat la vot în privința acestei chestiuni. ■

(Va urma)

UN GÂND PE LUNĂ

„Când sunt întrebat: «De ce ați dat Polonia, România, Bulgaria, Ungaria, Cehoslovacia?», eu răspund: «Cui le-am dat? Polonia — polonezilor, Cehoslovacia — cehilor și slovacilor, România — românilor. Ele le aparțin, cui altcuiva trebuie să aparțină?»".

(Fragment din interviul acordat de ex-președintele sovietic Mihail Gorbaciov Feliciei Meleșcanu — Televiziunea Română, programul I, 11 decembrie 1994)

Arhive desferecate

DOSARUL MISIUNII ŞTIRBEY

Dr. ION CALAFETEANU

Dosarul recent dat la studiu şi consultat de noi la Hoover Institution on War, Revolution and Peace al Universităţii Stanford din Palo Alto, California cuprinde, cum arătam în numărul trecut, şi două documente purtând titlurile *Chestiunea colaborării României cu Aliaţii* şi *Probleme generale*. Ele sintetizează de fapt instrucţiunile propriu-zise în limitele cărora prinţul Barbu Ştirbey urma să-i contacteze pe reprezentanţii Aliaţilor la Cairo.

Primul dintre documente prezintă poziţia opoziţiei democratice române faţă de problemele curente ale ţării şi vom reţine din el pasajele ce ni s-au părut mai importante, aducând un spor de informaţii pentru înţelegerea mai exactă a demersului întreprins de forţele democratice în vederea ieşirii României din război şi alăturarea ei Naţiunilor Unite.

Definindu-şi poziţia sa faţă de discuţiile pe care guvernul mareşalului Antonescu le purta cu Aliaţii, opoziţia română ţinea să precizeze: *„Este astăzi un fapt stabilit că dată fiind evoluţia războiului şi perspectiva ca el să ia sfârşit prin înfrângerea Germaniei într-un viitor nu prea îndepărtat, guvernul român a luat în serioasă considerare ideea unei colaborări cu Aliaţii... Departe de a ridica vreo obiecţiune asupra acestor discuţiuni, opoziţia română formulează din contră urările cele mai vii ca ele să ajungă la un rezultat satisfăcător. Pentru opoziţia română esenţial este, într-adevăr, să se ajungă, în cele mai bune condiţiuni, la ieşirea României din Axă şi la o colaborare a ei cu Aliaţii, politică pe care opoziţia nu a încetat niciodată să o preconizeze. Aşa fiind, orice încercare care ar putea contribui la realizarea acestui scop nu poate decât avea adeziunea opoziţiei româneşti. Mai mult, cel puţin pentru pregătirea colaborării României cu Aliaţii, ca şi pentru aplicarea, în prima ei fază, a acestei colaborări, guvernul mareşalului Antonescu poate asigura mai bine atât secretul preparativelor, cât şi eficacitatea acţiunii.*

Într-adevăr, având încă încrederea Germaniei, guvernul poate proceda nestânjenit la remobilizarea masivă a armatei, la evacuarea depozitelor şi la regruparea strategică a trupelor în zonele viitoarelor operaţiuni (în Transilvania, Banat şi Oltenia — sub pretextul ameninţării ungare — sau, în funcţie de intenţiile Aliaţilor, şi la Gurile Dunării, în Dobrogea)...

Pe de altă parte, dacă opoziţia exclude cu desăvârşire ideea unei concurenţe cu guvernul în ce priveşte realizarea colaborării cu Aliaţii, ea nu înţelege însă a se considera răspunzătoare pentru aplicarea şi eficacitatea ei şi în consecinţă pentru eventualele decepţiuni ale Aliaţilor în această privinţă. Deşi nu înţelege să accepte vreo răspundere, câtă vreme nu ar fi chemată să aplice ea direct colaborarea cu Aliaţii, opoziţia ţine totuşi să sublinieze că nu se dezinteresează câtuşi de puţin de această chestiune şi că, în ce o priveşte, va face tot posibilul pentru a contribui ca colaborarea României să fie cât mai eficace... De asemenea, opoziţia crede necesar să sublinieze o dată mai mult că ea repudiază orice solidaritate cu actualul guvern, a cărui linie politică s-a îndreptat numai acum într-o direcţiune paralelă cu aceea care a fost întotdeauna a opoziţiei. Opo-

ziția își rezervă deci propria ei răspundere pentru momentul când națiunea, pe care ea are conștiința că o reprezintă în quasi totalitatea ei, va putea să se pronunțe liber, astfel cum i-o garantează Charta Atlanticului, în alegerea conducătorilor ei firești".

Instrucțiunile precizau apoi scopul misiunii trimisului opoziției pe lângă Puterile Aliate, ca fiind acela de a *„prezenta Aliaților mai multe sugestiuni în legătură cu colaborarea României"*. Fără a contesta sinceritatea intențiilor guvernului Antonescu de a colabora, la momentul potrivit, cu Aliații, opoziția considera totuși că acesta *„nu procedează într-un ritm suficient de rapid la luarea unor măsuri militare ce par absolut necesare pentru ca colaborarea României să fie cât mai reală și mai eficace"*. Se recunoștea că guvernul procedase deja la concentrarea unităților din Moldova, dar era doar *„un început insuficient"*, fiind necesară o mobilizare și a restului țării, începerea evacuării depozitelor și regruparea strategică a trupelor.

Trimisul opoziției trebuia să declare Aliaților că, dacă guvernul ar ezita să pună în practică intențiile de a colabora cu Aliații, *„opoziția este gata să preia puterea la momentul potrivit și să dezlănțuie, bizuindu-se pe încrederea națiunei și a M.S. Regelui, acțiunea de cooperare a forțelor române cu trupele aliate ce ar debarca. Într-un cuvânt, opoziția — în asentimentul de altfel al M.S. Regelui — își ia angajamentul de a executa ea colaborarea cu Aliații, în caz de carență a regimului Antonescu.*

Într-o asemenea eventualitate trebuie însă semnalat că concursul ce România ar putea da Aliaților va fi în funcțiune de pregătirile militare la care guvernul Antonescu va fi procedat. Pe măsură ce aceste măsuri vor fi fost mai serioase, concursul României va fi mai eficace. Dacă regimul Antonescu nu va lua decât măsuri militare incomplete, acțiunea României se va resimți în mod inevitabil de acest fapt. Așa fiind, în interesul însuși al eficacității colaborării României, opoziția insistă din nou asupra propunerii... ca Aliații să ceară în mod cât mai insistent guvernului român luarea măsurilor militare indispensabile în vederea colaborării armatei române".

În instrucțiuni se preciza că Știrbey era autorizat *„a lua angajamentul că România va contribui cu forțele sale militare și economice la conducerea ulterioară a războiului împotriva Germaniei... Opoziția își ia acest angajament conștientă că azi reprezintă aproape unanimitatea opiniei publice și convinsă că după instalarea Aliaților în România poporul român își va putea desemna, printr-o liberă consultare, un nou guvern"*.

În momentul în care au fost redactate aceste instrucțiuni, opoziția română nu avea nici un fel de informații

CE NU ȘTIAU EMISARII ROMÂNI LA TĂTONĂRILE DE PACE

Nici vorbă de coincidență. Mai de grabă o realitate dezarmantă a culiselor diplomației secrete a marilor puteri din perioada celui de-al doilea război mondial. Ca și în alte cazuri, desferecarea arhivelor continuă să spulbere multe din „enigmele" acelei perioade.

Fără a fi fost clasată în categoria enigmelor, atitudinea celor două mari puteri occidentale față de România în perioada de sfârșit a celui de-al doilea război mondial s-a bucurat în istoriografie de interpretări prevalent pasionale și nu întotdeauna justificate de documente. E și motivul pentru care incriminările au luat deseori locul analizei, iar concluziile formulate au fost lipsite de consistența pe care le-o poate oferi studiul atent al izvoarelor.

Din „Dosarul" misiunii Știrbey (prezentat acum pentru prima oară în ceea ce privește instrucțiunile), ca și din desfășurarea tuturor celorlalte contacte la Roma, Lisabona, Madrid, Istanbul, Ankara, Stockholm, putem constata nu atât *ce știa* cât mai ales *ce voia* opoziția din România. Nu aflăm însă *ce nu știau* factorii responsabili ai opoziției române.

Documente publicate *cu un deceniu* în urmă ne ajută să răspundem și la această întrebare. Clar și fără nici un echivoc. Ciudat ni se pare doar faptul că, în afara unor excepții[1], aceste documente nu-și găsesc încă locul cuvenit în preocupările analitice ale specialiștilor români. Să ne explicăm. În volumul II al culegerii *23 August 1944. Documente*, București, 1984, la paginile 56-64, se află reprodus, în limbile engleză și română, un *Proiect al Departamentului de stat al S.U.A. referitor la problemele și caracterul unei ocupații și conduceri militare în România*. Documentul poartă data de 17 ianuarie 1944 și e suficient să citățm primul paragraf pentru a constata importanța lui în desfășurările evenimentelor ulterioare în care a fost direct implicată și România:

„Sarcina este ca guvernele american, britanic și sovietic să stabilească componența forțelor de ocupație și caracterul problemelor de natură civilă după capitularea necondiționată a României.

[1] Una dintre ele este studiul *România și „tatonările de pace" în al doilea război mondial*, publicat de dr. Eugen Preda în *Revista română de studii internaționale*, an XVIII, nr. 4/1984, pp. 280-294.

cu privire la renunțarea Aliaților la proiectul unei debarcări în Balcani. Așa se explică faptul că instrucțiunile considerau această variantă drept *„condiția optimă a colaborării României"*, în timp ce o eventuală cooperare cu U.R.S.S., fără să fie respinsă, era avută în vedere numai *„într-un caz extrem"*, adică în cazul în care *„invazia armatei roșii ar ajunge să fie inevitabilă"*. Așadar, opoziția — se preciza în document — *„s-ar vedea determinată să accepte și ideea unei colaborări cu U.R.S.S. Luând această decizione în deplină conștiință a gravei răspunderi ce și-ar asuma, precum și a necesității de a răsturna prin forță, într-o asemenea eventualitate actualul guvern, opoziția își propune însă să obțină din partea principalilor trei aliați un minim de garanții cu privire la recunoașterea pentru România a calității de cobeligerant, la respectul libertății și independenței statului, la condițiunile regimului de ocupație și la drepturile teritoriale ale țării.*

În rezumat, deci, atât opoziția cât și guvernul sunt de acord de a nu întreprinde nimic care ar putea slăbi rezistența germană în Rusia, atâta vreme cât există perspectiva ca trupele anglo-saxone să ajungă în România înaintea celor sovietice. În momentul însă în care, în fața unei amenințări iminente de invaziune a armatei roșii, această perspectivă ar dispare, opoziția consideră că interesele țării noastre impun o schimbare de politică chiar dacă aceasta ar slăbi rezistența germană în Rusia. Guvernul se arată, din contră, decis într-o asemenea eventualitate să reziste armatei sovietice cu toate forțele militare. Opoziția consideră că o asemenea rezistență, care nu ar putea schimba întru nimic soarta războiului, ar fi de natură a periclita în modul cel mai grav interesele țării. Pentru acest motiv ea este dispusă să ia în considerație, în ipoteza prevăzută, o schimbare de politică chiar înaintea debarcării armatei aliate în Balcani".

O astfel de soluție nu era avută în vedere decât în cazul *„în care, într-adevăr situația militară pe frontul oriental ar putea face să se prevadă o invaziune sovietică apropiată pe teritoriul român. A o ridica atâta vreme cât această eventualitate nu se ivește, ar însemna să mărturisim, în realitate, că dorim să colaborăm cu Aliații, dar că nu dorim să colaborăm cu Sovietele decât în cazul când nu am putea face altfel. O asemenea mărturisire ne-ar pune într-o situație din cele mai delicate, nu numai față de ruși, dar chiar și față de anglo-saxoni, a căror pozițione politică față de Rusia Sovietică nu le-ar îngădui azi să dea impresiunea că și-ar rezerva posibilitatea unui joc politic care ar fi în realitate*

Prin Declarația comună a celor patru națiuni (Moscova, 1 noiembrie 1943), cele trei guverne au căzut de acord să acționeze împreună în toate problemele legate de capitularea și dezarmarea României... De aceea, înainte de capitularea României și ocuparea teritoriului României, cele trei guverne trebuie să realizeze un acord referitor la dimensiunea și caracterul participării fiecăruia la ocupația și administrația militară a problemelor de natură civilă ale României. Se presupune că, cel puțin în prima perioadă de ocupație, coordonarea problemelor civile se va afla în mâinile unei conduceri militare care să acționeze direct sub ordinele comandanților supremi respectivi în această zonă a războiului".

După această precizare cu caracter general, documentul prezintă variante de soluții:

„A. Ocupația sovietică cu o comisie interaliată de control sau o comisie politică consultativă tripartită", „B. Participarea simbolică a forțelor americane la ocuparea și conducerea militară", „C. Conducerea militară și de ocupație sovietică, cu o misiune militară anglo-americană atașată pe lângă comandantul șef sovietic", „E. Conducere militară și de ocupație mixtă formată din forțe sovietice, britanice și americane".

Fiecare din aceste soluții își găsește dezvoltarea prin texte explicative și precizări privind modul de transpunere a lor în practică.

Și mai lămuritor încă este documentul publicat în aceeași lucrare (pp. 74-83) și care poartă data de redactare 13 ianuarie 1944. Este vorba despre anexa la o adresă prin care directorul Secției pentru afaceri europene a Departamentului de stat al S.U.A., James Clement Dunn, îi aducea la cunoștință, la 2 februarie 1944, ambasadorului american în Marea Britanie, John G. Winant, *textul prevederilor ce urmau a fi impuse României în momentul capitulării.*

„Prevederile schițate mai jos, care sunt gândite în principal pentru asigurarea securității și continuării războiului împotriva Germaniei și care au importante implicații politice, sunt recomandate aici pentru a fi impuse la dorința guvernelor Regatului Unit, Statelor Unite și U.R.S.S., care reprezintă interesele Națiunilor Unite, România neavând posibilitatea de alegere liberă de a consimți sau nu. Așa cum se folosește în acest document, cuvântul «România» desemnează, acolo unde este aplicabil, orice guvern central existent, ca și toate organele, organismele și oficialitățile guvernamentale provinciale, locale inferioare".

După această precizare, urmează 27 de puncte: *„Semnatarii; Capitularea necondiționată, Prevederi suplimentare ce urmează a fi impuse României, Organele de ocupație, Evacuarea* [de către armata română a] *teritoriilor ocupate, Demobilizare și dezarmare, Predarea materialelor de război, Ocupația, Arhivele, Comunicații, transport și energie*

îndreptat împotriva Sovietelor".

De altfel, instrucțiunile acordau o atenție deosebită factorului sovietic. Atunci când se pleda în favoarea unei debarcări aliate în Balcani, în afara argumentelor de ordin militar se făcea apel și la acelea de natură politică. Motive *„de cea mai mare importanță"* — se preciza în textul acestor instrucțiuni — fac necesară o debarcare anglo-americană în Peninsula Balcanică. *„Pentru puterile anglo-saxone Balcanii sunt în realitate cheia de boltă a statutului Europei și a păcii mondiale. Puterea care va domina Balcanii va domina în mod fatal centrele industriale ale Poloniei și ale Cehoslovaciei, petrolul românesc și Gurile Dunării, popoarele slave ale peninsulei, Strâmtorile, Iranul și Irakul și prin aceasta Orientul Mijlociu, Mediterana și, deci, întreaga Europă.*

Dacă Rusia s-ar asigura de această dominațiune, interesele puterilor anglo-saxone — și mai ales cele ale Marii Britanii — ar risca de a fi compromise în modul cel mai grav... Nu este vorba, desigur, de a contesta interesul esențial al Marii Britanii și al Statelor Unite de a nu permite ca relațiile lor actuale cu Rusia să fie turburate, atât pentru durata războiului, cât și din punct de vedere al organizării de după război. Colaborarea celor trei principale puteri aliate este indispensabilă pentru asigurarea victoriei finale și, după această victorie, pacea lumii.

Este tocmai în interesul organizării acestei păci că puterile anglo-saxone nu pot abandona pozițiile pe care ar trebui să le apere cu atât mai mult cu cât englezii și americanii sunt chemați în această regiune [Balcani] *în același timp de către interesele lor vitale,* [cât] *și de către aspirațiile popoarelor. Dacă Rusia s-ar prezenta la conferința păcii deja învestită cu cuceriri în regiunile către care se îndreaptă aspirațiunile sale, nici o negociere nu ar mai fi posibilă... Dacă ar permite instalarea Rusiei în Balcani, anglo-saxonii ar risca să piardă pacea după ce vor fi câștigat războiul și de a vedea stabilindu-se hegemonia Rusiei Sovietice, după ce vor fi împiedicat instaurarea hegemoniei germane. În realitate, problema este, pentru Marea Britanie și pentru Statele Unite, de a nu se repeta, față de Rusia, greșelile comise după primul război mondial față de Germania...*

Atitudinea puterilor anglo-saxone față de Soviete, deși va avea desigur în mod necesar ca obiect principal o înțelegere a cărei condiție esențială va fi de a evita ca Europa să fie dominată de o singură putere continentală.

---

electrică, Controlul presei, radioului și poștei, Marina comercială, Curți de conturi și vase, Cetățenii Națiunilor Unite și alți cetățeni aflați sub stare de arest, Protejarea străinilor, Criminalii de război, Controlul mișcării populației, Tranzacțiile comerciale și financiare, Informații și acțiuni posibile referitoare la proprietate, Despăgubiri, Organizații românești indezirabile, Legi discriminatorii, Revizuirea proceselor persoanelor deținute, menținerea legii și ordinii, Relațiile diplomatice ale României, Organizațiile culturale, Reconstrucția economică, Colaborarea la acțiunile de pace, Cheltuielile necesitate de ocupație, Durata și intrarea în vigoare a instrumentului de capitulare".

Din lipsă de spațiu, vom cita doar câteva din aceste puncte în redactarea lor completă, suficiente însă pentru a constata spiritul de deplină înțelegere și perfectă colaborare ce caracteriza în acel moment relațiile dintre cele trei mari puteri în domeniul atitudinii față de sateliții Germaniei. Se va constata, de asemenea, că aproape toate aceste puncte, desigur cu schimbările generate de acțiunea României de la 23 august 1944, se vor regăsi în textul Convenției de armistițiu semnată la 12 septembrie 1944, la Moscova.

Și acum câteva exemple:

„1. Semnatarii. *Instrumentul pregătit în vederea încetării ostilităților va fi semnat de Comandantul Suprem Aliat și de Comandantul Suprem al forțelor sovietice, de șeful Înaltului Comandament al forțelor armate române sau reprezentantul acestuia și, dacă este posibil, de o oficialitate civilă, reprezentând guvernul român.*

2. Capitularea necondiționată. *Guvernului român și Înaltului Comandament român li se vor cere să recunoască totala înfrângere și capitularea necondiționată a forțelor armate ale României și să fie de acord să se supună acelor condiții și să ducă la îndeplinire în mod corect acele obligații care le-ar putea fi impuse de autoritățile de ocupație...*

4. Organele de ocupație. *România trebuie să fie obligată să coopereze și să se supună reglementărilor și ordinelor acelor organisme pe care le pot institui Comandantul Suprem Aliat și Comandantul Suprem al forțelor sovietice în vederea guvernării militare a României ocupate și pentru aducerea la îndeplinire a condițiilor capitulării...*

8. Ocupația. *Statele Unite, Regatul Unit și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, reprezentând interesele Națiunilor Unite, vor avea dreptul să ocupe cu orice fel de forțe aflate la dispoziția lor și în orice fel vor socoti ele necesar și să folosească în orice fel vor considera ele potrivit oricare sau toate regiunile teritoriului românesc recunoscut altădată ca fiind sub suveranitate românească sau disputate în ceea ce privește o astfel de suveranitate și să exercite pe întreg acest teritoriu drepturile legale ale unei puteri de ocupație, precum și alte drepturi*

va trebui totuși să fie caracterizată încă de la început prin cea mai mare vigilență. Problema este gravă și foarte puțin elastică, căci este o limită peste care nu se poate trece fără să se declanșeze o forță pe care nimic nu o va mai putea opri și fără ca, deci, Rusia să devină în mod inevitabil un pericol pentru interesele vitale ale Marii Britanii și ale Statelor Unite și, deci, pentru pacea continentului. Această limită este independența statelor Europei Centrale și Orientale. Istoria arată că cine domină statele din Europa Orientală, situate între masa germanică și Rusia, domină în ultim loc întreaga Europă. Pentru aceste motive condițiunea esențială ce corespunde în același timp intereselor vitale ale Marii Britanii și celor ale securității europene este apărarea independenței acestor state..."

În ultimă instanță, în viziunea opoziției române „*problema debarcării* [în Balcani] *trebuie deci privită sub unghiul unei curse de viteză pentru ocuparea Balcanilor de către anglo-saxoni și ruși. De rezultatul acestei curse depinde nu numai soarta tuturor popoarelor de la Marea Baltică la Marea Egee, dar și posibilitatea de organizare a securității și deci pacea însăși a lumii*".

Recunoscând importanța deosebită a acestei probleme, opoziția română recunoștea că „*ea nu poate fi expusă direct de către noi anglo-saxonilor decât cu cea mai mare prudență*", orice inabilitate fiind în măsură să „*compromită în modul cel mai grav raporturile noastre cu Rusia Sovietică și ar considera deci un pericol pentru existența însăși a României. Pe de altă parte, nici oficialitatea anglo-saxonă nu ar fi dispusă să asculte o asemenea teză din partea unei țări inamice, câtă vreme Rusia este aliata Marii Britanii*".

Cel de-al doilea document, *Probleme generale* conținea punctul de vedere al opoziției române în privința raporturilor româno-sovietice. „*Chestiunea Basarabiei* — se afirmă în mod tranșant în acest document — *va fi una din cele mai spinoase în cazul în care ea ar fi evocată în cursul unor eventuale discuțiuni cu Rusia. Nimic nu permite a se crede că intransigența Sovietelor va fi mai mică în această chestiune decât în cea a frontierelor Poloniei. Este vorba, deci, în esență, ... de a găsi o formulă datorită căreia, suportând consecințele unei situațiuni de fapt, să ne putem cel puțin rezerva drepturile pentru viitor. O singură soluție pare a putea îndeplini această condițiune. Ea ar fi ca, în fața cererilor rusești ireductibile, să declarăm că ne rezervăm a supune chestiunea conferinței păcii...*"

Documentul pune în discuție apoi natura relațiilor vii-

care decurg din instrumentul de capitulare. În scopuri politice, Bucureștiul și alte orașe importante, ce urmează a fi stabilite, vor fi ocupate, cel puțin temporar. Nu se va stabili nici o limită de timp pentru perioada de ocupație generală.

9. Arhivele. *României i se va cere să păstreze și să pună la dispoziția autorităților de ocupație toate arhivele publice și particulare, materialele de arhivă, documente, dosare, documentație și informații pe care acele autorități le-ar putea cere...*

10a. Controlul presei, radioului și poștei. *Utilizarea presei, radioului, poștei și instrumentelor similare de difuzare a informațiilor va fi supusă acelor controale și supravegheri ce pot fi impuse de forțele de ocupație în interesul securității militare, păcii și ordinii...*

13. Criminalii de război. *România va fi obligată să mențină sub stare de arest și să predea autorităților de ocupație toate persoanele de naționalitate română și alte persoane din România sau care se află sub jurisdicția României acuzate de a fi comis crime de război. Astfel de persoane vor fi predate, fiind identificate prin numele sau titlul, funcția sau ocupația pe care le-au avut în rândurile forțelor armate române, guvernului român sau altor organizații și organisme românești în momentul presupusei crime. României i se va cere să coopereze la judecarea și pedepsirea persoanelor predate potrivit acestei obligații și a oricăror persoane dintr-o categorie asemănătoare deținute de Națiunile Unite ca prizonieri de război în momentul capitulării României, punând la dispoziție documente, strângând probe, adoptând legi și orice altă măsură necesară pentru a înlesni judecarea și pedepsirea...*

17. Despăgubiri. *România va fi obligată să plătească acele daune de război și despăgubiri pentru acele pierderi pe care le pot cere Națiunile Unite și să fie de acord cu acele directive pe care le pot impune, din când în când, autoritățile de ocupație, care reprezintă interesele Națiunilor Unite...*"

Ce se poate constata din lectura acestor documente?

În primul rând, caracterul unitar al politicii celor trei mari puteri față de România, politică decurgând din scopurile lor de război, scopuri nediscriminatorii în raport cu obiectivul final al lichidării celui de al III-lea Reich și a statelor aliate acestuia. În al doilea rând, faptul că atât guvernul Antonescu cât și forțele de opoziție nu au putut cunoaște conținutul real al relațiilor dintre cele trei mari puteri și au sperat iluzoriu în posibilitatea folosirii unor eventuale dezacorduri dintre ele.

Citind cu atenție unele dintre punctele reproduse de noi, avem răspunsuri cât se poate de clare la unele chestiuni pătimaș și partizan discutate în istoriografia noastră din ultimii cinci ani, *când, fără a face apel la docu-*

toare dintre România și U.R.S.S. „*La prima aparență* — se spune în document — *pare greu că vom evita de a încheia cu Rusia un pact în genul celui de amiciție, colaborare și asistență, încheiat de dl. Beneș la Moscova*[1]. *Un astfel de refuz ar pune de la început relațiile noastre cu Rusia Sovietică pe un plan inamical și ar crea o atmosferă de iritare pe care nu am avea nici un interes să o provocăm, cel puțin dacă în prima perioadă ce va urma războiului relațiile între puterile anglo-saxone și Soviete vor fi caracterizate printr-o înțelegere. Formula cea mai potrivită ar fi ca un eventual pact între România și Rusia Sovietică să fie însoțit de un pact asemănător între țara noastră și Marea Britanie (și eventual alte state ce s-ar angrega sistemului anglo-saxon). Această formulă s-ar putea întemeia și susține pe principiul solidarității răspunderilor în organizarea europeană a principalelor puteri aliate, principiu care exclude zonele de influență exclusivă și care a fost adoptat de conferințele de la Moscova și Teheran*[2]. *Am putea arăta că, după cum nu avem tendințe și posibilități de a exclude Rusia din afacerile europene, tot așa nu ar exista nici un motiv de a exclude puterile anglo-saxone de la răspunderile ce le incumbă în organizarea continentului. Bineînțeles, că un asemenea pact cu Rusia Sovietică ar trebui să comporte clauza neimixtiunii în afacerile noastre interne și respectul integral al suveranității și independenței țării (prin aceasta înțelegându-se că nu s-ar putea acorda baze militare sovietice în teritoriul României).*

Formula unui asemenea pact tripartit ar fi într-adevăr pe deplin satisfăcătoare pentru interesele României. În practică, rezultatul ar fi de a cointeresa Marea Britanie la securitatea României (și în cazul unor confederațiuni la cea a întregii Europe Orientale) față de Rusia Sovietică. Dacă Germania nu va mai reprezenta într-adevăr, cel puțin pentru un timp destul de lung, o amenințare pentru securitatea Europei Orientale, este evident că asistența Rusiei nu ar rămâne decât o posibilitate teoretică (afară bineînțeles de cazul în care Rusia Sovietică nu ar înțelege să se folosească de aceste pacte nu pentru a asigura apărarea Europei Orien-

[1] Tratatul a fost semnat la Moscova, în 12 decembrie 1943, cu ocazia unei vizite a lui E. Beneș în capitala sovietică.

[2] Este vorba despre conferința miniștrilor de externe ai U.R.S.S., Marii Britanii și S.U.A. desfășurată la Moscova în perioada 19-30 octombrie 1943 și conferința șefilor de state ai celor trei mari puteri aliate (Teheran, 28 noiembrie - 1 decembrie 1943). Stenogramele acestor conferințe au fost publicate de *Magazin istoric*, nr. 2-8/1985 și, respectiv, nr. 6-8, 10,11/1968).

mente, s-au formulat întrebări și acuzații neîntemeiate. Este limpede că oricine ar fi semnat armistițiul, condițiile rezervate României ar fi fost aproximativ aceleași; că, datorită faptului că nu încheiase armistițiul în 1943 sau cel târziu în primăvara lui 1944, soarta lui Ion Antonescu și a colaboratorilor săi fusese *principial* stabilită *înainte* de 23 august 1944; că strămutarea arhivelor a urmat legile și directivele războiului și că, așa cum arhivele franceze au fost preluate de germani, ajungând după 1945 din Germania în U.R.S.S., tot așa armata roșie și unii specialiști din serviciile secrete aliate au ridicat importante fonduri din arhivele statului român.

Rezultă de asemenea limpede că singura cale de a se ajunge la armistițiu era aceea a capitulării necondiționate. Era logica războiului, iar rigorile ei nu au nimic comun cu comentariile actuale. Desigur, se pot formula necesare analize critice față de orice și oricine, inclusiv Națiunile Unite, dar încercarea de a rezolva problemele altor epoci după viziunile și mai ales după standardele prezentului, uitând care erau situațiile atunci, nu înseamnă deloc istorie serioasă, ci mai degrabă o cantonare în sfera pledoariilor pro domo, cu căutări, la fel de sterile și iluzorii, ca acele inconsistente strategii politice din timpul tatonărilor de pace de acum o jumătate de veac.

Majoritatea condițiilor preconizate a fi impuse României în momentul capitulării se regăsesc în textul Convenției de armistițiu semnate la Moscova în 12 septembrie 1944. Altele au suferit modificări ce s-au datorat mai ales cooperării militare a țării noastre cu Națiunile Unite până la finalul războiului în Europa. Dar nici acest fapt nu a putut influența pozitiv decât în sensul reformulării prevederii referitoare la demobilizarea și dezarmarea forțelor armate românești și adoptarea hotărârii de anulare a dictatului de la Viena.

România a trecut prin cel de al doilea război mondial într-un chip cu adevărat tragic, iar marea ei izbândă constă tocmai în faptul că, împrejurările fiindu-i grav defavorabile, a reușit să-și mențină *statul* și să-și redobândească o mare parte a teritoriului național. Încercarea de a atribui cauzele dramei românești *exclusiv* marilor puteri își găsește în documentele citate de noi dovada nulității ei totale. Istoria - și războiul este o parte a istoriei - nu cunoaște decât logica raportului de forțe. Ca și pacea ce i-a urmat. Interesele marilor puteri dintr-o tabără sau alta diferă fundamental de interesele celorlalte state. Ca și în primul război mondial, suferințele României din cel de-al doilea conflict general au provenit din ciocnirea marilor și micilor interese. Esențial rămâne faptul că, peste toate ocupațiile, opreliștile și suferințele, națiunea română și-a continuat - e drept, cu imense greutăți și sacrificii - drumul în istorie. ■

Marian ȘTEFAN

tale împotriva unei ameninţări din afară, ci pentru a avea un pretext de imixtiune în afacerile interne ale statelor din această regiune). Realitatea la care un asemenea pact ar răspunde ar fi deci o ameninţare rusească în faţa căreia pactul ar asigura o solidaritate posibilă a Marii Britanii.

Consideraţiunile de mai sus cu privire la un eventual pact între România şi Rusia Sovietică sunt valabile şi în ipoteza constituirii uneia sau mai multor confederaţiuni în Europa Orientală. În acest caz, ar fi vorba de un pact ce s-ar încheia în condiţiunile de mai sus, între organizaţiunea sau organizaţiunile federale, Uniunea Sovietică şi Marea Britanie".

După parcurgerea întregului dosar, câteva concluzii se impun. În primul rând, se poate observa cu uşurinţă faptul că în cercurile opoziţiei democratice din România informaţiile despre natura reală a relaţiilor dintre cele trei mari puteri şi evoluţia raporturilor dintre ele erau extrem de limitate şi această lipsă de informaţii le-a creat liderilor opoziţiei române, în frunte cu Iuliu Maniu, iluzia că va fi posibilă determinarea unei debarcări aliate în Balcani sau o cooperare *numai* cu aliaţii occidentali în vederea ieşirii României din război. Aproape toate documentele conţin, într-o formulă sau alta, ideea, complet eronată de altfel, că între cele trei mari puteri existau divergenţe profunde într-o seamă de chestiuni ce ţineau de organizarea postbelică a lumii. În general, la Bucureşti se ştia prea puţin despre culisele războiului în curs, ca şi despre implicaţiile evenimentelor internaţionale. Dar mai clar decât orice, documentele exprimă teama paralizantă faţă de o posibilă invazie sovietică în România. Absolut toate formulele de relaţii cu Aliaţii preconizate de opoziţia română — pe baza experienţei istorice româneşti — aveau ca principal scop evitarea unei prezenţe sovietice pe teritoriul românesc şi menţinerea României în sfera de influenţă a puterilor occidentale.

Cunoscând ceea ce s-a întâmplat în realitate, îndeosebi jocul de culise al diplomaţiei secrete practicată de cele trei mari puteri, constatăm că marea majoritate a tezelor şi ideilor cuprinse în instrucţiunile primite de prinţul Barbu Ştirbey exprimau mai mult dorinţe decât rezultatele unor analize realiste, capabile să formuleze soluţii viabile. Evoluţia evenimentelor şi mai ales realităţile născute din aceste evenimente au fost determinate de factori externi imposibil de controlat de către liderii politici români sau de cei ai altor state din centrul şi sud-estul continentului nostru. ■

COPERTELE

①④ Opere artistice reprezentative din perioada secolelor XIII-XV evocă atât prezenţa armenilor în istoria acelor timpuri, cât şi contribuţia lor la tezaurul de cultură şi civilizaţie al omenirii. **Coperta ①:** imagine dintr-o evanghelie din anul 1346, reprezentând scena **Coborârii de pe cruce,** exemplar aflat la Patriarhia armeană din Ierusalim: **coperta ④:** miniaturi din **Istoria tătarilor** a istoricului Hetum, scrisă în 1307 **(sus)** şi din **Milionul** lui Marco Polo **(jos) (Armenia,** p.85)

② Comori de cultură şi civilizaţie pe pământul României, scoase la lumină prin munca pasionată a atâtor generaţii de specialişti care au făcut faima şcolii româneşti de arheologie. **(Sus):** splendid exemplar de ceramică cucuteniană şi un vas roman din bronz (secolul II după Hr.); piesă din celebrul Tezaur de la Pietroasa („Cloşca cu puii de aur") **(160 ani de arheologie românească,** p.54)

③ **Sfânta Marina,** aşa cum este înfăţişată în fresca Bisericii Episcopale „Sfânta Paraschiva" din Roman; reproducere din lucrarea **Catedrala Episcopiei Romanului,** de Ileana Sabados, editată de Episcopia Romanului şi Huşilor, Huşi, 1990 **(Meşterul tiparelor — Mitrofan,** p. 12)

PLANSELE

În acest număr vă propunem un reportaj fotografic inedit având ca temă viaţa politică românească din perioada interbelică. Fotografiile au fost selecţionate din fondurile Colecţiilor speciale ale Bibliotecii Naţionale, cu concursul binevoitor şi calificat al doamnei Ana PLEŞIA, căreia îi mulţumim pentru amabilitate.

① Aflat în vizită la Bucureşti, preşedintele Cehoslovaciei, Thomas Garigue Masaryk, rosteşte o cuvântare în faţa Parlamentului României (8 martie 1935)

② Noul preşedinte al Consiliului de Miniştri, Iuliu Maniu (în centru, cu pălăria în mână); în spatele său, ministrul de finanţe M. Popovici; **(jos):** întrunire a conducerii Partidului Naţional-Ţărănesc, în cadrul căreia I. Mihalache a rostit celebrele cuvinte: „D-le Maniu, ia comanda şi dă porunca..." (26 noiembrie 1937)

③ Semnarea „Tratatului de stabilire, comerţ şi navigaţie româno-german" (23 martie 1935); **(jos):** una din secţiile de votare în timpul plebiscitului organizat în ziua de 24 februarie 1938

④ Preşedintele Poloniei, Ignacy Mościcki, depune o coroană de flori la Mormântul Eroului Necunoscut, cu prilejul vizitei sale în România (7-9 ianuarie 1937); **(jos):** un grup de prieteni, colaboratori şi ziarişti pe peronul Gării de Nord din Bucureşti, aşteptând sosirea lui Nicolae Titulescu.

Album istoric

VIAŢĂ POLITICĂ INTERBELICĂ ROMÂNEASCĂ

14 ANI DE PREZENŢĂ MILITARĂ SOVIETICĂ ÎN ROMÂNIA

Cum au ajuns trupele sovietice în România, spre sfârşitul celui de-al doilea război mondial, ştim. S-au publicat de asemenea documente şi studii despre deciziile politico-diplomatice postbelice care le-au permis să rămână aici. Au mai rămas, desigur, multe necunoscute la acest capitol. Mult mai puţin, chiar aproape deloc, s-a vorbit însă despre momentul retragerii lor şi mai ales despre motivele care i-au determinat pe sovietici să ia în 1958 o decizie atât de surprinzătoare.

În aşteptarea rezultatelor cercetărilor istoriografiei române, oferim cititorilor noştri — în acest număr şi în cel următor — două contribuţii istorice de peste Ocean. Prima aparţine dr. Sergiu Verona, istoric-politolog de origine română, ce a fost ani de zile analist pentru problemele europene la Serviciul de cercetări al Congresului american. Domnia sa a publicat, în 1992, o carte pe această temă: Military Occupation and Diplomacy. Soviet Troops in Romania. 1944-1958 **(Ocupaţie militară şi diplomaţie. Trupele sovietice în România. 1944-1958), apărută la Duke University Press, pe baza căreia am realizat şi articolul de faţă. Cea de a doua contribuţie este semnată de Donald R. Falls —** Soviet Decision-Taking and the Withdrawal of Soviet Troops from Romania **(Cum au luat sovieticii decizia de a-şi retrage trupele din România) — şi a apărut în** East European Quarterly, **nr. 4/1993.**

S-a vorbit mult la noi de o trădare a Occidentului faţă de România. Ni se pare că formularea este simplistă. Ea ignoră, în orice caz, practica diplomatică şi politică internaţională, în cadrul căreia — din păcate — argumentelor de ordin moral li se acordă foarte puţin spaţiu. Dacă vom analiza lucrurile cu mintea, nu cu sufletul, vom recunoaşte că guvernul S.U.A. sau cel al Marii Britanii îşi susţineau, în toate ocaziile în care era implicată şi ţara noastră, în primul rând propriile interese. În cadrul acestora, România ocupa, la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, un loc prea mic. Uniunea Sovietică avea şi avantajul că trata cu doi aliaţi între care apăruseră deja sensibile diferenţe de păreri în privinţa modului de organizare a lumii postbelice. În plus, Marea Britanie nu mai era, în 1944-1947, o putere mondială de prim rang. Credem deci că nu este cazul să mai insistăm asupra ideii trădării Occidentului, după cum nici lumea liberă nu are dreptul să ne tragă la răspundere pentru cei 45 ani de comunism. Ar fi mult mai util să ne aplecăm asupra factorilor interni care au facilitat instaurarea comunismului şi mai ales adoptarea unor anumite forme ale acestuia. Ar fi mai bine să nu analizăm în treacăt ce s-a întâmplat în cei 45 ani de comunism. Şi ar fi bine să găsim formulele prin care să atragem şi să păstrăm interesul Occidentului faţă de noi, pentru a fi luaţi în calculele politice ce se fac azi sub ochii noştri. Credem că este singura soluţie pentru a evita noi experienţe nefericite.

CUM AU RĂMAS

TRUPELE SOVIETICE ÎN ROMÂNIA

Dr. SERGIU VERONA

Imediat după Pearl Harbor, Statele Unite au început să examineze obiectivele urmărite de U.R.S.S. prin intrarea în război și să facă estimări asupra cererilor pe care le vor prezenta sovieticii la tratativele de pace. Planificatorii politici americani au căutat să răspundă la următoarele întrebări: ce va dori U.R.S.S. să anexeze sau să domine ca poziții strategice în Balcani?; vor fi compatibile obiectivele sovietice cu interesele S.U.A. și ale Aliaților?; până la ce punct vor face acestea obiectul discuțiilor și negocierilor în timpul războiului?; cum se vor reflecta asemenea probleme asupra altor aspecte ale relațiilor americano-sovietice și ale ordinii postbelice?; ar trebui să se reziste la anumite țeluri și acțiuni ale sovieticilor și în ce formă?

După război s-a aflat că diplomația britanică se confruntase direct cu programul expansiunii sovietice postbelice încă din 1941, în timpul vizitei ministrului de externe Anthony Eden la Moscova și a discuțiilor pe care acesta le-a purtat cu Stalin. Secretarul de stat Cordell Hull a primit o telegramă de la ambasadorul S.U.A. la Londra, John B. Winant, în care i se relata cererile sovietice, pe care le rezuma astfel în memoriile sale: „Era limpede pentru noi că Eden avea să fie confruntat la Moscova cu cereri teritoriale specifice. Stalin a prezentat asemenea cereri lui Eden în timpul primei lor convorbiri. El dorea acordul imediat al Marii Britanii pentru refacerea granițelor U.R.S.S. așa cum erau ele înainte de atacul lui Hitler. În mod concret, urmau să fie încorporate U.R.S.S. statele baltice Estonia, Letonia și Lituania, de asemenea porțiuni din Finlanda, Polonia și România. Frontiera cu Polonia urma să fie stabilită pe baza «liniei Curzon», care reprezenta practic granița ruso-germană stabilită după împărțirea Poloniei în 1939. De asemenea, România urma să asigure Rusiei facilități speciale pentru stabilirea unor baze, urmând să primească în schimb un anumit teritoriu unguresc". Evident, era vorba de porțiunea din Transilvania ajunsă în stăpânirea Ungariei prin dictatul de la Viena, în august 1940. Anul următor, sovieticii au reluat cererile lor, solicitând un acord secret prin care să li se garanteze pretențiile privitoare la teritoriul României. Iată deci că în condițiile în care vaste teritorii ale U.R.S.S. se aflau în acel moment sub ocupație germană, Stalin elabora planuri de expansiune a imperiului sovietic. În fond, așa cum au demonstrat-o documente germane capturate de americani și făcute publice după război, Stalin nu făcea decât să continue cu Aliații discuțiile începute cu Hitler și prin care dorea să-și asigure o vastă sferă de influență în Europa de Est, de la strâmtoarea daneză, prin Marea Baltică și țările baltice, spre sud-estul Europei și strâmtorile turcești. Și mai interesant este faptul că politica sovietică față de Europa de Est și Sud-Est în negocierile cu Germania, între 1939-1941, era practic identică cu cea aplicată în negocierile cu Aliații.

La Conferința de la Potsdam nu s-a stabilit un acord asupra soartei foștilor sateliți ai Germaniei. Sarcina de a reglementa această problemă a revenit Consiliului miniștrilor de externe. Deja, între Marea Britanie și S.U.A. apăruseră sensibile deosebiri de vederi și în această problemă.

Evoluția dezinteresului britanic

Anul 1945 a fost crucial în crearea bazei legale pentru prezența militară sovietică în România și Ungaria. Formula asupra căreia s-a căzut de acord a fost prezervarea liniilor de comunicație ale armatei roșii spre zona de ocupație din Austria. Din 1947 și până în 1955, după încheierea tratatelor de pace cu România și Ungaria și până la semnarea Tratatului de Stat privind restabilirea independenței Austriei, prezența militară sovietică în Europa de Sud-Est a fost legalizată sub această acoperire. Privite astăzi, miile de pagini de documente referitoare la dezbaterile diplomatice desfășurate între 1945-1947 pe această temă îi lasă cercetătorului o imagine deprimantă. Într-un fel ai impresia unei activități laborioase și foarte grele desfășurată de diplomați din mai multe țări, dar și o senzație de coșmar. Uneori încerci sentimentul că, de

fapt, te afli în faţa unui scenariu perfect calculat.

La 12 septembrie 1945, delegaţia sovietică a supus Consiliului miniştrilor de externe propunerile oficiale pentru un tratat de pace cu România. În privinţa menţinerii trupelor de ocupaţie după încheierea tratatului de pace, se repeta, pur şi simplu articolul 3 din Convenţia de armistiţiu *(Magazin istoric,* nr. 8, 9/1993). Datorită caracterului ambiguu, se pare, propunerea sovietică nu a stârnit părţii americane nici un fel de reacţie. În schimb, la 17 septembrie delegaţia britanică a prezentat propriul document. Printre propunerile noi pe care le făcea, se afla şi prima referire oficială la menţinerea unor linii de comunicaţii pentru trupele sovietice către zona austriacă de ocupaţie. Nu există — deocamdată — vreo dovadă documentară care să ateste că Marea Britanie s-ar fi consultat înainte cu Statele Unite. Prevederea aparţinea în întregime diplomaţiei britanice. Un an mai târziu, ministrul de externe britanic, Ernest Bevin, explica astfel iniţiativa britanică: „Guvernul Marii Britanii a acceptat decizia de a permite trupelor [sovietice] să rămână în România pentru menţinerea liniilor de comunicaţie cu Austria pentru că *s-a crezut că aceasta era ceea ce guvernul sovietic dorea*". În 1946, sovieticii au prezentat o nouă versiune, potrivit căreia menţinerea trupelor lor nu mai era o excepţie, ci un drept, iar stabilirea efectivelor rămânea la discreţia lor.

Cum a pornit propunerea britanică, rămâne încă o problemă deschisă, pe care noi documente, poate, o vor lămuri. Din cele existente, rezultă că a fost o acţiune deliberată, prin care Marea Britanie, oferind concesii — în stilul tradiţional diplomaţiei sale —, aştepta din partea Uniunii Sovietice gesturi similare. De altfel, în februarie 1945, Churchill o spusese foarte clar când subliniase poziţia „oarecum diferită" a ţării sale faţă de S.U.A., ghidată de dorinţa „de a putea face un gest prietenesc faţă de Rusia, în vederea altor concesii importante ale lor, care fuseseră obţinute sau care depindeau de ei".

Dr. Petru Groza, mareşal Kliment E. Voroşilov, Vasile Luca, Ana Pauker şi Gheorghe Gheorghiu-Dej la sărbătorirea zilei de 23 august, ce marca, în 1949, „eliberarea ţării de către glorioasa armată sovietică"

Bazându-ne pe documentele existente, putem spune deci că arhitectul şef al prevederilor referitoare la prezervarea liniilor de comunicaţie (U.R.S.S. în România şi Ungaria, Marea Britanie în Italia, către Cipru şi Orientul Apropiat) a fost Ministerul de externe britanic. Asigurarea liniilor de comunicaţie până în cele mai îndepărtate puncte ale Imperiului britanic era o obsesie foarte veche. Pentru realizarea ei, orice concesie era bine venită. O spunea direct, la 16 septembrie 1945, Sir R.I. Campbell, într-un memorandum: „Este foarte important ca armata roşie să părăsească aceste ţări, dar nu trebuie să ne stânjenim pe noi înşine în ceea ce priveşte Italia, cu care vrem să încheiem un aranjament care să ne permită să păstrăm acolo trupe pentru a ne proteja liniile de comunicaţie cu Austria. Propunerea noastră pentru România a fost astfel redactată încât să nu pună în discuţie dreptul guvernului sovietic de a menţine în România anumite forţe pentru [protejarea] liniilor lor de comunicaţie cu Austria".

Există dovezi clare că Marea Britanie a acţionat astfel în primul rând pentru a-şi asigura rolul pe care îl jucase în afacerile internaţionale înainte de izbucnirea războiului. Totuşi, aprecierile britanicilor asupra posibilităţilor lor erau exagerate şi chiar complet nerealiste. Numeroase lucrări consacrate acestui subiect arată că structura militară a Marii Britanii devenise prea modestă pentru a mai putea suporta obiectivele sale de politică externă. Iar economia ei postbelică nu putea susţine un angrenaj militar supradimensionat. Deja, în 1946, cabinetul examina posibilitatea reducerii efectivelor militare staţionate în diverse părţi ale lumii, ceea ce s-a şi întâmplat în lunile şi în anii ce au urmat. Menţinerea unor garnizoane la dimensiunile iniţiale în Grecia şi Italia a devenit imposibilă. Ca urmare a acestor evoluţii, şi poziţia Marii Britanii faţă de prezenţa

militară sovietică în sud-estul Europei a suferit modificări sesizabile.

Nu logică simplă, ci una militară

Abia la opt luni după ce Marea Britanie a venit cu ideea asigurării căilor de comunicație, autoritățile militare americane au început să examineze implicațiile pe care aceasta le putea avea pentru S.U.A. La 8 aprilie 1946, generalul Jesmond D. Balmer, consilierul militar al delegației americane participante la Conferința miniștrilor de externe, a solicitat opinia Washingtonului față de cererea sovieticilor de a li se asigura linii de comunicație spre Austria prin Bulgaria. La 11 aprilie 1946, s-a realizat un consens între militarii participanți la o conferință organizată de departamentul de război: propunerea de menținere a trupelor sovietice în țările balcanice urma să violeze spiritul acordurilor de pace. Ca o alternativă la prezența militară sovietică în România și Ungaria, participanții au propus să se mențină dreptul de tranzit și să se permită ca gărzi să însoțească transporturile. Documentele Consiliúlui miniștrilor de externe nu consemnează vreo tentativă de a se supune atenției sovieticilor aceste propuneri. Un studiu elaborat ulterior de către organele de informații americane aducea problema liniilor de comunicații într-o lumină mai reală. El arăta că în proporție de 75%, sovieticii își asigurau din resurse locale necesarul pentru trupele din zona de ocupație austriacă. Se anticipa un trafic redus de persoane *din* și *spre* U.R.S.S. O altă analiză întreprinsă în aceeași perioadă sublinia faptul că sovieticii puteau foarte bine utiliza alte rute: „De la Varșovia, prin Sasnowic și Katowice, până la Viena se puteau transporta 9 500 t pe zi; de la Brest-Litovsk, prin Devlin, Krakovia și Zilina, tot 9 500 tone pe zi". Drumurile prin Polonia și Cehoslovacia către Viena și Budapesta ofereau o capacitate logistică superioară celor prin Balcani. Mai mult, prin achizițiile teritoriale făcute după război pe seama Cehoslovaciei, U.R.S.S. obținuse frontieră comună cu Ungaria, ceea ce îi asigura o cale de comunicație mult mai scurtă. Dar până în 1956, sovieticii nu au recunoscut oficial acest avantaj. Faptul că sovieticii insistau să obțină cea mai lungă cale de acces către Austria, prin România și Ungaria, este cât se poate de semnificativ. Serviciul de informații britanic compara obiectivele sovietice din 1944 cu cele țariste din 1915, când armata rusă invadase câmpia ungară peste Carpații nord-vestici. De altfel, există dovezi că pentru a realiza legătura cu forțele lor din zona de ocupație austriacă, sovieticii au folosit calea de comunicație directă, prin Ungaria. Este deci evident că staționarea trupelor sovietice în România, pentru mai mult de o decadă, nu a fost motivată de nevoia protejării liniilor de

PREGĂTIREA RETRAGERII TRUPELOR SOVIETICE

DONALD R. FALLS

Timp de aproape 45 ani, Uniunea Sovietică a menținut un control aproape total asupra imperiului ei est-european. S-au folosit variate metode și mijloace pentru păstrarea influenței și asigurarea ordinii. Principala între acestea a fost menținerea trupelor sovietice în întregul bloc est-european. Totuși, inexplicabil, România este singura țară satelit care a negociat cu succes retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul ei, în anii războiului rece. Astăzi, imaginea trupelor sovietice care se întorc acasă a devenit una comună; în 1958, ea era fără precedent. Acest articol analizează decizia, surprinzătoare a Moscovei de a pleca din România.

Seria evenimentelor ce au dus la ocuparea României de către sovietici a început cu arestarea generalului Antonescu, conducătorul țării din timpul războiului, de către regele Mihai, la 23 august 1944. Actul a fost rapid urmat de ruperea legăturilor cu puterile Axei și trecerea de partea Aliaților, consfințită printr-un armistițiu semnat la Moscova, la 12 septembrie. Brusca schimbare de politică a eliberat calea pentru o ofensivă coordonată româno-sovietică contra forțelor lui Hitler. Cot la cot, cele două armate au alungat trupele germane din România, la sfârșitul lunii octombrie. De fapt, un jug fusese schimbat cu altul.

Sub umbrela unei Comisii Aliate de Control (C.A.C.) creată pentru a asigura conformarea României la condițiile armistițiului, Stalin a început să stoarcă despăgubiri pentru sprijinul acordat anterior de România Germaniei. Într-adevăr, potrivit delegației S.U.A. la C.A.C., la sfârșitul lunii februarie 1945 sovieticii deja obținuseră, „în mod oficial", mari cantități de furnituri, în valoare de 150 miliarde lei, pentru armata lor staționată în România. „Neoficial", comandanții

comunicație cu Austria.

În ce consta deci importanța strategică a României pentru U.R.S.S.? Sovieticii au introdus în mod oficial noțiunea de „zone de securitate" într-un articol publicat în 1944, sub pseudonimul „Malinin". Iată ce scria acesta: „Poate cineva obiecta dacă Anglia consideră necesar să ajungă la un acord de bază cu, să zicem, Belgia sau Olanda pentru a face imposibilă utilizarea teritoriului acestor state drept puncte de lansare a unui atac împotriva Angliei? La fel, nimeni nu ar trebui să obiecteze dacă Uniunea Sovietică, pentru aceleași motive, dorește să stabilească relații speciale de prietenie cu vecinii săi apropiați. Asemenea acorduri pot servi interesele de securitate nu numai ale celui puternic, dar, chiar într-un grad mai înalt, și ale puterilor mai mici".

După cum observase deja Averell Harriman[1], conceptul sovietic de securitate nu părea să cunoască nevoile sau drepturile similare ale altor țări sau obligația U.R.S.S. de a accepta înfrânările și beneficiile unui sistem internațional de securitate. Potrivit unor analize americane, „controlul militar asupra României oferă Uniunii Sovietice acces direct la drumurile către Iugoslavia, Bulgaria și Europa Centrală, cât și dominația asupra Dunării și un control sporit asupra Mării Negre". Rusia era, în mod natural, înclinată să-și extindă frontierele cât mai departe posibil ori de câte ori se afla în postura care îi permitea să o facă, pentru că suferise în mod grav în trecut din cauza lipsei unor frontiere naturale de apărare. Se considera că sovieticii aspirau să transforme detestatul cordon sanitar interbelic într-un confortabil scut de state prietene, cu adevărat sau de nevoie. Scopul final al Rusiei era deci să ocupe militar, în condiții cât mai puțin precis definite, țările cucerite. Nici un fel de judecată logică nu justifică raportul dintre numărul trupelor dislocate în Ungaria și România și cel al trupelor din zona de ocupație austriacă. Niciodată mai mic de 2 la 1, raportul a atins și nivele între 4,3 la 1 și 4,9 la 1, chiar 7,6 la 1. Prezența forțelor militare de ocupație în Europa de Est după semnarea tratatelor de pace a reprezentat un important pas înapoi față de promisiunile și obligațiile asumate de puterile victorioase în cel de al doilea război mondial. Așa cum s-a spus în timpul dezbaterilor din parlamentul britanic în 1947, prevederile tratatelor de pace erau anulate de faptul că U.R.S.S. i se permisese să mențină un număr nespecificat de trupe în acea parte a Europei.

În perioada dinainte de semnarea tratatelor de pace, sovieticii au căutat nu numai să-și apere succesele obținute în problema liniilor de

[1] Om politic american, fiul unui magnat al căilor ferate. Ambasador al SUA la Moscova între 1943-1946.

locali furaseră cantități de materiale comparabile cu cele luate „legal". Ducând neobrăzarea mai departe, sovieticii au cerut plata unei sume substanțiale ca să acopere costurile pentru întreținerea trupei. Garniturile de tren încărcate cu bunuri și mărfuri îndreptate către U.R.S.S. au adâncit mizeria și privațiunile unei populații aflate deja în suferință. O asemenea exploatare dură a golit țara, aducând-o în pragul ruinei.

În ciuda acestor pierderi economice, în vară oficialitățile române păreau gata să accepte — ca să nu spunem să încurajeze — o prezență sovietică în continuare. Conducătorii comuniști ai guvernului considerau prezența trupelor sovietice, ce-și stabiliseră garnizoane în toată țara, o garanție pentru menținerea ordinii și pentru a-și asigura continuarea procesului de acaparare a puterii. Totuși, comandanții sovietici păreau mai preocupați să obțină reparații pentru pierderile provocate de război și furniturile prevăzute în Convenția de armistițiu. Orice amestec, din orice parte, era considerat inacceptabil.

La jumătatea lunii iulie reprezentantul Statelor Unite în C.A.C., generalul de brigadă Schuyler, s-a plâns, plin de amărăciune, la Washington despre lipsa de cooperare manifestată de generalul sovietic Susaikov, locțiitorul președintelui C.A.C. *(Magazin istoric,* nr. 3/1995). Susaikov refuza să ofere date în privința dispunerii trupelor sovietice, a efectivelor lor, respingea încercările de a afla cât aveau de gând să rămână.

Lipsa aceasta de sinceritate a dus la absența unor date precise despre activitățile sovieticilor. Totuși, o estimare a serviciului de informații al armatei S.U.A., din ianuarie 1950, aprecia prezența sovietică la nivelul a două divizii, cu un efectiv de 30 000 oameni, împreună cu 2 000 de militari din trupele de securitate. Conform tratatului de pace încheiat cu România la 10 februarie 1947, trupele aliate trebuiau să părăsească țara în termen de 90 zile. În ciuda acestuia, sovieticii au insistat să mențină un contingent potrivit pentru asigurarea liniilor de comunicație cu trupele lor care staționau încă în partea estică a Austriei.

Până la urmă, la vreo 13 ani după sosirea armatelor sale, Moscova a decis să încheie cu Bucureștiul un acord formal privind staționarea „temporară" a trupelor sovietice pe teritoriul românesc. Ziarul *Scânteia,* organul de presă al Partidului Comunist Român, justifica acordul din 15 aprilie 1957 subliniind pericolul pe care îl reprezenta NATO. Jukov, ministrul sovietic al apărării, care, împreună

comunicație, dar și să-și extindă aria de acțiune spre noi zone geografice și să le codifice prin acorduri formale. La reuniunile Conferinței miniștrilor de externe și la Conferința de pace, echipa de negociatori sovietici a fost condusă de Molotov și adjuncții săi, un grup cu o coeziune mult mai mare decât delegația americană, ai cărei membri se schimbau mereu. Succesul negociatorilor sovietici se explică și prin lipsa de unitate a pozițiilor delegațiilor occidentale. Așa cum am văzut, Marea Britanie nu contesta în nici un fel dreptul U.R.S.S. de a considera Europa de Est, o zonă în care aceasta avea interese vitale legate de securitatea națională.

Am semnat orbește

Oamenii politici români, cel puțin unii dintre ei, au sesizat pericolul pe care îl prezentau pentru țară clauzele atât de imprecise ce reglementau rămânerea trupelor sovietice în România. La sfârșitul războiului, Vișoianu *(Magazin istoric,* nr. 10/1993; 5/1994) a reamintit puterilor occidentale că Uniunea Sovietică promisese să-și retragă trupele la încheierea conflictului. Cum nu putea să se adreseze direct Comisiei Aliate de Control, în cadrul căreia sovieticii aveau cuvântul hotărâtor, Vișoianu a trimis câte un text identic reprezentantului britanic și celui american în cadrul comisiei. Cei doi au întâmpinat greutăți în a-i răspunde diplomatului român, pentru că aveau dificultăți să înțeleagă exact formula utilizată de Winston Churchill și anume că U.R.S.S. „lua conducerea" în România (vezi *Magazin istoric,* nr. 3/1995).

În arhivele diplomatice americane se păstrează trei documente din 1946 venite din partea românilor. Primul a fost înmânat reprezentantului politic al S.U.A., Burton Berry, de către Partidul Național Liberal. Al doilea, aparținând unui grup de opoziție, a fost remis delegației S.U.A. la Conferința de Pace și este numit documentul Gafencu-Tilea, întrucât printre semnatari se aflau și cei doi cunoscuți diplomați. Al treilea, nesemnat, a fost primit de diplomatul american Philip Mosely. Cele trei documente stau dovadă eforturilor făcute de români de a atrage atenția diplomaților occidentali asupra pericolelor ce rezultau pentru România dacă erau acceptate cererile sovieticilor. Este trist să descoperi că deși reacția delegației americane la documentul Gafencu-Tilea a fost pozitivă, nu s-a întreprins nimic concret.

De altfel, sovieticii au știut să exercite presiuni inteligente asupra membrilor delegației române la Conferința de pace. Delegația română nu a ridicat în cadrul discuțiilor, nici măcar în mod indirect, problema prezenței trupelor sovietice. Dintr-o declarație a lui Ion Christu, membru al delegației române, diplomații britanici au tras concluzia că politica guvernului de la București era să se abcu ministrul de externe Gromîko, au semnat acordul din partea Moscovei, au întărit această apreciere, vorbind despre nevoia de a plasa trupe nu numai în România, dar și în Germania de Est, Ungaria și Polonia. La acea dată, liderii de la Kremlin nu lăsau să se întrevadă vreo intenție de a-și rechema trupele acasă.

Ceea ce a făcut și mai surprinzător anunțul — la 24 mai 1958, la o reuniune a Tratatului de la Varșovia, ținută la Moscova — că sovieticii își retrăgeau trupele din România, mai ales că acest lucru s-a și întâmplat, o lună mai târziu.

În vreme ce încercările anterioare ale activiștilor de partid de a organiza acțiuni de sprijin pentru rămânerea armatei sovietice nu au reușit să determine vreun interes, de data aceasta nu a mai fost nevoie să îi încurajeze cineva pe țărani și muncitori ca să le ureze adio primilor militari care au plecat spre casă, la jumătatea lunii iunie. Mulțimi fericite au năvălit pe străzile orașelor și peroanele gărilor din toată țara pentru a celebra plecarea sovieticilor. La 25 iulie, ultimii 35 000 militari sovietici trecuseră frontiera, slăbind, chiar și cu foarte puțin, servitutea față de Moscova, creată de armata ei de ocupație.

Problema care se ridică este: ce factori au precipitat, în intervalul celor 13 luni, scurse din aprilie 1957 până în mai 1958, această retragere sovietică neașteptată?

Cel mai plauzibil argument este oferit de Hrușciov însuși în memoriile sale. Potrivit lui Hrușciov, Emil Bodnăraș, pe atunci ministrul român al apărării, și alte oficialități române l-au abordat, la scurtă vreme după moartea lui Stalin, în timpul unei vizite în România, Bodnăraș l-a întrebat care era opinia lui față de ideea retragerii unităților sovietice, considerate de Hrușciov drept „una sau două divizii de tancuri și o divizie de infanterie". Reacția lui Hrușciov a fost una de furie. Dar, a protestat Bodnăraș, România nu avea frontieră comună cu vreun stat capitalist, ci doar cu țări socialiste. „Drept urmare, ce nevoie avem de trupele dumneavoastră aici?" — a întrebat Bodnăraș. Apoi, românii au spus, fără a insista: „Foarte bine, dacă așa credeți, noi retragem întrebarea. Dar nu vroiam să credeți că poziția noastră fermă pentru socialism este determinată doar de prezența trupelor dumneavoastră pe teritoriul nostru. Vrem să știți că noi credem în mod sincer în continuarea socialismului și în înfăptuirea politicii marxist-leniniste și că

Este doar o iluzie fotografică. Agentul român de circulaţie, în august 1944, nu avea cum să interzică marşul armatei sovietice

V.M. Molotov semnând Tratatul de prietenie, colaborare şi asistenţă mutuală între România şi U.R.S.S. (Moscova, 4 februarie 1948). În picioare, de la dreapta la stânga: Gheorghe Gheorghiu-Dej, I.V. Stalin, dr. Petru Groza şi A.I. Vişinski

ţină să ridice anumite probleme ce ţineau de U.R.S.S., în schimbul unor promisiuni că se vor uşura condiţiile de armistiţiu. De fapt, declaraţia lui Christu fusese foarte clară: „După ce delegaţia sovietică — în timpul convorbirilor pe care liderii politici ai delegaţiei noastre le-au avut constant cu delegaţii sovietici — s-a arătat binevoitoare şi chiar a făcut anumite declaraţii privitoare la unele probleme ce interesează U.R.S.S., poporul ne recunoaşte drept conducători şi ne sprijină total. Dezvoltarea socialismului în ţara noastră nu este determinată de presiuni din partea Uniunii Sovietice".

Evident, aceste îndemnuri au impresionat prea puţin la acea dată, căci Hruşciov le-a ţinut gazdelor sale o conferinţă pe tema subestimării puterii şi hotărârii Vestului. Subiectul a rămas în suspensie o vreme, până la o întâlnire ulterioară a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej cu Hruşciov. Dej i-a spus acestuia, într-o manieră deschisă, directă, că s-a simţit personal ofensat de modul în care fusese tratat Bodnăraş. În continuare şi-a manifestat nemulţumirea pentru faptul că se subînţelegea că conducerea română nu se bucura de sprijin popular şi se păstra la conducere „doar datorită prezenţei trupelor dumneavoastră". Hruşciov spune că s-a gândit mult la ceea ce i-a spus Dej. După îndelungate consideraţii, i s-a părut raţional faptul că trupele sovietice puteau fi retrase la bazele din Moldova sovietică şi Ucraina. Consultările cu Ministerul apărării nu au relevat existenţa unor obiecţii şi, drept urmare, Biroul politic a aprobat retragerea.

General-locotenent Pacepa, fostul şef al serviciului român de informaţii[1], care a trecut în Vest în 1978, confirmă, în general, amintirile lui Hruşciov. El arată că deşi Nicolae Ceauşescu, mai târziu, şi-a arogat meritul de a fi jucat un rol decisiv în târgul dintre Bodnăraş şi Hruşciov, în realitate nu a avut nici un merit. Dej, nu Ceauşescu, a fost cel care a dirijat episodul. Pacepa mai oferă o informaţie foarte preţioasă. Se pare că pe lângă tentativele de a-i convinge cu argumente pe ruşi, românii au mai dispus de un element concret: informaţii detaliate obţinute în urma unei acţiuni de spionaj încununată de succes, despre un nou procedeu de producere a unor „aliaje extra-dure necesare pentru o nouă generaţie de rachete militare şi spaţiale". În momentul în care Dej i-a oferit dosarul lui Hruşciov, acordul privind retragerea s-a încheiat. ■

(Va urma)

Prezentare şi adaptare în limba română
Cristian POPIŞTEANU, Dorin MATEI

[1] Şi autorul acestui articol comite greşeala de a-l considera pe Pacepa şeful Direcţiei de informaţii externe. A fost doar locţiitor al acestuia şi consilier al lui Ceauşescu.

raţii care au fost interpretate de noi drept promisiuni ce ne dădeau cele mai mari speranţe pentru viitor, era dificil pentru noi să apărem în faţa Conferinţei celor 21 naţiuni cu comentariile noastre iniţiale şi să arătăm ce greutate ne apasă, ţinând cont de puţinătatea mijloacelor noastre. Dacă am fi procedat astfel, i-am fi ofensat desigur pe ruşi... de aceea nu am făcut comentarii pe marginea articolului 21, care se referă la evacuarea trupelor sovietice în termen de 90 zile după ratificarea tratatului şi la problema aprovizionării anumitor trupe ce urmează să păzească liniile de comunicaţie cu trupele sovietice din Austria".

Potrivit informaţiilor primite de reprezentantul S.U.A. în Comisia Aliată de Control, ministrul român de externe, Gheorghe Tătărescu, respinsese toate recomandările ca delegaţia română să ridice anumite probleme la Conferinţă, inclusiv cea a prezenţei trupelor sovietice după încheierea tratatului de pace. El a lăudat „glorioasele armate sovietice" şi a mulţumit Uniunii Sovietice pentru că şi-a limitat cererile de reparaţii, criticând severitatea clauzelor economice în privinţa compensaţiilor pentru naţiunile occidentale.

Poate că aspectul cel mai comic al comportamentului delegaţiei române rămâne cel al diferenţelor de limbaj. La o lună după Conferinţă, într-un mesaj către reprezentantul politic britanic la Bucureşti, Tătărescu a declarat că delegaţia română a „semnat tratatul fără să cunoască şi să verifice versiunea în limba română" şi că versiunea în limba română primită la Bucureşti de la guvernul sovietic conţinea numeroase erori de traducere care modificau textul. ■

(Va urma)

RIPOSTA ARHIVELOR

Timp de trei zile (3-5 martie), sub egida Facultăţii de istorie a Universităţii din Bucureşti, Arhivelor Statului şi a Institutului de istorie „Nicolae Iorga", s-au desfăşurat lucrările simpozionului *6 martie 1945: guvernul Petru Groza şi comunizarea României*, organizat cu sprijinul financiar al Fundaţiei Soros şi a B.B.C., aceasta din urmă având şi iniţiativa unei astfel de dezbateri.

Cele 34 de comunicări, grupate pe şapte mari teme – *U.R.S.S., armata roşie şi instaurarea regimurilor comuniste, Începuturile comunizării României, 1944-1945, 6 martie 1945, rolul personalităţilor, Comunizarea vieţii de stat, economice şi sociale, Intrarea Europei Centrale şi Răsăritene în sfera de hegemonie sovietică, Preluarea puterii de către comunişti, abordare tipologică, Rezistenţa faţă de sovietizare în România* – au fost susţinute de specialişti din România, Germania, Franţa, Ungaria, Republica Moldova, Bulgaria, Polonia, Anglia, S.U.A. şi Federaţia Rusă.

Am fost martorii unei adevărate „răscoale" a arhivelor, desfăşurată sub deviza adevărului istoric. Împreună cu numeroşii participanţi la această remarcabilă reuniune ştiinţifică, am trăit satisfacţia dezvăluirilor provenite din arhivele principalilor actori implicaţi în evenimentele de acum o jumătate de veac. Şi dacă această reuniune ştiinţifică s-a detaşat *cu mult* faţă de altele de până acum, faptul s-a datorat exclusiv calităţii informaţiilor şi surselor documentare utilizate în reconstituirea şi judecarea evenimentelor istorice. Probe certe şi convingătoare precum cele provenind din arhiva Stalin-Molotov, ilustrând rolul armatei sovietice şi al vicecomisarului la afacerile externe al U.R.S.S. A.I. Vişinski, începând cu 27 februarie 1945, au ridicat şi ultimele umbre ce acopereau esenţa evenimentelor ce au condus la comunizarea României, încadrând acest proces în fenomenul general de comunizare a întregii zone de influenţă sovietică din Europa. S-a demonstrat cu prisosinţă că pentru explicarea corectă a proceselor istorice din această perioadă, fundamentală rămâne desferecarea arhivelor diplomaţiei secrete a marilor puteri, precum şi a arhivelor politice ale regimurilor instaurate în statele intrate în zona de dominaţie sovietică. Faptul a fost subliniat cu precădere şi în unele din intervenţiile din cadrul discuţiilor (dr. Eugen Preda şi dr. Cristian Popişteanu). S-a dovedit, pe baza unor surse documentare de primă importanţă, că activitatea şi rolul Comisiei Aliate (Sovietice) de Control din România îşi are complementarităţi edificatoare în activitatea şi rolul Comisiei Aliate de Control din Italia, că evenimentele de la 6 martie 1945 sunt rodul raportului de forţe existent la acea dată, în primul rând militare, că partenerii occidentali ai U.R.S.S., urmărindu-şi obiectivele lor prioritare în acel moment, nu aveau interesul defectării relaţiilor cu aliatul lor din Răsărit.

Prin valoarea şi importanţa surselor utilizate, din comunicările susţinute de Tatiana Pokivailova (Moscova), Denis Deletant (Londra), Maurice Pearton (Londra), Andrzej Paczkowski (Varşovia), Leonid Ghibianski (Moscova), Gunther Klein (Freiburg), Mihály Fülöp (Budapesta), Matei Cazacu (Paris), Ion Şişcanu (Chişinău), Vasile Vesa, Florin Constantiniu, Ioan Chiper, Dinu Giurescu, Ion Alexandrescu, Cristian Troncotă, Mihai Ionescu, Alesandru Duţu, ca să amintim numai câteva, *6 martie 1945 s-a profilat ca o lovitură de forţă iniţiată de Moscova prin care România a fost scoasă de pe făgaşul evoluţiei sale istorice firesti şi subordonată total de către Uniunea Sovietică*. Au fost relevaţi cu mai multă claritate acei factori obiectivi pe care comuniştii i-au speculat cu abilitate în cursa pentru acapararea puterii, între care sloganurile unor reforme economice radicale, dar mai ales problema Transilvaniei (promisă lor de către Moscova) le-au adus un puternic ascendent politic şi psihologic şi le-au dat posibilitatea să mobilizeze în ofensiva stângii importante categorii sociale, pe care le-au manevrat în propriul lor interes.

Spre satisfacţia tuturor celor interesaţi în aprofundarea cercetărilor acestei perioade, organizatorii au anunţat publicarea integrală a lucrărilor simpozionului găzduit timp de trei zile de Institutul de istorie „Nicolae Iorga".

M. ŞTEFAN

Un document istoric: mărturia doctorului Alexandru Şafran, şef rabin al oraşului Geneva, fost şef rabin al Comunităţilor evreieşti din România

ÎNFRUNTÂND FURTUNA

Descinzând dintr-o familie cu tradiţii rabinice, doctorul Alexandru Şafran a fost şef rabin al oraşului Bacău, localitatea sa natală şi apoi, între anii 1940-1947, a deţinut înalta funcţie de şef rabin al Comunităţilor evreieşti din România. Refuzând colaborarea cu autorităţile comuniste, Domnia Sa a fost silită să părăsească ţara, în condiţii vitrege, la sfârşitul anului 1947.

După încercări neizbutite de a ajunge în Palestina, aflată atunci încă sub mandat britanic, se stabileşte în 1948 la Geneva, la invitaţia preşedintelui Comunităţii evreieşti din acest oraş. În acelaşi an, graţie prestigiului său internaţional, dr. Alexandru Şafran este ales şef rabin al Genevei, post pe care-l ocupă şi în prezent. Personalitatea sa devine cunoscută şi în alte domenii: numit profesor de istoria religiilor la prestigioasa universitate a oraşului, este invitat mai târziu să ţină cursuri în mari şi celebre universităţi europene, americane şi israeliene. Publică lucrări consacrate spiritualităţii iudaice ca, de pildă, Cabala, **traduse şi reeditate în numeroase ţări. De o largă audienţă s-au bucurat şi memoriile sale privind anii şef-rabinatului din România, apărute sub îngrijirea Institutului Yad Vashem din Ierusalim şi tipărite în limbi de circulaţie internaţională.**

Erudit strălucit, gânditor de o recunoscută originalitate, om cu o ireproşabilă conduită morală, doctorul Alexandru Şafran este una dintre cele mai apreciate personalităţi rabinice ale vremurilor noastre.

Iată de ce, după patru decenii şi jumătate, de când contactele Domniei Sale cu ţara natală au fost întrerupte brutal, am considerat imperios necesar să-i facem o vizită la Geneva şi să aducem la cunoştinţa opiniei publice punctul de vedere al celui care a deţinut un rol important în viaţa spirituală şi socială a României din perioada anilor 1940-1947.

Acest amplu interviu, realizat în cursul anului 1994 şi prezentat la Televiziunea Română, este prima **mărturie în limba română, destinată publicului românesc, după plecarea Eminenţei Sale din ţară.**

Alexandru Şafran: Fiţi bine veniţi, stimaţi domni, în Casa obştei evreieşti din Geneva! Sunt bucuros să fiu laolaltă cu dvs. şi datorită dvs. pot intra în contact cu ţara mea de baştină la care mă gândesc cu mult drag şi cu mult dor.

— La 3 martie 1940 eraţi ales şef rabin al României; aveaţi 29 de ani şi eraţi, ni se pare, cel mai tânăr rabin şef din lume. Cum priveaţi atunci, ca lider spiritual al iudaismului românesc, situaţia ţării şi a comunităţii evreieşti?

Alexandru Şafran: Ne găseam de acum în toiul unei perioade tragice în istoria noastră, a României, a iudaismului românesc şi în istoria lumii. Precum ştiţi, Europa se găsea de-acum sub dominaţia, dacă nu în întregime militară, dar politică a lui Hitler. Noi ne aflam atunci în România în fruntea unei comunităţi importante, cu peste opt sute de mii de suflete. M-am găsit înscăunat ca şef spiritual şi religios al acestei comunităţi în urma unei alegeri făcute în mod democratic de către reprezentanţii Comunităţilor evreieşti, care s-au întrunit la Bucureşti. În situaţia în care ne aflam atunci, populaţia evreiască nu mai avea reprezentanţi în Parlament. Singurul loc în Parlament era cel al şef rabinului cultului mozaic din România, or, în mod practic şi poate în mod juridic, o persoană nu putea fi înscăunată în Senat înainte de a atinge vârsta de 40 de ani. Riscul era mare şi totuşi Parlamentul a înfruntat acest risc şi am fost ales, deşi aveam numai 29 de ani. Într-adevăr, după înscăunarea mea, preşedintele Senatului, dl. Argetoianu şi, în special, primul preşedinte al Înaltei Curţi de Justiţie, au interpretat situaţia mea în sensul că numai senatorii care sunt aleşi pentru motive politice din partea partidelor trebuie să atingă vârsta de 40 de ani. Or, eu, în situaţia mea, mă aflam ca reprezentant al unei comunităţi care m-a ales şi care m-a găsit

Dr. Al. Şafran, împreună cu dr. Filderman (ultimul din dreapta), la Sinagoga din Bucureşti (1945)

vrednic de a o reprezenta, aşa că, după multe discuţii, dl. Argetoianu, preşedintele Senatului, a obţinut aprobarea să pot intra în Senat. Vă pot spune că intrarea mea în Senat a fost salutată cu entuziasm, deşi printre senatori erau şi oameni care nu erau prieteni ai evreilor, dar, vă spun cu multă umilinţă, şi lucrul acesta a fost relevat de Nicolae Iorga şi Mihail Sadoveanu care erau în Senat, ei au fost impresionaţi de felul în care eu, ca un tânăr evreu român, eram legat şi pătruns sufleteşte de valorile limbii române şi au găsit că această intrare este binevenită. După ce am rostit prima mea cuvântare, *Monitorul Oficial* a subliniat că am fost primit cu aplauze puternice.

— **V-aţi născut la Bacău, aţi făcut liceul acolo, ştim că v-aţi făcut studiile superioare rabinice la Viena; care era situaţia populaţiei evreieşti înainte de anul 1940, de exemplu, chiar din oraşul dvs., şi care erau relaţiile cu populaţia românească?**

Alexandru Şafran: Este o întrebare foarte justă şi la care vă răspund că ne aflam într-o situaţie de paradox. Comunitatea evreiască din România era una dintre cele mai importante comunităţi evreieşti din lume, nu numai ca număr, dar şi calitatea comunităţii noastre era cu mult superioară multor comunităţi. Reţeaua de şcoli rabinice, contribuţia noastră la propăşirea ţării în domeniul economic, financiar, ştiinţific, era o comunitate mândră, glorioasă de realizările ei — dacă-mi permiteţi să spun aşa, în sensul etic al cuvântului. Toţi ştim că s-au manifestat atitudini, nu spun direct duşmănoase, dar ostile populaţiei evreieşti. Am trăit o perioadă frumoasă, înconjuraţi de o simpatie sinceră a populaţiei româneşti, cu care convieţuim de veacuri, din timpuri istorice. Şi românii şi noi, evreii români, ne-am obişnuit să trăim împreună, să colaborăm, să cooperăm în mod pozitiv şi rodnic. De aceea mi-am permis să vă spun că era o situaţie paradoxală. Ne-am simţit bine, am simţit şi simpatia populaţiei româneşti în ceea ce ne priveşte, dar, pe de altă parte, în mod oficial, cu consecinţe practice, am înregistrat urmările legilor şi atitudinilor potrivnice.

— **Să ne întoarcem în 1938; vine guvernul Goga-Cuza — o anomalie în istoria noastră...**

Alexandru Şafran: Este interesant, domnilor, că guvernul Goga-Cuza este primul guvern antisemit care a apărut în Europa după guvernul lui Hitler în Germania. Este un paradox...

— **Este un paradox într-o ţară care până atunci fusese tolerantă.**

Alexandru Şafran: Tocmai, dar după cum ştiţi şi dvs., erau mai multe consideraţiuni politice.

— **Nouă ni s-a părut foarte interesant că în cartea dvs.** Înfruntând furtuna, **începeţi cu harta României sfâşiate, cu acele teritorii care au fost cedate; Ardealul de Nord — Ungariei, Basarabia şi nordul Bucovinei luate de către sovietici. Cred că prin această hartă aţi vrut să subliniaţi tragedia României.**

Alexandru Şafran: Termenul este foarte potrivit. Intram într-o fază de sfâşiere, sfâşiere în ceea ce priveşte ţara şi cu deosebire sfâşiere în ceea ce priveşte situaţia noastră ca evrei. Intram într-o fază foarte grea şi daţi-mi voie să vă spun — este experienţa noastră, a evreilor, şi în România, şi în alte ţări — că evreul serveşte de ţap ispăşitor atunci când situaţia generală a ţării sau a poporului este grea. Într-adevăr, situaţia — trebuie să spun lucrul acesta, deşi eu nu fac politică — situaţia regelui şi a guvernului a fost foarte grea, populaţia a fost dezamăgită, Iorga s-a opus acestui ultimatum dar, spre durerea noastră, conducătorii ţării au fost nevoiţi să accepte ceea ce le-a fost impus. Semnatarii Pactului Ribbentrop-Molotov au impus ca o parte din trupul ţării româneşti să fie înstrăinată. Revin la această idee a diversiunii. Situaţia era grea, trebuia creată o diversiune. Mi se pare că, la 26 iulie 1940, ministrul de interne Ghelmegeanu, de altfel un om foarte fin, m-a convocat pe mine şi pe dr. Filderman, preşedintele Federaţiei Comunităţilor evreieşti, să ne

spună, foarte emoţionat, că intrăm într-o fază foarte grea, fără să ne dea amănunte, şi ne roagă ca populaţia evreiască să înţeleagă că situaţia este foarte grea. Nu a spus nimic limpede. L-am rugat să ne dea posibilitatea ca, în situaţia grea în care ne aflam, să intrăm în contact cu Comunităţile evreieşti, mai cu seamă cu cele din partea răsăriteană a ţării, dar nu ne-a răspuns. Ne-am întors acasă şi telefoanele au început să sune. Sunt masacre în Basarabia şi în Bucovina, nu numai de nord, sate în care se aflau evreii sunt pur şi simplu masacrate, evreii sunt aruncaţi din trenurile în mers. Este o catastrofă. Presa şi radioul au cultivat cu o tenacitate cu totul excepţională tema că evreii sunt vinovaţi. Filderman şi cu mine am cerut radioului şi presei să ne dea posibilitatea să publicăm un comunicat în care să arătăm că noi nu suntem vinovaţi, dar nu am primit nici un răspuns, nici o posibilitate de comunicare. Am aflat că Senatul se va întruni într-o şedinţă specială cu privire la situaţia catastrofală în care ne găseam. Am telefonat imediat secretariatului, cerând să fiu înscris la cuvânt, să fac o declaraţie în numele Comunităţii evreieşti. Secretariatul nu a răspuns imediat, dar după câtva timp am primit un telefon în care mi se spunea: „Măi Alexandre, dacă vii la Senat, vei fi împuşcat pe loc!" Ajungând la Senat, în faţa ascensorului, mă întâlnesc cu A.C. Cuza, care avea nişte ochi umflaţi de duşmănie, de ură şi era în stare să mă linşeze. Profesorul Tănăsescu de la Facultatea de medicină din Iaşi, se găsea de faţă şi s-a interpus între mine şi Cuza, ca să fiu apărat. Apoi, am urcat scara spre sala de şedinţe a Senatului. Intru în sala de şedinţe, cu toţii strigau: „Evreii, jidanii, ne-au trădat jidanii, comuniştii!" Era o atmosferă de neînchipuit. Şi totuşi, în zgomotul acesta, am izbutit să citesc cele câteva cuvinte ale declaraţiei noastre. Aceasta era situaţia.

— Eminenţă, în întrevederea particulară pe care am avut-o înainte, ne-aţi vorbit despre evenimentele dramatice care s-au petrecut şi cu dvs. personal şi cu familia dvs. în timpul rebeliunii legionare...

Alexandru Şafran: Aceste câteva zile, 21-23 ianuarie 1941 au fost groaznice. După cum v-am spus, locuiam în strada Dr. Burghelea nr. 3, unde era şi sediul Federaţiei Comunităţilor; locuinţa mea era la etaj. Mi se pare că era spre seară când a venit la mine un evreu foarte emoţionat — venea de la Comunitatea evreilor din Bucureşti, de pe Calea Dudeşti — şi îmi spune că acolo situaţia este groaznică, că au venit legionarii şi maltratează, asasinează şi a auzit că ei se îndreaptă acum spre casa din Dr. Burghelea, ca să-l ia pe şef rabin şi să-l ucidă. Cei care erau împreună cu noi mi-au spus să-mi iau soţia, pe fiica mea — fiul meu nu era încă născut — şi să-i duc undeva. Unde să-i duc? Atunci am intrat într-o casă în care locuiau evrei, nu departe de str. Dr. Burghelea, şi am rămas acolo în timpul nopţii. Se zăreau acele lumini sinistre ale incendiilor şi mai cu seamă a incendiului Sinagogii spaniole. Dimineaţa am vrut totuşi să vedem ce s-a întâmplat. Soţia mea, sărmana, nu avea nimic pentru copil, era un copil mic, vroia să ia ceva de îmbrăcăminte şi a telefonat la sediul Comunităţii. A răspuns un funcţionar pe care-l cunoşteam foarte bine, un om foarte serios. Soţia mea l-a întrebat care era situaţia, iar el a spus că totul este bine, normal. Atunci ea, sărmana, s-a îndreptat spre str. Dr. Burghelea şi cum ajunge acolo o bandă de legionari iese din casă şi îi spune: „Tu eşti arestată, trebuie să ne spui unde se găseşte şef rabinul, fiindcă avem nevoie de el". Sărmana a spus că nu ştie, că nu m-a văzut, bineînţeles că a refuzat să spună. Un lucru interesant: în beci s-au găsit mai mulţi evrei care veniseră la Federaţie pentru treburile lor obişnuite. Fuseseră trimişi în beci şi maltrataţi de nişte tineri. Soţia mea le-a spus acestora: „Tot timpul faceţi semnul crucii, dar ce fel de religie, ce fel de cruce aveţi voi când ucideţi şi maltrataţi oameni? Aveţi o mamă şi o nevastă acasă? Şi eu sunt mamă. Am copilul meu care este singur. Ce aveţi cu mine, ce v-am făcut?" În fine, i-a impresionat

Dr. Al. Şafran (x) depunând jurământul în calitate de şef rabin al Comunităţilor evreieşti din România, în faţa tablelor sfinte şi în prezenţa ministrului cultelor şi artelor, Ion Nistor (xx)

și i-au permis să părăsească casa.

— Guvernarea Antonescu, cum ați spus și dvs., a cunoscut și deportarea masivă în Transnistria și pogromul de la Iași. În ce au constat eforturile dvs. de salvare a altor sute de mii de evrei, pentru că știm că zeci de mii de evrei au fost decimați?

Alexandru Șafran: Să ne oprim o clipă, dacă-mi dați voie, asupra pogromului din Iași. Aici vreau să relev un lucru și să omagiez o femeie româncă, demnă de recunoștința noastră cea mai adâncă. Este vorba de Viorica Agarici. Trenul morții în care erau înghesuiți evreii s-a oprit în stația Roman, sărmanii țipau, în prezența morților care erau împreună cu ei și a înăbușiților și schingiuiților, „dați-ne apă!", iar reprezentanții forței publice care erau acolo, la gară, nu au permis să se îndeplinească acest act elementar. Era de față și doamna Viorica Agarici, conducătoarea Crucii Roșii din Roman. Această femeie a fost nu numai curajoasă, dar și cu mare bravură, pentru că li se spusese că dacă cineva se apropie de evreii închiși acolo va fi pedepsit — și știți ce înseamnă în timpul războiului pedeapsa. Ea a înfruntat această situație, acest risc, și s-a apropiat și a adus apă sărmanilor evrei, și astfel cei care erau înăbușiți acolo înăuntru au putut și ei să respire. Trenul a continuat și a ajuns la Călărași, stația de destinație. Or, pe tot acest parcurs nenorocit, evreii închiși mureau înăbușiți, mulți dintre ei înnebuniți, înnebuniți în sensul propriu al cuvântului. Atunci m-am adresat d-rului Iosif Costinescu, care era președintele Crucii Roșii, un om cumsecade, un om care făcea parte din grupul familiei Brătianu — mă gândesc la el cu emoție și cu gratitudine — și el ne-a ajutat ca cel puțin în timpul mersului trenului până la Călărași și apoi la Călărași să se aducă o oarecare ușurare acelora care au supraviețuit. Mai mult, cu acest prilej, dr. Costinescu mi-a spus că a reușit să obțină ca anumite instrumente medicale confiscate de către autorități din cabinetele medicilor evrei să fie retrocedate, pentru ca acești medici, în timpuri așa de grozave, să poată aduce măcar ei ajutorul lor conaționalilor în suferință. Acest demers a fost întreprins de dr. Costinescu cu prilejul acestei catastrofe. Îi aduc omagiul meu binemeritat de recunoștință.

Acum ajungem la faza cea mai grea a istoriei noastre, a evreilor români, deportările. Ele au fost hotărâte de către mareșalul Antonescu și s-au făcut într-un mod foarte brutal. Smulși din casele lor, trimiși nu se știe unde, uciși pe drum de către aceia care erau paznicii lor, jefuiți, au ajuns în Transnistria, unde începe partea cea nouă a suferinței lor. Hotărârea aceasta a mareșalului Antonescu, bineînțeles, ne-a zguduit, ne-a zbuciumat. Ne-am adresat mareșalului Antonescu, eu însumi și Filderman. Mareșalul Antonescu nu ceda, nu vroia să schimbe hotărârea pe care a luat-o.

Ne-am adresat atunci Prea Fericitului Nicodim, care era patriarhul țării, și trebuie să vă spun că nu m-a primit cu multă căldură, pentru că și el era influențat de toate aceste campanii de presă înregistrate împotriva evreilor. La un moment dat eram așa de emoționat, era să leșin; am căzut în genunchi în fața lui și i-am spus: „Înalt Prea Sfinte, vă dați seama ce răspundere aveți? Veți da socoteală în fața lui Dumnezeu, dacă credeți în Dumnezeu!" Atunci a cerut secretarului său — un om foarte simpatic, mi se pare că și el era din județul Neamț — să mă ridice pentru că eram îngenuncheat în fața lui. Patriarhul a coborât din tronul lui și împreună cu secretarul m-au ridicat și mi-au refăcut puțin starea de nervi în care mă găseam. Patriarhul m-a întrebat: „Ce pot eu să fac?" „Puteți face foarte multe — i-am spus eu — sunteți autoritatea religioasă supremă a României". Atunci patriarhul s-a adresat Reginei mamă Elena. Ea a convocat, bineînțeles împreună cu Regele Mihai, la masă pe Antonescu, pe Killinger și pe Patriarh. Ei s-au arătat, ca să spun așa, fără sensibilitate în fața cererii acestei femei evlavioase, de o mare bunătate. Atunci Patriarhul, când a văzut că atitudinea lui Killinger este așa de obraznică în fața mareșalului, a Regelui și a Reginei, a făcut să tresară în el simțul acesta de patriotism, de mândrie națională și să spună în sfârșit: „Noi suntem aici, în România!" și a intervenit cu energie, fără să poată schimba radical situația — schimbarea consta în faptul că s-a încetinit puțin deportarea, dar ea a continuat totuși. Se găseau mii de evrei, sărmanii, zeci de mii de evrei în Transnistria într-o situație de anarhie, iar bolile, frigul, tratamentul inuman la care au fost supuși, toate aceste lucruri și-au avut efectele lor și au murit.

Atunci ne-am pus întrebarea, cel puțin cum putem ajuta aceste ființe nevinovate, procurându-le medicamente, dacă era posibil îmbrăcăminte, hrană, în măsura în care se putea în starea de război, dar cererile noastre nu au fost primite. Era și un om rău care nu îngăduia ca aceste măsuri elementare, omenești, să fie luate în considerație. Era un anume Alexianu, care se numea profesor. Când eram primiți de către mareșal, de către toți membrii guvernului, eram primiți cu mult respect. Singurul care a îndrăznit să-l țină pe șef rabin în fața lui stând în picioare a fost Alexianu, singurul. Până și miniștrii legionari care m-au primit, când m-au primit, au avut o atitudine respectuoasă.

— După 1942 situația evreilor s-a schimbat. Vă rog să ne vorbiți puțin despre această perioadă și relațiile pe care le-ați avut cu conducătorii statului de atunci.

Alexandru Şafran: Ne-am adresat în mod permanent, fără răgaz, conducătorilor ţării, în frunte cu mareşalul Antonescu şi Mihai Antonescu şi am căutat să le explic care ar fi consecinţele grave în ceea ce priveşte interesele României, dacă această politică continuă. În acest sens, am fost susţinuţi mai cu seamă de către Iuliu Maniu, care avea o mare autoritate, şi de către Dinu Brătianu, care colabora cu el, ca şi de alte personalităţi, de exemplu Dimitrie Lupu, prim-preşedinte al Înaltei Curţi de Casaţie, oameni care erau prudenţi şi chibzuiţi şi care îi explicau lui Antonescu situaţia. Mareşalul Antonescu, după cum v-am spus, era un om foarte autoritar şi orgolios. Secundul lui era Mihai Antonescu. El nu era mai puţin antisemit decât mareşalul Antonescu, şi într-o primă fază s-a exprimat foarte urât cu privire la evrei. Erau şi alţi factori importanţi care au putut influenţa, îndeosebi pe Mihai Antonescu, care era şi ministrul afacerilor externe şi a făcut şi un voiaj la Roma; era mai sensibil în faţa argumentelor noastre şi vreau să spun că se gândea şi la viitorul lui personal, nu numai la viitorul României. Mareşalul Antonescu a fost un militar, Mihai Antonescu era cu totul altfel, era, în fine, să mă ierte Dumnezeu că spun acest lucru, a fost un oportunist, se gândea cum să se salveze el însuşi. Ei bine, în această privinţă un rol important l-a avut Monseniorul Andrea Cassulo, nunţiul apostolic, care a fost şi decanul Corpului Diplomatic.

— **Adică reprezentantul Vaticanului la Bucureşti...**

Alexandru Şafran: Da. Monseniorul Cassulo se simţea legat, avea simţăminte de prietenie şi de respect în ceea ce mă priveşte. Mergea aşa de departe în prietenia lui că, dacă el părăsea Bucureştiul să se ducă la Braşov, la Timiş, de exemplu, îmi lăsa adresele şi telefoanele, ca să-l pot găsi, într-atât se simţea legat de mine. Monseniorul Cassulo a exercitat o influenţă puternică asupra lui Mihai Antonescu şi „ipso facto" asupra mareşalului Antonescu. Cassulo a fost ajutat în această acţiune de către ministrul plenipotenţiar al Elveţiei, René de Weck, care era originar din Friburg, catolic, şi care vedea în Monseniorul Cassulo o personalitate ecleziastică remarcabilă.

În 1942, intrăm în faza soluţiei finale. Presiunile germane sunt foarte serioase şi cer rezolvarea problemei evreieşti în lumina deciziilor luate de către ei, ceea ce însemna deportarea în Polonia. Am fost informaţi de către evreii veniţi din Timişoara şi Braşov că vagoanele sunt deja pregătite în gări pentru deportarea evreilor şi am aflat că planul a fost făcut împreună cu nemţii, în aşa fel încât să înceapă cu deportarea evreilor din sudul Transilvaniei şi să continue cu cei din Vechiul Regat.

Soluţia finală dorită de nazişti, adică exterminarea totală a populaţiei evreieşti, nu a fost aplicată în România, mai precis spus, în Vechiul Regat şi în Transilvania de Sud. Luciditatea şi patriotismul unor oameni politici, demnitatea şi curajul unor feţe bisericeşti, dârzenia şi eroismul conducătorilor Comunităţilor evreieşti au contribuit deopotrivă la dejucarea planurilor criminale hitleriste (vezi şi Magazin istoric, **nr. 6 şi 7/1988).**

Geneva, 1994

(Va urma)

Manase RADNEV,
Ion Gh. BÂTU

CARŢI SOSITE LA REDACŢIE

• **DOCUMENTA ROMANIAE HISTORICA. C. Transilvania. Vol. XIII (1366-1370)** (volum întocmit de: **Ioan Dani, Konrad Gündisch, Viorica Pervain, Aurel Răduţiu, Adrian Rusu, Susana Andea).**

Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994, LXXIII + 933 pp., 3 850 lei: un nou volum în seria de documente fundamentale ale istoriei noastre, ce conţine 580 piese.

• **Max Demeter Peyfuss — CHESTIUNEA AROMÂNEASCĂ. EVOLUŢIA EI DE LA ORIGINI PÂNĂ LA PACEA DE LA BUCUREŞTI (1913) ŞI POZIŢIA AUSTRO-UNGARIEI** (traducere autorizată de **Nicolae-Şerban Tanaşoca).**

Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994, 143 pp., 1 750 lei: versiunea românească a tezei de doctorat elaborată de un specialist austriac în problema aromânilor.

• **Petre Ţurlea — ŞCOALA ROMÂNĂ DIN FRANŢA.**

Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994, 121 pp., 1 100 lei: monografia unei instituţii importante de cultură ce a funcţionat în perioada interbelică.

• **Henry Hazlitt — LECŢIA DE ECONOMIE** (cu un **Cuvânt înainte** de **Daniel Dăianu).**

Amerocart SRL, Bucureşti, 1994, 205 pp., 7 000 lei: o apariţie editorială de mare interes pentru o ţară a cărei economie este în plin proces de restructurare; despre importanţa ei vorbeşte şi dr. Daniel Dăianu: „Există un segment jurnalistic care şi-a făcut act de credinţă din a explica pentru publicul larg teoria economică înaltă... Hazlitt s-a conturat, în mod incontestabil, ca un propovăduitor al gândirii libertariene, ce şi-a folosit propriul meşteşug al mânuirii condeiului, dar şi beneficiul de a scrie pentru cel mai influent cotidian american, New York Times... Putem să fim şi să nu fim de acord cu viziunea lui Hazlitt. Cartea sa merită însă să fie citită pentru simţul şi măiestria cu care este prezentat un mod de a gândi problemele economice ale societăţii".

• **Marin C. Stănescu — MOSCOVA, COMINTERNUL, FILIERA COMUNISTĂ BALCANICĂ ŞI ROMÂNIA (1919-1944)** (a colaborat **Gh. Neacşu).**

Silex, Bucureşti, 1994, 159 pp., 2 000 lei: din istoria legăturilor Cominternului cu Partidul Comunist din România şi foarte utile liste cu pseudonimele şi numele conspirative ale fruntaşilor comunişti din acea epocă.

UN OM ŞI O ERĂ:

KONRAD ADENAUER

DUMITRU HÎNCU

Un jurnalist canadian — cunoscut prin faima-i de strașnic băutor, dar și pentru sarcasmele și răutățile sale — a remarcat odată că orice politicastru local devine brusc, după moarte, în elogiile funebre și în articolele de gazetă, „bărbat de stat". Și a adăugat: „Așa că acum știu ce este un bărbat de stat. Bărbatul de stat este un politician mort. Or noi avem nevoie de cât mai mulți bărbați de stat".

Amintind această butadă, Gösta von Uexküll, autorul unei biografii a lui Konrad Adenauer, apărută în 1978, a evocat dificultățile care se interpun în calea unui cronicar, a unui biograf — și îndeosebi a acestuia din urmă — atunci când e vorba de a pune în lumină adevărul asupra unui om politic. Aceste obstacole, a observat Uexküll, se suprapun ca terasele unei piramide. Baza ei se reazemă pe elementele de ordin personal, privat, omenesc, cotidian și chiar banal, dar sensurile sau nonsensurile actelor sale și, în genere, a ceea ce numim istorie se pierd în cețurile unor speculații metafizice.

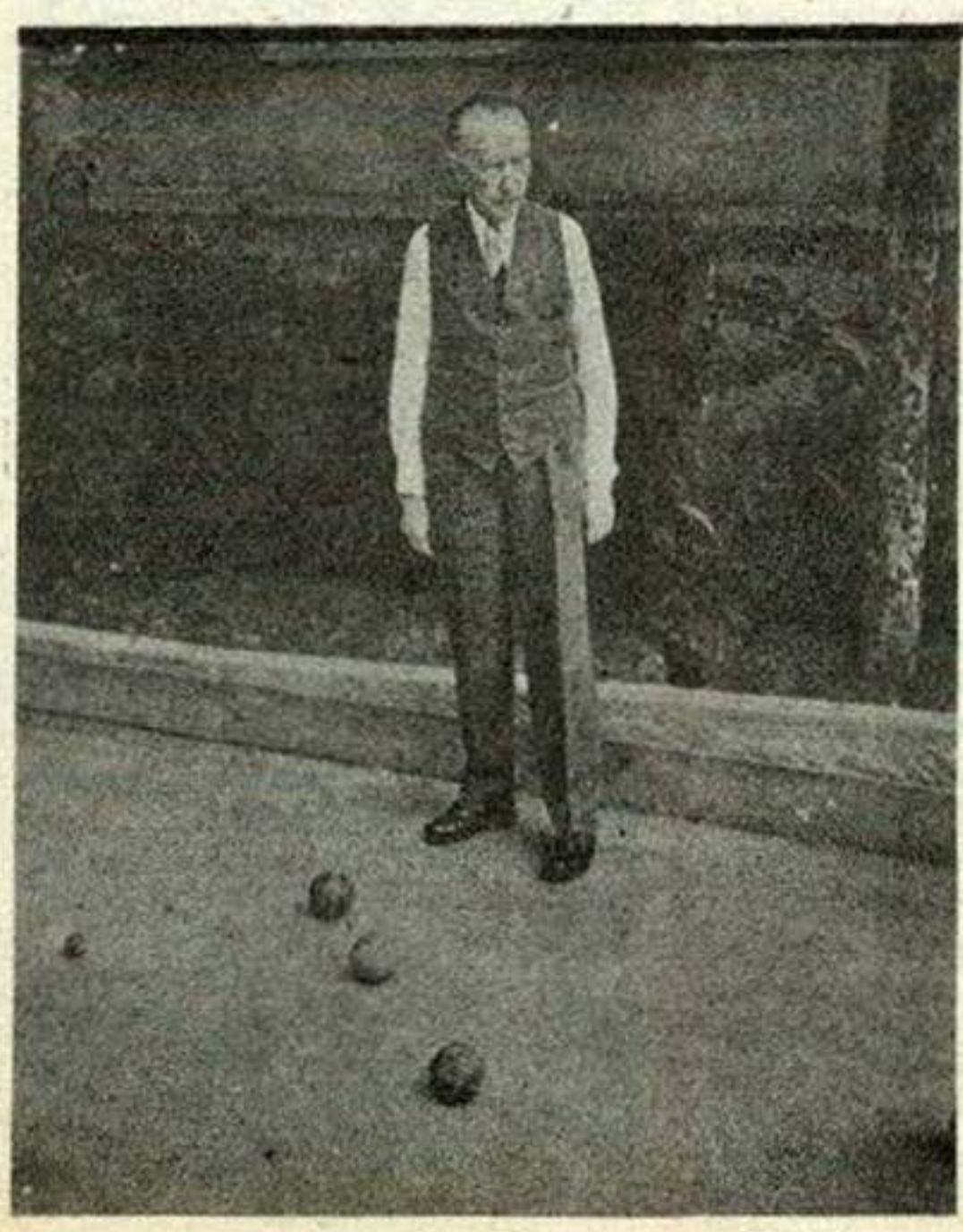

Dar dacă așa stau lucrurile, dacă e atât de greu de apreciat exact efectele acțiunilor unui om politic, ce ne poate îndreptăți să ne convingem că el a fost realmente un bărbat de stat și încă unul din cei „mari"? În cazul lui Konrad Adenauer, răspunsul la această întrebare poate fi, din fericire, dat și după această — fatalmente scurtă — privire asupra personalității sale, asupra naturii acțiunilor și a înrâuririi exercitate de acestea asupra contemporanilor și a posterității.

După 80 ani, amintiri din copilărie...

Ele provin, evident, din gura celui care le-a trăit și le-a povestit — fără a se lăsa mult rugat — autorului unei „biografii autorizate", Paul Weymar *(Konrad Adenauer. Souvenirs, témoignages et documents*, Paris, Librairie Plon, 1965). După însăși data apariției cărții, ne putem încredința că eroul ei mai avea câțiva ani până să-și termine cariera politică, dar asupra existenței sale pământene puteau privi mult, mult în urmă. Ceea ce l-a și făcut, probabil, să-i spună lui Paul Weymar, care tocmai îl informase că voia să-i descrie viața: „De fapt, eu am avut trei vieți... Cea dintâi se întinde până la 1917, a doua include epoca când am fost primar al Kölnului, iar a treia a început după înfrângere..."

Să începem dar și noi cu prima care, vom vedea, le-a și predeterminat în bună măsură pe cele următoare. Konrad Adenauer a văzut lumina zilei la Köln, la cinci ani după proclamarea celui de-al doilea Reich german, mai exact la 5 ianuarie 1876. Tatăl, fecior de brutar, fusese rănit grav în bătălia de la Sadova și înaintat, pentru vitejia sa, la gradul de sublocotenent, cum nu se mai întâmplase atunci decât cu un singur alt ostaș din armata prusiană. Curând după aceea s-a logodit, dar cum nu poseda cauțiunea cerută pentru aprobarea contractării unei căsătorii de ofițer, și-a dat demisia din armată, devenind grefier de tribunal, cu un salariu modest, dar sigur. Cei patru copii aduși pe lume au fost crescuți într-un spirit spartan și o atmosferă bigotă. „Impresiile din căminul familial — avea să povestească peste ani Konrad Adenauer — sunt hotărâtoare pentru toată viața unui om. Părinții mei erau foarte cucernici și ne-au dat o creștere riguros creștină. Diminețile și serile ne rugam împreună, iar duminicile mergeam dimineața la liturghie și după-amniaza la vecernie. Știam că, după ce ieșea de la birou, tata se oprea mai întâi la biserica din Kupfergasse și se ruga îndelung".

Familia locuia într-o casă cu două etaje, din care subînchiriase pe al doilea și o parte din primul, așa încât cei trei băieți dormeau într-o odăiță de trei pe trei metri. În spatele casei era o grădiniță cu un pom, doi butuci de vie, o mică peluză, unde mama usca rufele, și două straturi, unul cu flori și altul cu ridichi. Grădinița era locul preferat al lui Konrad, care urmărea zilnic dezvoltarea plantelor. Uneori, își pierdea răbdarea și smulgea ridichile ca să vadă cât crescuseră; a doua zi, se înțelege, erau veștede. „Asta a fost prima lecție pe care mi-a dat-o natura și, cum am rămas fidel pasiunii mele pentru grădinărit, ea mi-a mai dat și altele. Iar aceste învățăminte mi-au fost foarte prețioase în situațiile dificile din viața mea publică și privată — a povestit tot cancelarul. Principiile care reglau viața noastră erau cât se poate de simple. Mi-aduc aminte că într-o zi tata i-a spus fratelui meu August, care-și lăsase baltă lecțiile ca să vadă un incendiu în Marktplatz: «Chiar dacă s-ar trage cu tunul lângă tine, trebuie să rămâi nemișcat la treaba ta». Și tot de la părinții mei am învățat să fiu econom. Tata avea salariu mic, puțin peste 300 mărci pe lună. Și cu toate astea și-a trimis toți patru copiii la liceu, iar pe cei trei băieți la Universitate. Eram însă siliți să ne restrângem tare... Într-un an, mi-aduc aminte, am renunțat la carne câteva duminici la rând, înaintea Crăciunului, pentru ca părinții să poată cumpăra un brad și lumânări".

Credința de neclintit în pronia cerească condamna — ca pe o nelegiuire — nu numai o revoluție, dar și orice încercare de a schimba stările de fapt existente. Și totuși — cum a observat von Uexküll, atunci când a meditat asupra copilăriei lui Konrad Adenauer — nu există și nu poate exista om care să nu dorească să schimbe măcar ceva în lume, De aceea și viitorul cancelar, care a câștigat multe din bătăliile sale politice cu cuvântul de ordine: „Fără experiențe", a fost toată viața un pătimaș experimentator. Mai întâi în grădinița din spatele casei de pe Balduinstrasse, apoi încercând, prin încrucișări, să obțină o „Viola tricolor Adenauriensis" — deși tatăl îi amintea mereu că „nu-i permis să strici ce a rânduit Domnul" —, mai târziu inventând o „mașină cu reacție" sau muncindu-se cu gândul cum ar putea găsi o metodă de înlăturare a prafului stârnit de automobile, iar prin anii '30 dobândind chiar un patent pentru inventarea unui sistem de prevenire și combatere a poluării aerului prin gazele de eșapament.

Un stagiar nemulțumit

Există destule anecdote despre liceanul Konrad Adenauer — în bună parte relatate chiar de el —, dar ele sunt mai mult sau mai puțin convenționale și de aceea singurul lucru care merită, poate, reținut din această vreme este că viitorul cancelar și-a trecut examenul de bacalaureat, nu fără oarecare peripeții, în vara anului 1894. După care n-a urmat numaidecât intrarea la Universitate.

„Nu, a existat un intermezzo — a istorisit octogenarul Adenauer. Într-o seară, înainte de examen, tata m-a întrebat: «Te-ai gândit ce vrei să faci după Abitur?» «Aș vrea să studiez Dreptul». Atunci, cu o undă de șovăială în glas, tata mi-a spus: «Știi că cele 30 000 mărci pe care

RICHARD NIXON *(fost președinte al S.U.A.):*

„Aflat la putere în timpul perioadei tulburi care a urmat celui de-al doilea război mondial, când se năștea aliniamentele națiunilor ce aveau să dureze generații întregi, Adenauer a avut înțelepciunea și curajul de a acționa exact acolo unde trebuia să acționeze, precum și abilitatea politică de a-i depăși pe cei care refuzau sau le era frică să acționeze. Rar se înșela Winston Churchill în judecarea marilor lideri politici de pe scena mondială. În 1953, el a declarat în Camera Comunelor că Adenauer era «omul de stat german cel mai inteligent de la Bismarck încoace».

Adenauer a fost arhitectul principal al ordinii instaurate după război în Europa occidentală. Ca rhenan, el căutase mereu o apropiere între Franța și Germania și, întreaga sa viață, visase la o Europă unită, în care să nu mai renască niciodată conflictele care zguduiseră generațiile anterioare.

El a înțeles, de asemenea, că Uniunea Sovietică reprezenta aspectul negativ al bătrânei Europe și câtuși de puțin aspectul pozitiv al noii Europe. În consecință, a apărat zidul oriental al Europei cu tenacitatea unei stânci.

Sub acest aspect, Adenauer era chintesența omului de stat creștin-democrat. El considera că orice fel de tiranie — fie ea a unei națiuni asupra altor națiuni sau a unui guvern asupra unui popor — era răul fundamental, pentru că distrugea libertatea individuală. Visul său privind o Europă unitară, născută din cenușa primului război mondial și reanimată de ororile perioadei naziste, își avea în mod sigur obârșia în această aversiune a lui Adenauer față de orice formă de tiranie".

le-am moștenit de la unchiul Tonger s-au dus. Aproape toate în anii de speculații, iar restul pentru studiile lui August și Hans». Am încercat să-mi ascund decepția și tata a continuat grăbit: «Tu ai o anume înclinație pentru comerț. În aprilie o să fie un loc la banca Seligman. E o firmă veche, cunoscută... Și sunt sigur că un tânăr înzestrat poate să aibă un viitor în bancă». Și astfel, la 1 aprilie 1894, tânărul Adenauer a intrat ca stagiar la banca Seligman din Köln. Trebuia să vină primul, să scoată registrele din seif și să le aranjeze pe mese. Apoi servea funcționarilor nelipsita cafea și, din când în când, era trimis la poștă cu telegramele care trebuiau expediate.

Toate acestea nu erau, însă, de natură să stimuleze aspirațiile și ambițiile unui tânăr care începea să simtă că putea da mult mai mult decât îi cerea banca. Konrad era foarte abătut și familia i-a observat dezamăgirea. După două săptămâni, tatăl l-a poftit la o plimbare, în cursul căreia i-a spus: „Nu suport să te văd așa de necăjit. Am stat de vorbă și cu mama și o să încercăm să te trimitem la Universitate. Dacă ne restrângem, și tu și noi, cred că s-ar putea. Am depus o cerere de bursă la Fundația Krämer și s-ar putea să o obții".

Așa se face că, după cinci semestre de asiduă învățătură la universitățile din Freiburg, München și Bonn, în primăvara anului 1901 Konrad Adenauer a absolvit, la Berlin, examenul de „asesor", e adevărat cu mențiunea nu prea încurajatoare: „suficient". Apoi a urmat câțiva ani de muncă la parchetul Tribunalului din Köln și, în fine, în cabinetul avocatului Kausen, conducătorul fracțiunii Centrului (Partidul catolic) din Parlamentul orașului Köln, personaj cu mare suprafață politică în zonă.

Era o promovare socială care l-a ajutat să răzbată în lumea bună a orașului. Pe un teren de tenis — proaspăta pasiune a înaltei societăți — a cunoscut-o pe Emma Weyer. Mama acesteia, născută Wallraf, se trăgea din familia întemeietorului muzeului Wallraf-Reichartz, iar bunicul ei poseda o mare galerie de artă privată care se putea măsura cu cel dintâi. Mulțumită partenerei de tenis, tânărul asesor de tribunal Konrad Adenauer, acum în vârstă de 28 ani, a intrat definitiv în cercurile înstărite și cultivate ale celor „cinci sute" de mărimi locale. Căsătoria celor doi a avut loc în ianuarie 1904 dar, din nefericire pentru amândoi, căsnicia n-a durat mult. Imediat după ce a dat naștere primului copil, în 1909, Emma a început să dea semne de boală și după șapte ani, la numai 36 ani, s-a stins din viață.

Prin autopropunere — spre Primărie

Dacă, deci, perseverența l-a săltat în lumea marii burghezii, anii de ucenicie în biroul avocatului Kausen i-au deschis calea către cele mai înalte trepte ale ierarhiei comunale. Căci în 1906, când Kausen trebuia să propună un nou ajutor de primar și se gândea la un june magistrat din Saarbrücken, tânărul Konrad Adenauer l-a surprins cu întrebarea: „De ce nu mă luați pe mine, domnule consilier? Sunt cu siguranță la fel de bun ca și celălalt". A fost prima, dar — vom vedea — nu și singura oară când Adenauer s-a autopropus în

cadrul unei alegeri, trăsătură de caracter subliniată de toți biografii săi și mărturisită, de altminteri, chiar de el la capătul carierei sale politice.

Astfel, în ziua când și-a anunțat oficial retragerea, postul de televiziune ZDF a transmis o emisiune cu titlul *Konrad Adenauer privește înapoi. Etapele unui cancelariat de 14 ani.* Moderatorul ei a vrut să știe ce anume este hotărâtor pentru ca un om politic să ajungă în fruntea treburilor publice — bagajul de cunoștințe, pragmatismul sau spiritul de decizie. Fostul cancelar i-a replicat: „Poate că răspunsul meu o să vă mire: cel mai important e curajul".

Oricum, la sugestia lui Kausen, tânărul Adenauer a putut conta pe voturile Centrului. Îi mai lipseau, însă, acelea ale liberalilor. Max Weyer, cumnatul candidatului, a recunoscut fără ocol: „Norocul lui Adenauer a fost că, grație înrudirii noastre cu Wallrafii, el avea relații și cu liberalii. Așa se face că de la primul scrutin, din 7 martie 1906, a obținut 35 din cele 37 voturi posibile, devenind ajutor de primar al Kölnului". Iar în 1917 a fost, în fine, ales primar plin al orașului.

Între timp, Emma mai născuse trei copii, familia se mutase de mai multe ori în locuințe tot mai confortabile și, până la urmă, în propria vilă de la Rhöndorf. Cu un an înainte de a deveni Oberbürgermeister, Adenauer a suferit un grav accident de automobil, în urma căruia a dobândit faciesul cu care a devenit apoi cunoscut pe tot globul: un vag aer de căpetenie indiană, accentuat parcă și mai mult de pielea gălbuie și încrețită. Statura i-a rămas însă la fel de dreaptă și mersul la fel de sigur și de impunător.

Pe vremurile acelea, primarii germani erau aleși pe doisprezece ani și-și conduceau orașele ca niște regișori. Foarte adesea, din rândul lor se recrutau deținătorii celor mai înalte funcții în stat; Hans Luther din Essen a devenit cancelar, Gessler din Nürnberg a făcut parte din vreo șase guverne ca ministru de război, Karl Goerdeler din Leipzig a fost numit de cancelarul Brünning în postul, important pe atunci, de comisar al prețurilor ș.a.m.d.

Aceasta era deci lumea în care intrase Adenauer. Aproape ca un lucru de la sine înțeles, ca primar al Kölnului a fost curând cooptat printre personajele de frunte ale Centrului, ca membru al conducerii regionale a Centrului din Rheinland, iar între 1930 și 1932 a fost și președintele Consiliului de Stat prusian.

Înainte însă de toate acestea a trăit amara, zdrobitoarea înfrângere a Germaniei din 1918 și mișcarea revoluționară, care a cuprins și Kölnul. Primarul Adenauer nu s-a pierdut, totuși, cu firea, s-a priceput să domolească zelul consiliilor de muncitori și soldați și, în scurt timp, a izbutit să restabilească ordinea. Cei 3 000 000 de litri de alcool dintr-un depozit al armatei, pe care n-a ezitat să-i arunce într-o singură zi în Rin, au constituit o elocventă dovadă a deciziei și rapidității cu care înțelegea să facă față celor mai critice situații. Și tot de atunci i s-a tras și porecla amabil-ironică de „Graupenauer" (de la arpacaș, în limba germană Graupe) pe care primarul l-a preschimbat în supă pentru înfometați, gătită în bucătării de campanie instalate rapid în toate colțurile urbei. Mai grav și cu prelungite ecouri în timp, a fost stigmatul de „separatist" — ulterior zvârlit în față de naziști și invocat sporadic până și în perioada cancelariatului (1949-1963) — pe care și l-a atras în împrejurări ce se cer lămurite.

GOLO MANN *(cunoscut istoric german, fiul lui Thomas Mann):*

„Biografia lui are o notă de sobrietate. De exemplar patriarhalism, chiar înainte ca ea să fi fost astfel percepută de Istorie. Un cap de familie sever, dar și iubitor și plin de viață; cu o familie puternic ramificată, destoinică, bine plasată, al cărei șef necontestat este; un om econom și un fanatic muncitor; un om care suportă — bigot, stoic și îndărătnic — loviturile soartei; cu o enormă sănătate fizică și spirituală; cu echilibru sufletesc în simplitatea credinței sale; mereu progresând în viața publică, deși cu vădite începuturi; cu înfăptuiri inteligente și energic impuse ca diriguitor de oraș — toate acestea se întregesc într-un bine definit, elocvent tablou. Care ar putea fi la fel de bine și al unui anglo-saxon sau francez. Ba aș spune chiar al unui protestant francez, al unui șef de clan hughenot. Cele de mai sus sunt, însă, completate și de câteva trăsături germane: aceea de membru de corporație studențească, de iubitor de drumeții și de cântece. Altminteri, în patriotismul lui Adenauer nu există nimic care să nu fie caracteristic și altor națiuni, dar dacă e să fie aplicat unui german, atunci nu poate fi vorba decât de un german din vest, pre-prusian, un citadin din Reich, cu o rămășiță — dar nu mai mult — de 1848".

„Trebuie să înțelegem felul de a gândi al adversarilor noștri“

Britanicii nu intraseră încă în Köln când, concomitent cu mișcarea revoluționară, în întreaga zonă s-a pornit o vie agitație în favoarea creării unei „Republici renane“. Georg Schröder, care a evocat într-un excelent studiu (*Konrad Adenauer. Porträt eines Staatsmannes*, C. Bertelsmann Verlag, 1966) această perioadă agitată, imediat consecutivă primului război mondial, a remarcat pertinent că mișcarea nu avea în vedere o desprindere de Reich, ci numai de Prusia și că evenimente similare cu cele de la Köln s-au petrecut ulterior și la Hanovra. Iar mai târziu, când și în Parlamentul de la Weimar s-a cerut ca în noua Constituție republicană, ce se pregătea, să fie prevăzute plebiscite în vederea constituirii de noi landuri, a fost din nou vorba doar de o tendință antiprusiană, și nu de o scindare a țării.

Konrad Adenauer nu hrănea nici el simpatie față de Prusia și nu s-a considerat niciodată cetățean al acesteia, ci renan. Astăzi — când Prusia a dispărut de pe harta Germaniei și, dimpotrivă, există ca stat federal landul Renania de Nord-Westfalia — o asemenea poziție nu mai suscită pasiuni. Dar în 1919 ea avea o puternică încărcătură explozivă, întrucât ideea bismarckiană a unui Reich dirijat de Prusia părea încă viabilă, și nu numai liberalii și conservatorii se împotriveau la modificarea sistemului în ființă, ci și social-democrații germani care se temeau că o slăbire a Reichului ar favoriza tendințele expansioniste ale cercurilor militariste din Franța.

Adenauer — și odată cu el Partidul Centrului din Renania — nu împărtășa însă aceste aprehensiuni și, la 1 februarie 1919, la o reuniune

A doua sa soție, cu primul născut

În p. 46. *Adenauer într-un moment de răgaz și vila de la Rhöndorf, atât de îndrăgită de cancelar*

care a avut loc la primăria din Köln și a înmănuncheat cele mai proeminente personalități renane, viitorul cancelar a avut o intervenție ce a devansat mult epoca și pe care ar fi putut-o relua la fel de bine, punct cu punct, și după câteva decenii, în speță după catastrofa germană din 1945. „Trebuie să înțelegem felul de a gândi al adversarilor noștri: foștii noștri adversari văd în Prusia țara care a împins la acest război. Ei socotesc că Prusia este condusă de o castă militară și e dominată de junkeri, că domină Germania și populațiile din vestul și sudul ei, privite, pentru felul lor de a fi, cu simpatie de națiunile Antantei. De aceea, opinia publică de peste hotare cere împărțirea Prusiei. Dacă acest lucru va fi înfăptuit, zonele vestice ale Germaniei se vor constitui într-un stat federal, al republicii vestice renane, făcând astfel imposiblă, și în opinia celorlalte țări, dominarea Germaniei de către spiritul Răsăritului, de către Prusia militaristă. Prin mărimea — și ea trebuie să fie destul de întinsă pentru a putea împlini rolul ce i se cuvine — și prin însemnătatea ei economică, această republică ar juca un rol de seamă în noul Reich german, influențând în spirit pacific și politica externă a Germaniei. Toate acestea ar putea și ar trebui să mulțumească Franța“ — a conchis Adenauer.

Reuniunea de la Köln s-a terminat prin instituirea unui organ executiv, sub președinția lui Adenauer, — pe care acesta nu l-a putut însă convoca niciodată. Împotriva unei republici renane erau numai industriașii din Ruhr și Partidul Centrului din Westfalia, ci și liberalii și social-democrații, iar americanii și englezii nu se pronunțau categoric împotriva tendințelor anexioniste din Franța — traumatizată de suferințele și distrugerile războiului și dornică de răzbunare —, ceea ce a și încurajat manevre cu adevărat separatiste, stipendiate de serviciile speciale. În fața acestei situații, tot Konrad Adenauer a fost cel care a cerut britanicilor să interzică numaidecât orice modificare a suveranității statale germane în zona lor de ocupație. Ceea ce s-a și întâmplat, iar la numai două ore după luarea deciziei, ea a fost afișată pe toate străzile din Köln. „Și astfel separatismul a fost lichidat“ — avea să comenteze mai târziu Adenauer.

În acest an, nespus de greu, Konrad Adenauer, căruia nimic nu părea să-i poată tulbura echilibrul sufletesc, s-a însurat a doua oară, cu Gussie Zinsser, de numai 25 de ani și care, în vederea evenimentului, trecuse de la protestantism la catolicism. Pentru Adenauer, diferența de 18 ani dintre el și noua lui soție (care i-a dăruit încă patru copii) n-a însemnat, probabil, un lucru neobișnuit, întrucât și mama sa fusese cu 16 ani mai tânără decât tatăl lui. ■

(Va urma)

Septembrie 1955. În vizită la Moscova

„Nădăjduiesc în mod sincer că primul contact pe care îl stabilim prin vizita noastră la Moscova va constitui începutul stabilirii unor relaţii bune, normale între Uniunea Sovietică şi Germania", declara cancelarul Republicii Federale Germane dr. Konrad Adenauer, în după-amiaza zilei de 8 septembrie 1955, la coborârea din avion pe aeroportul moscovit Vnukovo.

Pe drept cuvânt, acest prim contact germano-sovietic la nivel înalt a constituit un moment covârşitor în destinderea încordării internaţionale din anii '50. Invitat de guvernul sovietic, Adenauer, însoţit de o reprezentativă delegaţie guvernamentală, a început tratativele cu partea sovietică la Kremlin vineri, 9 septembrie, ora 11.00. Au fost negocieri cu adevărat istorice, pentru că au abordat normalizarea relaţiilor între cele două ţări, examinându-se în acest scop problema stabilirii de relaţii diplomatice şi comerciale directe, precum şi de relaţii culturale între cele două state, după 14 ani de război şi inamiciţii şi la un deceniu după dispariţia celui de al 3-lea Reich, aliat pentru 22 de luni cu U.R.S.S. (1939-1941).

Dar acest nou început a fost copleşitor de greu. Anii războiului atârnau împovărător. Ceea ce reiese şi din cele trei alocuţiuni ale cancelarului federal, care va părăsi Moscova pe 14 septembrie dimineaţa, după patru intense şedinţe de negocieri, cu reluări şi reveniri, cu acuze şi scuze reciproce asupra problemelor în litigiu, după o conferinţă de presă şi semnarea unui tratat comun, piatră de hotar în noul curs al relaţiilor sovieto-germane, care aveau să ducă în 1994 la retragerea ultimului soldat rus de pe pământul Germaniei, reunificate în 1991. Duşmanii de moarte de ieri încercau să se accepte reciproc la masa tratativelor, cu durerile fiecăruia, cu ranchiunele fiecăruia. A fost mult mai greu decât după primul război mondial când, în 1922, la Rapallo, Rusia Sovietică şi Republica de la Weimar îşi reluau relaţiile printr-un alt tratat istoric. Nu uitaseră nimic, nici de o parte nici de alta. Făceau eforturi, dictate de raţiune, să ierte. Iar poziţia cancelarului este un veritabil model de conciliere istorică. Iată declaraţia sa din prima zi a tratativelor, preluată după presa română a vremii:

„Domnule preşedinte al Consiliului de Miniştri,

Îmi îndeplinesc, în primul rând, plăcuta îndatorire de oaspete, exprimându-vă, în numele meu personal şi al persoanelor care mă însoţesc, recunoştinţa sinceră pentru invitaţia transmisă şi pentru toată ospitalitatea cu care ne primiţi aici. Guvernul federal şi eu personal înţelegem bine însemnătatea acestei vizite. Aceasta este prima întâlnire oficială între reprezentanţii Uniunii Sovietice şi cei ai poporului german, primul contact nu numai după mulţi ani de absenţă a unor relaţii oficiale între cele două părţi, ci şi după numeroase evenimente care au generat şi menţinut un sentiment de izolare şi înstrăinare. Iată de ce îmi dau seama, de asemenea, cât de greu trebuie să fie pentru noi toţi începutul tratativelor. Aceste tratative sunt totuşi necesare. Suntem vecini, chiar dacă nu în sens strict geografic. Există multe lucruri pentru care poartă răspunderea guvernul dumneavoastră şi guvernul meu, multe lucruri care au o importanţă vitală, nu numai pentru soarta propriilor noastre popoare, ci şi – în general pentru situaţia din lumea întreagă. În această situaţie există o singură poziţie de pe care se pot începe şi duce aceste tratative; aceasta este poziţia sincerităţii depline. Vă rog să mă credeţi, domnule preşedinte al Consiliului de Miniştri, că am venit aici cu intenţia cinstită de a duce tratative în mod sincer...

Cel mai preţios bun pe care trebuie să-l apere toţi germanii este pacea. Ştim prea bine cât de mult au suferit în ultimul război îndeosebi popoarele sovietic şi german şi de aceea consider că voi găsi înţelegere când voi spune că în conştiinţa tuturor s-a întipărit adânc oroarea faţă de distrugerile războiului modern, de moartea a milioane de oameni, de nimicirea caselor şi întreprinderilor, de pustiirea oraşelor şi satelor. În afară de aceasta, în Germania se ştie de asemenea că succesele obţinute după ultimul război de ştiinţele naturale şi de tehnică în domeniul dezintegrării atomului şi în domeniile înrudite au dat omului mijloace de exterminare la care nu ne putem gândi fără a ne cutremura. Şi, în sfârşit, în Germania toţi ştiu că prin poziţia sa geografică, ţara noastră ar fi expusă unei primejdii deosebite în cazul unui conflict armat. De aceea, nu veţi găsi pe nimeni în Germania – nu numai din rândul personalităţilor politice de răspundere, dar nici din rândurile întregii populaţii – care să admită, fie şi pe departe, ideea că războiul ar putea să rezolve indiferent care din marile probleme politice care îşi aşteaptă soluţionarea. Şi în inimile germanilor este puternică şi adâncă năzuinţa arzătoare care a cuprins omenirea ca războiul, datorită monstruozităţii sale, să fie abolit de la sine.

Trebuie găsite mijloace noi pentru rezolvarea litigiilor şi

conflictelor, mijloace care să se bazeze pe un sentiment internațional de solidaritate și de colaborare internațională. Aceasta este cea mai nobilă sarcină care trebuie rezolvată de oamenii de stat ai zilelor noastre. Toate acestea nu sunt pentru noi numai vise și teorii. Ori de câte ori guvernului meu i s-a ivit în politica sa posibilitatea de a acționa în felul acesta, el a făcut-o. Îmi permit să amintesc că într-o declarație specială, Republica Federală și-a asumat obligația de a renunța la folosirea forței. În afară de aceasta, pot să amintesc că prin tratatele defensive încheiate, Republica Federală a renunțat ea de bună voie la producerea de arme atomice, biologice și chimice.

Dar pentru ca pacea să dea toate roadele, ea nu trebuie amenințată, ea trebuie asigurată. Elementul tragic al actualei situații internaționale este că noul nostru stat se află într-o lume pe care și-au pus pecetea marile probleme ale relațiilor dintre Est și Vest. Dacă în această situație am aderat la o organizație mai mare de state, în special prin crearea Uniunii Europei Occidentale și prin intrarea noastră în pactul Atlanticului de Nord, factorul hotărâtor a fost exclusiv dorința noastră de a întări pacea. Niciodată și pentru nimeni nu a avut vreun rol ideea că această organizație occidentală poate fi folosită ca mijloc de agresiune. Prin structura lor, aceste două tratate nu pot servi ca mijloc de agresiune.

În afară de aceasta, tratatul cu privire la crearea Uniunii Europei Occidentale conține clauze care prevăd sancțiuni atât de eficace pentru tendințele agresive, încât acestea din urmă sunt de fapt excluse cu desăvârșire. Consider că aceste clauze sunt atât de importante încât, încă acum câțiva ani, am arătat că ele conțin elemente ale unui sistem de securitate care ar putea eventual să fie aplicate pe scară mai largă și care ar putea astfel contribui pe deplin la crearea unui sistem mai larg de securitate. Am în vedere în această privință renunțarea de a recurge la forță, pe care am menționat-o, privarea agresorului de drepturile de aliat, obligația de a acorda ajutor țării supuse agresiunii, precum și limitarea armamentelor și controlul asupra lor, pe care ne-am obligat să le înfăptuim în baza tratatului amintit. Indiferent când ar fi îndeplinite condițiile care să permită crearea unui sistem de securitate de natură să lichideze prăpastia dintre Est și Vest, Republica Federală nu va refuza să participe la el.

În nota dvs. din 7 iunie, prin care ne-ați adresat invitația dvs., domnule președinte al Consiliului de Miniștri, ați subliniat ca idee fundamentală «normalizarea relațiilor între Uniunea Sovietică și Republica Federală Germană». Cred că prin aceasta dvs. ați rezumat ceea ce dorim și noi în vederea normalizării relațiilor noastre cu popoarele Uniunii Sovietice și anume: pace, securitate, colaborare economică și evitarea încordării și de aceea este desigur just cum spuneți în nota dvs. că «interesele păcii și securității europene, la fel ca și interesele naționale ale popoarelor sovietic și german, cer» această normalizare.

Ce se poate face deci pentru a pune bazele normalizării acestor relații? Nu cred că este suficient să se interzică războiul, să se creeze un sistem de securitate și să se stabilească într-o anumită măsură, în mod mecanic, relații diplomatice, economice, culturale. Sunt ferm convins mai curând că o adevărată normalizare a relațiilor poate fi obținută numai printr-o analiză a cauzelor care creează actualele relații anormale dintre noi și prin înfăptuirea tuturor eforturilor posibile pentru a înlătura aceste cauze. Mă apropii în acest fel de două probleme complexe care au fost menționate în nota guvernului federal din 12 august, ca probleme care trebuie discutate. Din răspunsul guvernului sovietic din 19 august noi am aflat cu recunoștință că guvernul dvs., domnule președinte al Consiliului de Miniștri, nu intenționează să ocolească aici discutarea lor.

Îngăduiți-mi să încep cu problema eliberării germanilor care se află în prezent în detențiune pe teritoriul Uniunii Sovietice sau în țările aflate sub influența sovietică, sau a acelora care sunt împiedicați într-un fel sau altul să plece din aceste regiuni. Ridic în mod intenționat mai întâi această problemă care afectează poate toate familiile germane fără excepție. Doresc sincer ca dvs. să înțelegeți just spiritul în care vreau să discut această problemă. Mă interesează exclusiv latura ei umană. Este insuportabil gândul că după mai bine de zece ani de la terminarea operațiunilor militare, oamenii care într-un fel sau altul au fost atrași în vâltoarea evenimentelor militare continuă să fie reținuți departe de familiile lor, de patria lor, de munca lor pașnică normală. Nu trebuie să considerați deloc ca o provocare dacă voi spune: este de neconceput să se stabilească relații «normale» între statele noastre atât timp cât această problemă rămâne nerezolvată. Prin aceasta nu pun nici un fel de «condiție preliminară». Chestiunea despre care vorbesc reprezintă tocmai normalizarea. Să închidem cu hotărâre o problemă care constituie zilnic o sursă de amintiri despre un trecut plin de suferințe și care ne desparte.

Cealaltă problemă este aceea a unității de stat a Germaniei. Cred că suntem de acord cu dvs. când spunem că scindarea Germaniei creează o situație insuportabilă și că trebuie restabilită unitatea Germaniei. Cred că suntem de asemenea de acord că restabilirea acestei unități este o obligație decurgând din responsabilitatea comună pentru întreaga Germanie a celor patru puteri, care, după prăbușirea Germaniei național-socialiste, au preluat puterea supremă în Germania. Mă refer la această obligație. Știu că atunci când vă rog să depuneți toate eforturile în vederea rezolvării cât mai grabnice a acestei probleme vorbesc în această chestiune de asemenea și în primul rând în numele tuturor germanilor și nu numai în nu-

mele populației Republicii Federale. În conformitate cu această responsabilitate, la Geneva ați căzut de acord cu cele trei puteri occidentale asupra unor tratative și în această problemă. Nu intenționez să complic procesul care trebuia să ducă la unitatea Germaniei, începând aici tratative bilaterale independent de tratativele celor patru puteri. Dar datoria mea imperioasă este de a folosi această întâlnire pentru a vă arăta întreaga seriozitate a acestei probleme și pentru a discuta cu dvs., spre a vă ușura sarcina la Geneva și a contribui la îndeplinirea ei. Când cele patru puteri vor deschide calea, în fața poporului german va sta sarcina ca prin autodeterminare liberă și conștient de răspunderea sa pentru crearea unor relații de bună vecinătate în Europa și pentru întărirea păcii în întreaga lume, să desăvârșească finisarea interioară și exterioară a edificiului statului unic german.

Trebuie să repet încă o dată aici: nu formulez nici un fel de «condiții preliminare», vorbesc despre normalizarea însăși. Scindarea Germaniei este un fenomen anormal. Ea contravine dreptului divin și uman și naturii înseși. Nu consider că ar fi util să aduc în convorbirea cu dumneavoastră argumentul «realității», deoarece o împrejurare reală, hotărâtoare, este convingerea generală că această scindare nu poate și nu trebuie să fie menținută. Să încercăm în cadrul tratativelor noastre să facem un pas înainte în această problemă. În caz contrar, există primejdia ca în inima Europei să se mențină cel mai serios focar de încordare. În Europa nu poate exista o securitate adevărată fără restabilirea unității Germaniei. Trebuie să înlăturăm acest focar primejdios de crize, în jurul căruia se pot aprinde ușor pasiunile și să avem din timp grijă să satisfacem cererea elementară a poporului german.

Cunosc obiecțiunea că Germania unificată ar putea să reprezinte o primejdie pentru Uniunea Sovietică. Îngăduiți-mi, în primul rând, să răspund la aceasta că, după părerea unanimă a tuturor participanților la tratatul german, și anume Republica Federală, Statele Unite ale Americii, Marea Britanie și Franța, problema participării Germaniei la vreun sistem de alianțe și la care anume trebuie să fie rezolvată absolut liber de guvernul întregii Germanii și de Parlamentul întregii Germanii. Dacă Uniunea Sovietică consideră că securitatea ei va avea de suferit în urma reunificării Germaniei, suntem absolut gata să facem tot ce depinde de noi pentru a colabora la un sistem de securitate care să înlăture și aceste temeri.

Cred că simultan cu tratativele privind modul de restabilire a unității Germaniei trebuie să ne gândim la un sistem de securitate pentru Europa. Atunci când începem să discutăm în comun problemele stabilirii relațiilor diplomatice, economice și culturale, trebuie să ne călăuzească recunoașterea acestei necesități. Guvernul federal este de părere că stabilirea unor astfel de legături ar putea fi deosebit de utilă pentru cele două țări și pentru relațiile dintre ele. Contactul direct între cele două guverne va înlesni, fără îndoială, celor două părți să elaboreze concluzii mai exacte, bazate pe înțelegerea și aprecierea justă a situației reale. Fără îndoială că condițiile economice ale celor două țări oferă posibilități de completare reciprocă. Restabilirea schimbului de valori culturale și lucrări științifice este de asemenea un obiectiv care trebuie salutat.

Îngăduiți-mi, domnule președinte al Consiliului de Miniștri, să rezum în felul următor esența celor spuse de mine.

Salut cu recunoștință această posibilitate de a duce tratative sincere. Sunt conștient de dificultățile pe care le întâmpină aceste tratative care pot fi doar un început. Sensul acestor tratative este, după mine, de a discuta sarcina normalizării relațiilor noastre în conexiunea expusă de mine, ca un singur tot. Îmi exprim speranța și doresc ca, după încheierea vizitei noastre la Moscova, actualele noastre tratative să poată continua într-un fel oarecare, asupra căruia putem cădea de acord. Sunt convins că în acest caz eforturile noastre vor duce în cele din urmă la un rezultat care va fi util nu numai popoarelor pe care le reprezentăm, ci și cauzei păcii și securității întregii lumi". ■

FILOSOF ȘI OM POLITIC ATENIAN

(Monoverb reflexiv: 5-8)

TT AAA...

Radu STOIANOV

Soluția jocului din numărul trecut:
p. 94 — TESALONIC (C — IN — O/LA — SE — T)

160 ANI DE ARHEOLOGIE ROMÂNEASCĂ

Dr. MIRCEA BABEŞ,
director adjunct al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan“

Într-o vreme când, printr-un reflex întârziat, ţara noastră trăieşte încă febril moda comemorărilor de evenimente, instituţii şi personalităţi, aniversarea a 160 ani de la întemeierea modestului Muzeu de istorie naturală şi antichităţi din Bucureşti — o instituţie care, de altfel, nici nu mai fiinţează în forma şi sub numele iniţial — putea trece neobservată. Aşa se face că manifestările organizate în zilele de 5 şi 6 decembrie 1944 la Academia Română şi la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan“ din Bucureşti nu şi-au găsit decât o palidă reflectare în mass-media. Oricum ar fi, anul 1834 rămâne o dată de referinţă, când este vorba de a rememora începuturile arheologiei naţionale, de a reflecta asupra destinului acestei ştiinţe la noi de-a lungul a mai bine de un veac şi jumătate şi de a prefigura evoluţia ei viitoare.

Este evident că o ştiinţă nu are o dată de naştere precisă. Este însă la fel de evident că întemeierea unui aşezământ ştiinţific reflectă nemijlocit atât interesul public cât şi preocupările individuale pentru domeniul dat şi, pe de altă parte, marchează apariţia unui cadru instituţional indispensabil adevăratei cercetări ştiinţifice. În acest sens, desigur, anul 1834 poate fi considerat ca dată de naştere a arheologiei româneşti. Ceea ce ar părea să fie doar o dată convenţională în istoria acestei ştiinţe este în fapt data naşterii unei instituţii, a cărei continuitate poate fi urmărită şi documentată, fără dificultate şi fără lacune, până în zilele noastre, când fiinţează sub forma Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan“ al Academiei Române.

„Actul de naştere“, este *porunca* domnitorului Alexandru Ghica, cu nr. 142, din 3 noiembrie 1834: „Către Eforia Şcoalelor, să se aşeze la Şcoală [Colegiul Sf. Sava — *M.B.]* un Muzeu pentru depunerea antichităţilor“. Prilejul era oferit de donaţia făcută de fratele domnitorului, banul Mihalache Ghica, „întâiu începător al pomenitului Muzeu [pe care îl] înzestrează cu o însemnătoare colecţie şi alte deosebite obiecturi de antichităţi pe care le-au putut dobândi prin osârnicul cuget ce au avut de mulţi ani pentru un asemenea sfârşit“. Peste trei decenii, o nouă şi generoasă donaţie făcută de marele colecţionar de antichităţi Nicolae Mavros avea să fie prilejul decretului domnesc din 25 noiembrie 1864, prin care Alexandru Ioan Cuza aproba „Regulamentul pentru administrarea şi organizarea Muzeului de Antichităţi din Bucureşti“. Muzeul astfel reorganizat era pus sub conducerea unui *Comitet Arheologic*, alcătuit din marile autorităţi ale vremii în acest domeniu: Nicolae Mavros (preşedinte pe viaţă), Alexandru Odobescu, V. Alexandrescu-Urechia şi August Treboniu Laurian.

Adăpostit de-acum în noua clădire a Universităţii bucureştene, Muzeul de Antichităţi s-a limitat încă o vreme la funcţia de „depozitar“ al vechilor colecţii, precum şi al descoperirilor făcute şi donate de unii arheologi diletanţi, precum Bolliac, Pappazoglu sau Butculescu. Începând însă cu anul 1881, sub conducerea lui Grigore Tocilescu, primul său director cu o solidă formaţie ştiinţifică dobândită la Praga şi Viena, Muzeul avea să devină, în

sfârşit, un adevărat nucleu al „arheologiei militante" din România. El nu se va mai limita la conservarea şi expunerea antichităţilor şi nici, eventual, la întreprinderea de săpături exclusiv în scopul sporirii colecţiilor, cum obişnuiau „anticarii" vremii. O intensă activitate de teren urmăreşte acum identificarea şi înregistrarea sistematică a siturilor arheologice, dezvelirea unor monumente reprezentative ale antichităţii romane din Dobrogea şi Oltenia şi, pe cât posibil, publicarea lor detaliată. În acest sens, investigaţiile întreprinse de Tocilescu şi colaboratorii săi la cetatea şi monumentul triumfal de la Adamclisi (Tropaeum Traiani) au fost deschizătoare de drumuri şi model de urmat.

Epocii Tocilescu (director până la moartea sa în 1909) i-a urmat în istoria Muzeului Naţional de Antichităţi şi în istoria arheologiei româneşti, între anii 1910 şi 1927, *epoca Pârvan*. Sub conducerea Magistrului, cum îl numeau plini de respect elevii săi, ponderea activităţii de teren a Muzeului, pe de o parte, cuprinderea cronologică şi geografică a investigaţiilor, pe de alta, sporesc considerabil. În orizontul arheologiei noastre intră acum pentru întâia oară coloniile greceşti din Pontul Stâng (s-au împlinit în 1994 optzeci de ani de la debutul săpăturilor de la Histria), iar staţiunile preistorice şi cele protoistorice, traco-geto-dace, din toate provinciile României întregite sunt acum cercetate de specialişti ai acestui domeniu particular al arheologiei, proaspăt formaţi la şcoala lui Vasile Pârvan. Planurile acestuia mergeau însă mult mai departe, tinzând spre înfiinţarea unui *Institut Arheologic al României,* care să răspundă optim scopului major: „cercetarea ştiinţifică a trecutului nostru preistoric, daco-roman şi greco-roman, romano-barbar şi vechi bizantin, până la circa 1 000 p.Chr., în special prin exploatarea resturilor arheologice pe cale de săpături". Au trebuit să treacă nu mai puţin de trei decenii pentru ca, abia în 1956, acest proiect să devină realitate.

Moartea prematură a lui Pârvan, la vârsta de numai 45 de ani, a întrerupt o prodigioasă carieră ştiinţifică şi a lipsit arheologia românească de liederul ei necontestat şi de neînlocuit. Şi totuşi, între timp, seminţele cu dărnicie împrăştiate de Magistru în câmpul ştiinţelor antichităţii dăduseră rod bogat şi viguros. În anii de după Marele Război al Întregirii, în jurul său se formase pentru prima dată o *şcoală românească de arheologie.* Colaboratorilor săi mai vechi de la Muzeu, între care primul nostru preistorician, format în Germania, Ioan Andrieşescu, li s-au adăugat în acei ani o seamă de pasionaţi discipoli, precum Ecaterina şi Radu Vulpe, Hortensia şi Vladimir Dumitrescu, Ion Nestor, Gh. Ştefan, Grigore Florescu, C.S. Nicolăescu-Plopşor, Dorin Popescu, D.M. Pippidi ş.a., care aveau să devină, fiecare, specialişti de renume în domeniile arheologiei, istoriei antice şi epigrafiei. Prin activitatea lor arheologia românească a căpătat dimensiunile unei adevărate mişcări ştiinţifice, cuprinzând de-acum întreaga ţară. Ei sunt aceia care, direct sau indirect, au asigurat continuitatea şi progresul învăţământului arheologic universitar nu numai la Bucureşti, ci şi la Iaşi şi Cluj, şi au contribuit la organizarea unei largi reţele de muzee regionale şi locale cu profil predominant arheologic. Şi, cel mai important, ei sunt aceia care au făcut ca, dincolo de momentul dispariţiei neaşteptate a lui Pârvan, Muzeul Naţional de Antichităţi să rămână adevăratul centru al arheologiei din România.

În anii 1927-1947, sub conducerea succesivă a directorilor Ioan Andrieşescu, Vladimir Dumitrescu, Scarlat Lambrino şi Theofil Sauciuc-Săveanu, Muzeul a organizat ample campanii de săpături în cele mai reprezentative situri ale preistoriei (Sărata Monteoru, Glina, Fedeleşeni), protoistoriei (Poiana, Agighiol, Oinac) şi antichităţii greco-romane (Histria, Argamum, Callatis, Capidava, Dinogetia, Sucidava etc.), unele cercetate deja din vremea lui Pârvan, altele abordate acum pentru întâia oară. În aceeaşi perioadă Muzeul a editat zece numere (III-XII) ale prestigioasei reviste *Dacia.* Fondată de Vasile Pârvan, această revistă a constituit principalul mijloc de comunicare, în limbi de circulaţie internaţională, a rezultatelor arheologiei româneşti, ale Muzeului Naţional de Antichităţi în particular: rapoarte de săpături, publicaţii de materiale, studii, discuţii, recenzii. Lucrări importante ale colaboratorilor muzeului au apărut în acei ani şi în alte periodice din ţară şi străinătate sau ca publicaţii de-sine-stătătoare. Trebuie aici în chip special amintită lucrarea dedicată de Ion Nestor stadiului cercetărilor de preistorie în România *(Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien,* Frankfurt/Main 1933) — o adevărată sinteză critică în care, pentru prima dată, s-a realizat definirea şi ordonarea cronologică a culturilor preistorice din spaţiul românesc. Devenit în 1945 profesor la Universitate şi între 1947-1951 director al Muzeului, I. Nestor s-a dovedit a fi, dintre elevii lui Pârvan, cel mai apt de a forma la rându-i o nouă generaţie de arheologi, în special în domeniul preistoriei, al epocii migraţiilor şi al evului mediu timpuriu.

În 1931 Muzeul Naţional de Antichităţi s-a mutat, cu toate colecţiile sale, din localul Universităţii în casa Macca, pusă la dispoziţie de Nicolae Iorga, pe atunci prim-ministru. Era pentru prima dată când, după aproape un secol de la înfiinţare, Muzeul dispunea de un local propriu, satisfăcând în bună măsură nevoile de depozitare, prelucrare ştiinţifică şi muzeistică şi expunere a descoperirilor arheologice. În acea casă din strada Henri Coandă se află

și astăzi, ca urmaș al Muzeului, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan". Pe aceeași linie de continuitate, trebuie arătat că la sfârșitul războiului (1945) schema organizatorică a Muzeului prefigura deja în detaliu structura viitorului institut, cu secții de cercetare profilate pe criteriul cultural-cronologic (preistoria, epoca greco-romană, evul mediu), cabinet numismatic, bogată bibliotecă și arhivă științifică, cabinet de desen și cartografie, laborator de restaurare a ceramicii și obiectelor metalice.

În anii regimului comunist instituția a cunoscut, în mare, o evoluție ascendentă. Sub impactul determinant al factorilor politici și ideologici, această evoluție a fost însă una contradictorie, frecvent întreruptă de momente de stagnare sau chiar recul. După ce, în 1949, a trecut în cadrul Institutului de Istorie și Filosofie, respectiv în subordinea noii „Academii R.P.R.", în 1956 Muzeul Național de Antichități se transformă în sfârșit, prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 1 048 din 5.06.1956, în *Institutul de Arheologie*. În fapt, Muzeul a continuat să existe ca secție distinctă în cadrul noului institut, expoziția sa permanentă fiind accesibilă publicului, în casa Macca, până în anul 1971. În 1968, Vladimir Dumitrescu publica chiar, la Editura Meridiane, un ghid documentat și bine ilustrat, cu titlul *Muzeul Național de Antichități*. În anul 1971, în baza unei decizii arbitrare, fără drept de apel, toate exponatele de valoare au trebuit să fie cedate nou înființatului „Muzeu de Istorie al R.S.R.", în curs de organizare în Palatul Poștelor. O soartă nedreaptă făcea ca cea mai veche instituție muzeală din București, în sânul căreia arheologia românească a parcurs lungul și anevoiosul drum de la începuturile „anticărești" la stadiul unei științe moderne, de-sine-stătătoare, să fie desființată *de facto*. Institutul de Arheologie a fost lipsit de o importantă parte a patrimoniului său, o seamă de loturi arheologice au fost fărâmițate și dispersate, iar de pe harta cultural-științifică a țării a dispărut un așezământ de mare prestigiu, spre paguba publicului larg, iubitor de istorie și civilizație antică.

La fel de gravă a fost în această perioadă, și mai ales de la sfârșitul anilor'70 până la căderea regimului comunist, în 1989, presiunea politico-ideologică, căreia arheologia — ca de altfel științele istorice în general — nu i s-a putut sustrage. Atunci când specialiștii au refuzat compromisul, operele lor au rămas în sertare, așteptând vremuri mai bune. Este, înainte de toate, cazul primului volum dintr-un nou tratat de Istoria României, redactat în principal în cadrul Institutului de Arheologie din București (1979) și rămas netipărit, ca și restul volumelor, datorită atitudinii inflexibile a celor mai mulți dintre autori, în frunte cu profesorul D.M.Pippidi, directorul de atunci al Institutului.

Revoluția română din decembrie 1989 a creat condițiile pentru înlăturarea acestor anomalii și nedreptăți și pentru corectarea măcar a unora dintre efectele lor întârziate. În 1990, la dorința expresă și unanimă a cercetătorilor, Institutul de Arheologie a revenit la Academia Română renăscută, după două decenii de experiențe nefavorabile în alte structuri organizatorice. Hotărârea Guvernului României, nr. 116, din 7 februarie 1990, a consfințit această revenire. Câteva luni mai târziu, la 22 mai 1990, Biroul Prezidiului Academiei aproba reînființarea Muzeului Național de Antichități, ca secție integrată a Institutului de Arheologie. Din toamna anului 1992 acest institut poartă numele marelui său înaintaș care a fost Vasile Pârvan. În sfârșit, la 6 decembrie 1994, Muzeul și-a reluat activitatea expozițională cu o selecție de piese de mare valoare muzeistică și științifică, provenind atât din vechile colecții ale „începătorilor", cât și din săpăturile arheologice proprii, din ultimele decenii.

La aniversarea a 160 de ani de la înființarea primului muzeu de antichități din București, arheologia românească se bucură din nou de perspective promițătoare. Binomul *Institut-Muzeu* reprezintă, fără îndoială, una dintre condițiile favorabile, rezultând cu necesitate dintr-o experiență de-acum bine verificată. Iar dacă starea precară a economiei românești nu ne lasă prea multe iluzii în privința finanțării cercetării, conservării, restaurării și protecției monumentelor arheologice, libertățile și drepturile cucerite constituie o garanție a faptului că istoria, începând cu cele mai vechi timpuri, va putea fi scrisă așa cum a fost ea, eliberată de orice ideologie și politică. ■

STIMAȚI CITITORI

De la punctul de difuzare de la sediul redacției noastre, str. Ministerului, nr. 2, parter, Sectorul 1, București, puteți procura:

● **exemplare din** Magazin istoric: **2, 4-8, 11-12/1991; 1-3,5,6, 9-10, 12/1992; 1, 3-7, 9-12/1993; 1-10, 12/1994; 1-3/1995.**

De asemenea, la sediul redacției noastre puteți contracta abonamente, la Magazin istoric **pentru anul 1995 numai cu ridicarea exemplarelor de la sediul redacției.**

„Între cei mai nobili oameni din istoria politicii mondiale“

COMPLOTURILE ÎMPOTRIVA LUI HITLER

Joi, 20 iulie 1944, ora 12.50, Rastenburg, Marele Cartier General al Führerului din Prusia Orientală. Hitler, aplecat deasupra unei hărţi şi înconjurat de statul său major, examinează operaţiile în curs pe Frontul de Est. O deflagraţie puternică aruncă în aer încăperea în care se desfăşoară această primă conferinţă militară a zilei.

În confuzia creată, dintre strigăte, fum, dărâmături ce acoperă podeaua, Hitler, căruia îi fusese destinată explozia, iese în mod miraculos neatins. Din cele 23 de persoane ce îi stau în preajmă, patru sunt ucise sau lovite mortal şi 12 rănite. Dar nici unul dintre înalţii conducători ai Reichului, nici Jodl, nici Keitel — iar Hitler cu atât mai puţin — nu păţesc nimic.

În zilele şi săptămânile următoare un val de represiuni şi de teroare se abate asupra opoziţiei contra Führerului, făcând sute de victime. Hitler înţelege că nu este vorba despre un atentat organizat de o singură persoană, de un dezechilibrat. În spatele lui se află o conspiraţie care îi grupează pe principalii adversari ai regimului său, civili, ca fostul primar al Leipzigului, Goerdeler, generali în retragere ca Beck, Witzleben sau Hoepner, ofiţeri activi ca Henning von Tresckow, şef al Statului major al Grupului de armate „Centru“ de pe Frontul de Est, Heinrich von Stülpnagel, guvernator militar al Parisului, sau From, comandantul Armatei de interior. Firele vor duce până la figuri legendare ale celui de al III-lea Reich, ca mareşalul Rommel, simpatizant al conspiratorilor, şi la generalul von Moltke. Sufletul şi creierul complotului este însă colonelul Klaus Schenk von Stauffenberg, de numele căruia este asociat atentatul de la 20 iulie 1944.

În prelungirea conspiraţiei, în eventualitatea reuşitei şi a dispariţiei Führerului, urma a se declanşa operaţia Walkiria, respectiv ocuparea principalelor instituţii publice, arestarea Gauleiterilor, neutralizarea S.S.-ului şi, evident, negocierile cu anglo-americanii. În schimbul evacuării teritoriilor ocupate de Germania în vest şi a opririi ofensivei rachetelor V-1 asupra Londrei şi nutrind ferma convingere că nici Roosevelt, nici Churchill nu sunt de acord cu expansiunea sovietică spre inima Europei, conspiratorii speră în obţinerea unui armistiţiu.

● Von Klüge se pierde cu firea ● Într-o sticlă de coniac ● Atentat cu triplu obiectiv şi cu 5 000 de reprimaţi ● Patru minute pentru a neutraliza instalaţia explozivă ● Himmler se afişează ca disident ● Oricât ne-ar costa, mergem înainte ● Izbăvirea de gustul trădării

„Comisia specială 20 iulie“ în acţiune

Planuri deşarte. Spre dimineaţă, vocea lui Hitler se aude la radio: „Camarazi germani! A nu ştiu câta oară a fost pregătit şi comis un atentat împotriva persoanei mele. Dacă astăzi vă vorbesc, o fac din două motive: primul, ca să-mi auziţi vocea şi să ştiţi că personal sunt nevătămat şi am o sănătate bună[1]. Al doilea, ca să fiţi puşi la curent cu detaliile unei crime ce nu-şi găseşte egalul în Istoria Germaniei.

O mică clică de ofiţeri idioţi, ambiţioşi, fără scrupule şi criminali a organizat un complot pentru a mă elimina pe mine şi, odată cu mine, a extermina practic Statul Major al Înaltului Comandament. Bomba, depusă de colonelul conte von Stauffenberg, a explodat la doi metri de mine. Personal sunt nevătămat, cu excepţia câtorva mici zgârieturi, echimoze şi arsuri. Consider acest fapt o confirmare a misiunii pe care mi-a încredinţat-o Providenţa şi un ordin de a-mi urma scopul vieţii.

Cercul pe care îl reprezintă aceşti uzurpatori este extrem de limitat. El n-are nimic de-a face cu Wehrmachtul. Este vorba doar de un mic focar de elemente criminale, ce vor fi distruse fără milă... de data aceasta, conturile vor fi reglate aşa cum noi, naţional-socialiştii obişnuim, să o facem“.

[1] Recent, revista moscovită *Soversşenno sekretno* a prezentat versiunea de senzaţie a unui inginer genist care demonstrează, operând cu armele profesiei sale, că Hitler a murit la 20 iulie 1944. Ar fi fost imposibil să rămână teafăr după explozia, la numai doi metri de el, a unei bombe ca cea folosită de conspiratori, afirmă autorul, care — evident — avansează prezenţa unei sosii a Führerului la toate evenimentele ulterioare datei de 20 iulie 1944, până în mai 1945.

Se creează o „Comisie specială 20 iulie“, compusă din 400 funcţionari loiali lui Hitler, care lucrează asiduu vreme de câteva luni, până aproape de prăbuşirea regimului nazist, pentru pedepsirea exemplară a oponenţilor puterii, reali sau bănuiţi. Pe 21 iulie se sinucide Henning von Tresckow, pe 8 august este executat primul lot de 8 conjuraţi, în penitenciarul Plötzensee. Sunt arestaţi şi executaţi toţi membrii familiei contelui von Stauffenberg şi ale fraţilor lui, între 3 şi 85 de ani (tatăl unuia dintre verii colonelului). Aceeaşi soartă o au familiile Goerdeler, von Tresckow, von Seydlitz, von Lehndorff, Schmenn von Schwanenfeld, Yorck von Wartenburg, von Moltke, Oster, Leber, von Kleist, von Haeften şi multe altele.

Execuţiile se prelungesc până în aprilie 1945. Peste 2 000 de persoane. În total, represiunea atinge 5 000 de persoane. O cotitură tragică în viaţa feldmareşalului Erwin Rommel, care, pus în situaţia de a alege între proces şi sinucidere, cu asigurarea — în cazul ultimei variante — că familia sa nu va avea de suferit, alege sinuciderea, la 14 octombrie 1944, fiind înmormântat cu funeralii grandioase, la catedrala din Ulm *(Magazin istoric,* nr. 5/1990).

Astăzi Manfred Rommel, fiul feldmareşalului, primar al Stuttgartului, într-un interviu dat în vara anului 1994, afirmă fără echivoc: „Epoca celui de-al III-lea Reich şi a celui de-al doilea război mondial este o epocă neobişnuită. O incredibilă nenorocire a cuprins atunci umanitatea şi mari crime — nemaivăzute până atunci — au fost comise. Este suficient să ne gândim la masacrul evreilor în Reichul lui Hitler. Numeroase victime încă în viaţă nu pot considera această epocă istorie. Zguduirea lor personală este mult prea mare. Este greu să priveşti lucrurile cu obiectivitatea şi detaşarea necesare istoricului. Stăpânirea lui Hitler se sprijinea pe un amestec de propagandă, ameninţare şi control, incomprehensibil pentru noi cei de astăzi. Propaganda constituia, deopotrivă, un instrument de creat euforie şi de provocat angoase, astăzi greu de imaginat. Ea a transformat virtuţi adiacente, ca disciplina, curajul, docilitatea în virtuţi capitale. În măsura posibilului, tot ce era dezagreabil nu era relevat în mod public, iar dacă totuşi se difuza se intervenea pentru a fi uitat sau marginalizat.

De aceea, unui tânăr de 20 de ani, continuă Manfred Rommel să se adreseze cititorilor revistei *Historama/Historia* — după cum, cu ani în urmă, în august 1985, dialoga cu directorul redactor-şef al revistei noastre, dl. Cristian Popişteanu *(Magazin istoric,* nr. 5/1990), — i-aş spune aşa: când un mare număr de oameni aleargă într-o direcţie, să nu crezi că este unul în frunte care cunoaşte ţinta. Nu te alătura lor din inerţie. Dacă există un înaintemergător, întreabă-l încotro vrea să se ducă. Ai încredere în democraţie, tocmai pentru că ea permite critica. Nu crede că acolo unde se critică mult, condiţiile de viaţă sunt în mod deosebit grele. Este exact invers“.

Un frig de îngheaţă apa şi explozibilul

Dar să revenim la tentativa de la 20 iulie 1944, de fapt un eşec însângerat. Ea este de fapt punctul culminant al rezistenţei germane împotriva nazismului, mişcare cu triplu

Câteva clipe după tentativa de asasinat, căreia i-a supraviețuit

În p. 57: *contele von Stauffenberg dând mâna cu Hitler la Cartierul general al Führerului, cu numai cinci zile înaintea atentatului*

obiectiv: eliminarea lui Hitler, răsturnarea regimului, instalarea unei puteri hotărâte să pună capăt războiului.

Lista atentatorilor este însă foarte lungă în cei 12 ani de domnie absolută a Führerului. Ea ar putea începe cu studentul în teologie Maurice Bavaud, la 9 noiembrie 1938, cu ocazia paradei care celebra anual la München puciul din 1923, sau cu ebenistul Elser, exact în aceeași zi a anului următor.

Cert este că — afirma în vara anului trecut baronul Phillip von Böselager, unul dintre puținii „pucişti din iulie" încă în viață, ce făcea parte atunci din statul major al feldmareșalului Klüge, aflat la comanda Grupului de armate „Centru", iar astăzi își deapănă amintirile în castelul familiei sale, aflat la 30 km de Bonn — prima încercare reală de înlăturare fizică a Führerului poate fi considerată cea din 13 martie 1943, când von Tresckow a reușit să-l ademenească pe Hitler la Smolensk, unde se afla atunci statul major al lui von Klüge. „Am hotărât ca Führerul să fie ucis cu pistolul la cazinoul ofițerilor. Ne-am repartizat locurile și am căzut de acord să îl lovim în cap, pentru că ar fi putut purta vestă antiglonț. Lângă Hitler urma să stea feldmareșalul von Klüge. L-am înștiințat și ne-a acceptat planul. Apoi am aflat că Führerul va fi însoțit de Himmler. Am dublat imediat numărul trăgătorilor. Dar Hitler a venit singur, von Klüge s-a pierdut cu firea și a interzis atentatul. A încercat apoi să ne explice gestul său: «Dacă îl lăsam în viață pe Himmler, începea războiul civil între Wehrmacht și S.S.». Personal am avut atunci o mare decepție".

Ceea ce nu i-a descurajat totuși pe conjurați, după cum dovedesc tot revelațiile recente ale baronului Böselager. Ei au reușit să pună o bombă în avionul Führerului. A făcut-o Oberleutnantul Fabian von Schlabrendorff, prieten cu Böselager și locțiitor al lui Tresckow. El a mascat dispozitivul exploziv într-o sticlă de coniac, pe care i-a remis-o unui ofițer ce îl însoțea pe Hitler, chipurile pentru un pariu al generalului maior Stieff din Înaltul Comandament al Wehrmachtului. După o jumătate de oră de la decolare, avionul trebuia să se rupă în bucăți. Dar se pare că din cauza frigului explozibilul nu a acționat. Schlabrendorff a trebuit să ajungă din urmă avionul pentru a recupera sticla primejdioasă.

Opt zile mai târziu, în timpul vizitării de către Hitler a unei expoziții de trofee de război, colonelul Gersdorff, reprezentant al Abwehrului în statul major al lui Klüge, cel care trebuia să-i fie ghid înaltului oaspete, și-a exprimat disponibilitatea față de conspiratori de a sări în aer odată cu Führerul. El a amplasat în expoziție mecanismul unei bombe cu ceas, dar Hitler a zăbovit în încăpere doar șase minute în loc de zece, câte fuseseră prevăzute, așa încât numai patru minute i-au rămas lui Gersdorff pentru neutralizarea instalației, la toaletă.

Nici atentatul plănuit de căpitanul de infanterie Axel von der Bussche, care a încercat să contracareze nesansa lui Gersdorff, în timpul prezentării unor noi modele de uniforme, nu a reușit. Și von der Bussche era pregătit pentru sacrificiul suprem, dar cu trei zile înaintea termenului fixat pentru vizita Führerului, însoțit de Himmler și Goering, depozitul de uniforme a fost bombardat de Aliați și vizionarea s-a amânat.

Când von der Bussche l-a

Adolf Hitler și „curtea" sa la festivitatea Anului Nou 1939

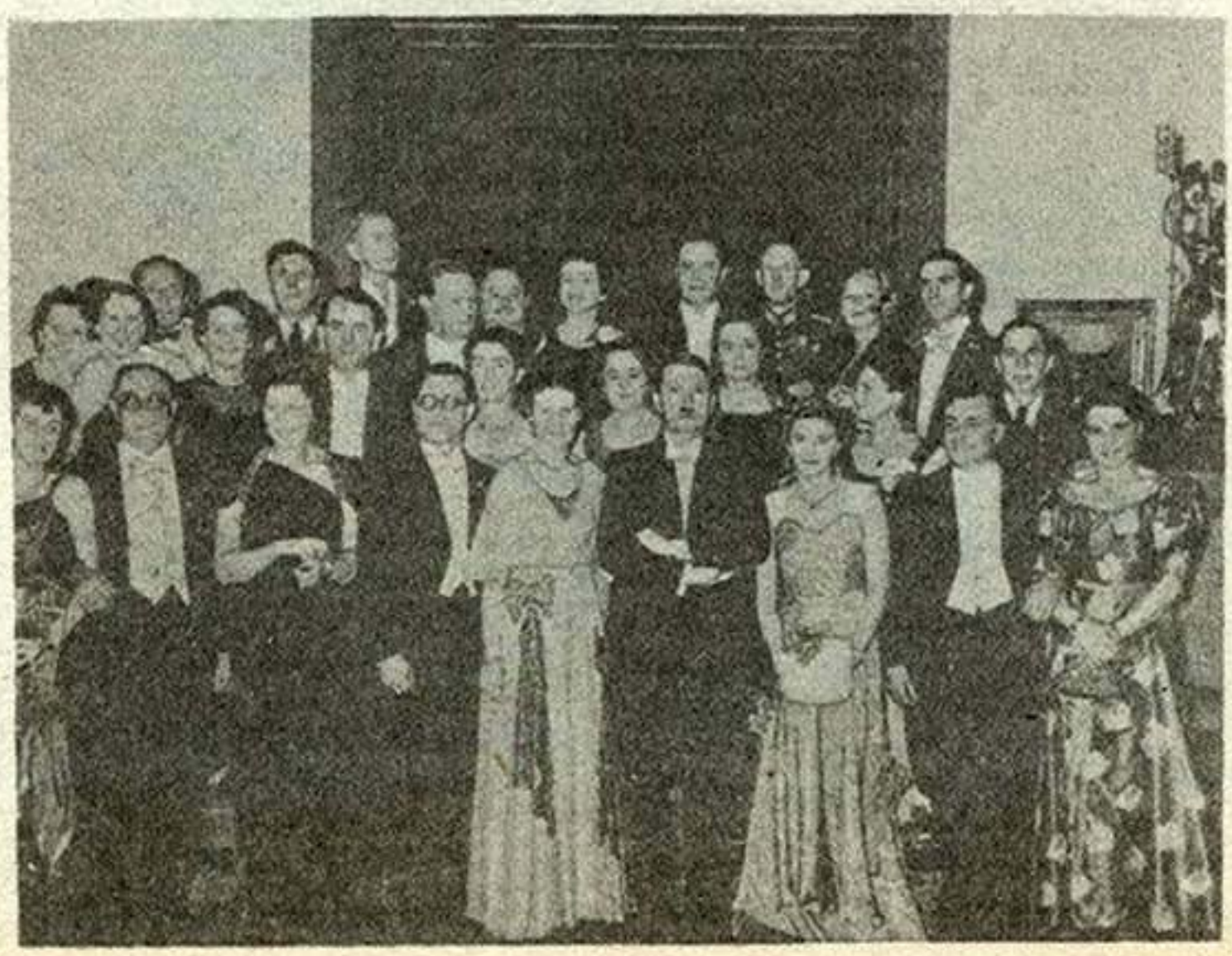

invitat din nou pe Führer, la o nouă expoziție de modele de uniforme, în luna decembrie 1943, acesta din urmă a decis brusc să plece la Berchtesgaden, contramandându-și inspecția. La 26 decembrie, un colonel detașat în Ministerul armatei, pe nume Klaus von Stauffenberg, care apărea astfel pentru prima oară în scenă, a încercat — fără succes — să introducă la Cartierul general al Führerului o bombă cu explozie întârziată, în servieta sa cu documente. O operație analoagă a făcut — puțin mai târziu și tot eșuând — locotenentul Heinrich von Kleist. Părea că Führerul încheiase un pact cu Diavolul.

În timpul unei întrevederi pe care trebuia să o aibă cu Hitler, la Berghof, comandantul von Breitenbach a vrut să-l omoare pe Führer, dar santinela S.S. i-a interzis vizitatorului accesul în holul mare, dintr-o neînțelegere a ordinului primit.

Și lista ar putea continua. Sunt cunoscute peste 12 asemenea planuri de eliminare fizică a Führerului, toate născute sub stea nefastă, afirmă Joachim Fest, cunoscut istoric și publicist german, autor al unei biografii în două volume consacrate lui Hitler și al unei cărți recent apărute despre rezistența germană[1].

După Casablanca, puține speranțe

Cum poate fi totuși explicată această suită de tentative ratate? Această impotență comică a atentatorilor? Răspunde o altă autoritate în materie, istoricul francez François Bédarida: „Pentru început pot fi reținute două cauze: pe de o parte, durata mare a regimului, 12 ani, ceea ce motivează parțial descurajările, renunțările, uzura energiilor; pe de alta, emigrarea, declanșată odată cu venirea la putere a lui Hitler și continuată vreme de șase ani. Calitativ și cantitativ — Thomas Mann, Bertold Brecht, Erich Maria Remarque — ea a privat Germania de o parte dintre cetățenii ei de drept. Și poate cei mai buni. Desigur, aceștia nu sunt factori de neglijat, dar ei rămân secundari, raportat la cele trei handicapuri majore de care a suferit rezistența antihitleristă în Germania:

a) Loialitatea manifestată de populație față de regimul hitlerist, ceea ce a redus mișcarea la un fenomen minoritar. Pentru germani, care au în sânge respectul ordinii stabilite, puterea zilei era puterea legală și legitimă. În plus, regimul beneficia de recunoașterea comunității internaționale și, până în 1942, acumulase o serie de succese externe convingătoare. Chiar și în 1943-1944, înfrângerile nu păreau definitive, așa că popularitatea lui Hitler se menținuse aproape intactă.

b) Într-o țară dominată de naționalism, angajat total începând din 1939 într-un război pe viață și pe moarte, rebeliunea se identifica aproape automat cu trădarea. De aceea mulți ofițeri și generali nu au aderat la rezistență. Opoziția militară, de pildă, și-a înfrânt cu greu sentimentul că abandona valorile tradiționale ale țării, că își furniza patria adversarului, or acel adversar — este vorba despre U.R.S.S. — avea și el păcatele lui: «teroarea roșie» a lui Stalin, victimele de la Katyn etc. Așa încât istoria rezistenței germane este o istorie a scrupulelor de conștiință și a confuziilor hrănite cu precepte filosofice. A fost nevoie de ofițeri tineri, eliberați de aceste prejudecăți, pentru ca mișcarea, epuizată de atâtea motive și contramotive, să primească impulsul de la 20 iulie 1944.

De asemenea, țara trecea printr-o perioadă de cruntă teroare. 2,6 milioane de germani pieriseră până la 20 iulie 1944, alte 4,8 milioane aveau să moară între această dată și sfârșitul războiului.

c) Spre deosebire de alte mișcări de rezistență europeană, rezistența germană nu a putut conta pe sprijin exterior, nici politic, nici psihologic. Toate tentativele conjuraților de a stabili contacte cu Aliații au eșuat. Parțial explicabil: aceștia se aflau foarte aproape de victorie și se temeau că U.R.S.S. va interpreta ca un afront la adresa ei un pact cu germanii, fie ei și din opoziție. Iar Heinrich Himmler nu făcuse decât să irite în plus puterile occidentale, când, în 1943, nimeni altul decât el pretinsese o clipă a reprezenta rezistența, procurând un certificat medical al Führerului, doveditor al bolilor sale mintale".

De fapt, speranța conjuraților în realizarea unor tratative cu Occidentul se cam spulberase încă din toamna lui 1943, după Conferința de la Casablanca, unde Roosevelt și Churchill ceruseră o capitulare necondiționată a Germaniei. Iar după debarcarea Aliaților, din iunie 1944, von Stauffenberg, care pregătea activ atentatul și lovitura de stat, încă se îndoia dacă ele aveau sens: „Atentatul trebuie comis, orice s-ar întâmpla și oricât ne-ar costa — i-a răspuns atunci ferm von Tresckow contelui. Chiar dacă va fi sortit eșecului, tot suntem obligați să acționăm. Acest act a încetat a mai fi un fapt în sine. Înfăptuindu-l, rezistența germană trebuie să arate istoriei că ea, cu riscul vieții, a dat o lovitură hotărâtoare. Restul nu mai contează".

Amenințări mascate

De curând, în cotidianul *Le Monde*, Joachim Fest releva și alte dificultăți ale rezistenței germane la începutul anului 1944. Căderea lui Mussolini, în iulie 1943, îl alarmase pe Hitler, predispunându-l la o suspiciune accentuată. El își schimba brusc programul zilei, îl contramanda în ultima secundă, atunci când nu-și păstra total secretul asupra

[1] Prima lucrare importantă a lui Joachim Fest, *Stăpânii celui de al III-lea Reich*, a apărut și în românește, în 1970, cu un studiu introductiv de dr. Cristian Popișteanu.

deplasărilor sale. Personalul său avea ordin să ascundă datele calendarului său de lucru, chiar şi unor înalţi demnitari ca Goering sau Himmler. În alocuţiunea sa din 10 septembrie 1943, consacrată evenimentelor din Italia, s-a putut sesiza o nuanţă ameninţătoare când, amintind loialitatea „mareşalilor, amiralilor şi generalilor săi", a ridiculizat speranţa pe care ar fi nutrit-o unii adversari că „ar găsi azi în corpul ofiţeresc germani trădători ca în Italia".

O altă dificultate relevată de istoricul J. Fest: în cadrul rezistenţei germane, grupările componente nu aveau în comun decât ostilitatea contra regimului. Toţi conspiratorii erau de acord că în ţară trebuiau restabilite libertatea, statul de drept, demnitatea persoanei, respectul de sine. Dar atât. În rest, aceste grupări nu constituiau ceea ce se numeşte „un bloc". Divergenţele de opinii, manierele diferite de exprimare a nemulţumirii, inamiciţiile personale nu făceau decât să uzeze mişcarea din interior. Este o particularitate esenţială faţă de mişcările de rezistenţă din Franţa sau Italia, unde au acţionat cu adevărat organizaţii puternice. În aceste ţări a existat un obiectiv bine definit: alungarea nemţilor. Acolo nu au intrat în joc noţiuni ca loialitatea, respectul faţă de jurământul depus sau teama de a fi învinuit de trădare. În Germania, pe lângă frica de aparatul represiv, mai acţiona un resort paralizant: mulţi gândeau că a atenta la unitatea naţiunii în vreme de război era sinonim cu o crimă. Ei ştiau că distrugerea hiterismului însemna de fapt înfrângerea Germaniei în război.

Aşa încât, în această ţară rezistenţa nu a ajuns la propria ei finalitate. De aceea ea nu s-a transformat în legendă. A rămas numai un episod, cum remarca unul dintre participanţii la ea, citat de J. Fest în *Le Monde*.

Multă vreme după război, când Germania a fost divizată, istoriografia nu a fost darnică deloc cu aceste subiecte. Nici cea din ţările aliate, nici cea din Germania. Propaganda oficială nu făcea diferenţa între Hitler şi poporul german, ceea ce a subliniat, la aniversarea a 50 de ani de la „puciul din iulie", cancelarul Helmuth Kohl. Jurnalul pucistului Ulrich von Hassel, diplomat de meserie, care urma să devină, dacă operaţia Walkiria reuşea, ministru de interne, a văzut lumina tiparului, după război, în Elveţia, apoi în Suedia, şi nu în Germania. Aşadar, rezistenţa germană nu s-a putut izbăvi niciodată de gustul specific de trădare de ţară. Mulţi n-au putut înţelege că alături de adepţii fideli ai regimului, în Germania au trăit şi oponenţii lui. Şi dacă mişcarea de stânga, înecată în iluziile strategiei comuniste, biserica, funciarmente ostilă totalitarismului, nu au fost eficiente, elitele, respectiv armata, aristocraţia, sferele înalte ale administraţiei, ceea ce se poate numi dreapta naţional-conservatoare, mult timp pasivă, neputincioasă sau resemnată, au încercat să fie braţul înarmat al unei naţiuni în derivă.

„În Germania a existat o opoziţie faţă de Hitler, a afirmat W. Churchill în Parlamentul britanic în anul 1946. Tot mai slăbită însă din cauza jertfelor făcute. Dar participanţii la ea sunt dintre cei mai nobili oameni din istoria politicii mondiale. Ei au luptat fără sprijin dinăuntru şi dinafară, conduşi numai de propria conştiinţă. Jertfele lor stau la baza construirii noii societăţi". ■

Florentina DOLGHIN

După apariţia nr. 2/1995, ale cărui planşe au fost consacrate fenomenului Petrache Lupu, domnul Radu Ion Popescu, consilier onorific al revistei noastre, ne-a transmis fotografia alăturată. Ea a fost publicată în cartea ziaristului Horia Roman, Cenuşa visărilor noastre, **apărută în ediţia a II-a, la Roma, în 1969, şi îl prezintă pe autor alături de ţăranul care „vorbise cu Dumnezeu", la Maglavit, în 1934.**

Revista Magazin istoric **a căutat să surprindă, cât mai exact posibil, situaţia prezentă a patrimoniului arhivistic românesc** (Magazin istoric, **nr. 3/1992; 11/1994). Şi aceasta din două motive. Mai întâi pentru că reconstituirea istoriei celor peste 50 ani de dictatură din acest secol, la noi în ţară, nu se poate face fără accesul cercetătorilor la fonduri arhivistice ţinute strict închise atâţia ani. Evident, în limitele prevederilor legale şi conform uzanţelor internaţionale. În al doilea rând, pentru că valurile zbuciumatei noastre istorii nu puteau ocoli fondurile arhivistice. Iată că în acest număr vă oferim posibilitatea de a cunoaşte aspecte semnificative din istoria unei arhive mai aparte: cea a Serviciului Secret de Informaţii (din noiembrie 1940, Serviciul Special de Informaţii).**

DE CE NU MAI EXISTĂ O ARHIVĂ S.S.I.

CRISTIAN TRONCOTĂ

Ca şi alte servicii similare ale timpului, S.S.I. a lăsat în urmă o bogată arhivă[1]. Din păcate, *această arhivă nu mai există ca atare la ora actuală şi nici nu mai poate fi reconstituită*. Cauzele care au produs această situaţie pot fi grupate în 3 categorii: 1) distrugerile şi/sau sustragerile de documente şi cataloage arhivistice în momente conjuncturale, când regimurile politice de esenţă totalitară s-au prăbuşit; 2) inexistenţa – de-a lungul timpului – a unor legi organice care să le asigure protecţia; 3) prelucrarea repetată a fondurilor rămase, după norme şi reguli care nu întotdeauna au respectat principiile arhivistice fundamentale, ci priorităţile politico-ideologice.

Desigur, documente ale S.S.I.-ului există, numai că ele se află răspândite prin diverse dosare din depozitele Arhiveî Ministerului Apărării Naţionale, Arhivei Ministerului de Externe, Direcţiei Generale a Arhivelor Statului, Arhivei Serviciului Român de Informaţii şi fondului arhivistic al fostului C.C. al P.C.R. Această situaţie îngreunează cercetarea istorică şi impune multă prudenţă în eforturile de evaluare, întrucât te poţi aştepta practic oricând la surprize documentare ce pot face inoperante concluziile cercetării. Cum s-a ajuns la o asemenea situaţie? După o cercetare mai îndelungată, vom încerca să explicăm în cele ce urmează printr-o trecere în revistă a unor momente esenţiale.

Putrezite în pământ

La începutul lunii septembrie 1940 – odată cu prăbuşirea regimului autoritar al regelui Carol II –, pe fondul unor puternice demonstraţii stradale inspirate şi susţinute de mişcarea legionară, dar şi ca urmare a unor interese străine, o bună parte din documentele arhivei Serviciului Secret de Informaţii al armatei române – condus până atunci de Mihail Moruzov – au fost distruse, arse sau sustrase. S-au cerut şi atunci listele cu sursele de informare şi s-au oferit recompense pentru documentele furate. Constantin Maimuca, directorul adjunct al Siguranţei, însărcinat la 10 septembrie 1940 să facă o percheziţie la sediile Serviciului Secret pentru recuperarea documentelor, ne-a lăsat următoarea descriere: „În strada Romei [unde se afla sediul în care Moruzov îşi păstra arhiva personală – *n.n.*] nu am găsit nimic. Casa era goală, chiar şi mobilierul fusese ridicat. S-au găsit coperţi de dosare [...] Vecinii ne-au declarat că o noapte întreagă coşul de la calorifer a ars continuu, azvârlind afară scrum de hârtie şi hârtii în flăcări. Acel care făcuse operaţia de curăţire a fost Nicki Ştefănescu, care, conform indicaţiilor ce primise, a distrus arhiva personală şi actele pe care le-a socotit mai importante".

Ce fel de documente au fost distruse nu s-a putut stabili, având în vedere că principalii protagonişti – Mihail Moruzov şi Nicki Ştefănescu – şi-au găsit tragicul sfârşit în noaptea de 26/27 noiembrie 1940, în asasinatele săvârşite de legionari la închisoarea Jilava.

Au fost şi încercări de sustragere, care până la urmă s-au soldat tot cu distrugerea documentelor. Aşa de exemplu, Gheorghe Şerbu – dactilograf în Serviciul Secret şi un fel de secretar particular al lui Moruzov – menţiona că în ziua de 6 septembrie, la aflarea veştii că şeful său fusese arestat, a deschis casa de fier a serviciului şi a pus într-o valiză mică, printre altele, şi „dosarele mai importante" cu conţinut compromiţător ce priveau pe generalul Ion Antonescu şi mişcarea legionară. Valiza a îngropat-o în grădina casei unui prieten al său – un anume Vasile Roşca – din cartierul Vatra Luminoasă. „De teamă de a nu fi descoperit de Eugen Cristescu – mărturisea Gheorghe Şerbu – am tot amânat scoaterea valizei din pământ, până în anul 1943. Când am scos-o, cea mai

[1] Într-o formă mai amplă, acest material a fost prezentat la simpozionul naţional organizat în zilele de 9-10 decembrie 1994 de Institutul naţional pentru studiul totalitarismului. Structurate pe cinci teme — *Studiul totalitarismului, abordări şi surse; Oraşul sub regim totalitar; Totalitarismul şi teritoriile răpite; Tendinţe totalitare în România interbelică* şi *Regimul totalitar în România sub ocupaţia sovietică* — dezbaterile au prilejuit abordarea manifestărilor totalitare — de stânga sau de dreapta — din acest secol în România. Manifestarea ştiinţifică, de un real succes, se cere continuată.

mare parte din dosare [...] erau putrezite".

Din alte surse documentare - e vorba de dosarul de anchetă a lui Moruzov - aflăm că multe documente din Arhiva Serviciului Secret au fost puse la dispoziția comisiei numită și împuternicită de generalul Ion Antonescu a cerceta abuzurile și ilegalitățile făcute de fostul șef al Serviciului Secret. Unele din aceste documente au fost publicate ulterior în presa vremii - ca de exemplu lista cu cei 12 membri de frunte ai mișcării legionare, care fuseseră recrutați în Serviciul Secret. Despre consecințele unor astfel de gesturi vorbea Eugen Cristescu *(Magazin istoric*, nr. 6-9/1992), succesorul lui Moruzov la conducerea S.S.I.: „Serviciile de informații serioase au tradiția lor informativă și legile lor sfinte pe care le respectă cu orice sacrificii. Cercetările care prin natura lor au drept consecință decamuflarea mijloacelor de acțiune a unui serviciu secret, răspândesc groaza și discreditul și ani de zile nimeni nu se mai oferă, sau nu mai primește oferta vreunui serviciu de informații al statului și astfel drumul surprizelor nefaste este deschis, iar acțiunea de prevenire anihilată. Așa s-a întâmplat și după afacerea Moruzov, de a trebuit ani de zile ca să o luăm de la început și să refacem ceea ce s-a distrus, și prevăd că tot așa se va întâmpla și de astă dată".

Este adevărat că Eugen Cristescu luase măsuri, încă din primele zile ale lunii mai 1944, de a pune arhiva S.S.I. în siguranță. Astfel, arhiva Secției a IV-a contrasabotaj a fost evacuată la 6 mai 1944 în comuna Afumați-Ilfov, iar restul lucrărilor curente și alte servicii în comuna Joița. Atât unele cât și celelalte s-au păstrat intacte, fiind readuse în București la 20 septembrie 1944 și puse sub paza unor unități militare românești. În schimb, arhiva Secției III „G" (care se ocupa cu schimbul de informații cu serviciile similare germane), ce fusese dislocată în apropiere de orașul Turnu-Severin, nu a mai putut fi salvată, fiind capturată de unități ale armatei sovietice.

Să se execute ordinul dat

Cea mai mare pierdere a fost distrugerea arhivei Frontului de Est (una din structurile informative externe ale S.S.I.). Amănunte în legătură cu împrejurările în care s-a produs acest eveniment se află într-o declarație dată la 16 februarie 1955 de colonelul Ion Lissievici - fostul șef al Secției I informații externe din S.S.I.: „Cam în a doua jumătate a lunii octombrie 1944, locotenent-colonelul Ernescu Grigore, fostul șef al Frontului de Est, mi-a cerut să-i dau dispoziții referitoare la măsurile ce trebuia să ia cu privire la arhiva acestui front, informându-mă totodată că potrivit unui ordin al ministrului de război, dat în urma evenimentelor de la 23 august 1944, întreaga arhivă păstrată la comandamentul trupe și servicii urmează să fie distrusă prin ardere. În urma discuțiilor avute cu Ernescu Grigore, Secția I informații externe a întocmit un referat prin

BUGHOUSE
Documente românești luate de misiunea O.S.S.

Revista Magazin istoric **a publicat câteva articole despre preluarea documentelor românești militare și civile de către forțele sovietice. Acum precizăm care au fost „capturile" luate de americani. Bughouse (Casa de nebuni) a sosit la București în 29 august și 1 septembrie 1944, sub comanda locotenent-colonelului F. Wisner.**

Misiunea avea ca obiect, printre altele, „să asigure informații pentru forțele aeriene privind rezultatul bombardamentelor asupra rafinăriilor de la Ploiești și asupra viitoarelor ținte din teritoriul inamic: să procure informații generale politice, militare și economice din surse secrete".

Din documentele cercetate la Arhivele Statului din București, precum și din istoriografia americană, rezultă că din septembrie 1944 până în martie 1945, misiunea Wisner a transmis un mare număr de documente germane și românești la O.S.S. din Caserta și de acolo la Washington. Reiese, de asemenea, că încă de la 10 octombrie 1944, generalul Donovan, șeful O.S.S., a comunicat la Moscova generalului Fitin (șeful Serviciului Informații Externe al NKVD) că-i trimite o serie de documente obținute de misiunea O.S.S. la București. La 30 octombrie 1944, îi scria lui Fitin: „Sunt foarte fericit să vă pun la dispoziție primele șase role de microfilme, echivalând cu aproximativ 1 500 de pagini de material care a fost obținut la București și adus la Caserta și, ulterior, în Statele Unite".

Rezultă, de asemenea, că una din sursele importante de culegere a informațiilor pe care le trimitea rețeaua Wisner au fost contactele stabilite cu Serviciul Special de Informații din România și, mai ales, informațiile puse la dispoziție de „Secția Specială", care a acționat în Partidul Comunist din România.

O altă sursă importantă a grupului Wisner privind relația cu Statul Major Român și care i-ar fi furnizat și alte informații de la Comandamentul Frontului 2 Ucrainean, a fost Teodor Mannicatide.

Există totuși opinia, formulată tot de către cercetători americani, întemeiată pe studierea arhivei O.S.S., în sensul că „orice informație semnificativă dobândită de O.S.S. în regiune a fost obținută prin cooperarea directă a autorităților sovietice și afirmațiile O.S.S. despre «activitatea secretă» sau «clandestină» erau absurde"[1].

Dr. Eugen PREDA

[1] Pentru a vă forma o idee asupra misiunii Wisner: *23 august 1944. În slujba țelului suprem: lichidarea fascismului (Magazin istoric*, nr. 8/1982); cariera locotenent-comandorului *„Febra tifoidă"*, în revista *Lumea*, nr. 23, 24, 25, 26/1986.

care se propunea ca întreaga arhivă să fie vărsată la Marele Stat Major - Serviciul istoric. Acest referat a fost prezentat de mine subsecretarului de stat pentru Armata de uscat - generalul Ilie Crețulescu, care înlocuia la comanda Ministerului de război pe generalul Sănătescu, pentru a hotărî. Generalul Crețulescu, pe acest referat, a pus următoarea rezoluție: *«Să se execute ordinul dat»*. În urma acestui referat, pe care l-am predat locotenent-colonelului Constantin-Rădulescu, fostul șef al Secției I în acel timp, s-a procedat la distrugerea arhivei Frontului de Est, potrivit dispozițiilor, cu ordinul rezolutiv menționat, operație care s-a executat către jumătatea lunii noiembrie 1944".

Declarația lui Lissievici era însoțită și de documente probatorii. Această distrugere lipsește astăzi cercetarea științifică, în special istoriografia militară, precum și aceea asupra totalitarismului, de un fond arhivistic deosebit de important. Sigur, concluzia aceasta o putem formula azi. Atunci însă, distrugerea arhivei Frontului de Est se justifica prin pericolul (inclusiv umanitar) pe care l-ar fi reprezentat capturarea ei de către sovietici. Poate că în timp vor mai ieși la iveală documente personale ale participanților la evenimente; documentele de bază însă au dispărut[1].

În ce privește documentele ce formau arhiva păstrată personal de Eugen Cristescu, au fost și ele în parte distruse. Mai întâi au fost încărcate în valize cu care Cristescu a plecat în după-amiaza zilei de 23 august 1944 - imediat ce i s-a raportat că mareșalul Ion Antonescu fusese reținut la Palat. Ulterior, după cum singur a mărturisit, a triat întregul material documentar, redând serviciului doar acele documente de strictă specialitate profesională. Rapoartele și notele de informații despre activitatea unor oameni politici, cu alte vederi decât cele ale mareșalului Antonescu, precum și o serie de aspecte ale derulării contactelor cu Aliații pentru obținerea unor condiții de armistițiu favorabile României, se pare că au fost distruse *(Magazin istoric*, nr. 9/1992).

Informații despre distrugerea unor documente ale S.S.I.-ului au pătruns și în presa vremii. Sub titlul *La Serviciul Secret au fost arse dosarele criminalilor de război*, ziarul *România viitoare*, de orientare comunistă, din 28 martie 1945, își informa cititorii că: „În jurul orei 13, când acuzatorii publici, domnișoara Alexandra Sidorovici și domnul Emil Angheloiu, s-au prezentat la Serviciul Secret pentru consultarea dosarelor, distrugerea documentelor era în toi. Opriți în stradă, au reușit, numai în urma insistențelor repetate, să pătrundă înăuntru. Domnul general Săvoiu - șeful Serviciului Secret - a refuzat să dea orice lămurire, pretextând că au fost arse doar acte care nu mai aveau nici o importanță".

. O nouă perioadă la fel de dramatică din istoria arhivei S.S.I. s-a consumat în intervalul cuprins între 6 martie 1945 - instaurarea guvernului condus de dr. Petru Groza - și 2 aprilie 1951 data desființării S.S.I.-ului și trecerea lui în structurile informative ale Securității (înființată la 30 august 1948). În această perioadă, de activitatea S.S.I. a răspuns din partea C.C. al P.C.R. Emil Bodnăraș, care l-a instalat în funcția de director general pe N.D. Stănescu *(Magazin istoric*, nr. 1-6/1991). În treacăt fie spus, N.D. Stănescu lucrase în secția de contrainformații a Serviciului Secret încă de pe vremea lui Moruzov și poate că știa multe lucruri despre demnitarul comunist, inclusiv împrejurările reale în care se produsese dezertarea acestuia la sovietici.

Istoria se repetă

Din alte surse documentare aflăm că încă de la începutul anului 1945 își făcuseră apariția în România câțiva ofițeri sovietici, „specialiști" în arhivistică, cu misiunea de a cerceta documentele din arhivele secrete. Rezultatul nu a întârziat să apară. În luna aprilie 1945 - cum atestă un document din Arhiva Marelui Stat Major al armatei române - un număr de 87 640 file de documente din arhivele S.S.I., Siguranței, Jandarmeriei și Ministerului de război, cu referire directă la activitatea acestor instituții în Basarabia și Bucovina de Nord, au fost împachetate în 129 lăzi și transportate în U.R.S.S. de armata sovietică.

Documentele ce s-au păstrat și pe care le-am putut identifica în diferite depozite de arhivă din țară demonstrează însă că specialiștii sovietici nu au reușit la vremea respectivă să identifice chiar toate dosarele ce i-ar fi interesat. Singura explicație ce se poate da este că unii funcționari ai S.S.I. și Marelui Stat Major izbutiseră să rătăcească din timp o parte din aceste documente, prin fonduri și depozite numai de ei știute, aducându-le la lumină abia după plecarea consilierilor sovietici, deci după anul 1958. În actuala fază a cercetării este greu a ne pronunța asupra substratului unei astfel de acțiuni. A fost una pornită din inițiativa personală a funcționarilor respectivi - deși se expuneau la riscuri foarte mari -, sau a fost vorba de un ordin dat de un demnitar care cunoștea problemele în amănunt și se temea de o eventuală desconspirare? Poate că cercetările viitoare vor face lumină și în această problemă.

Cert rămâne faptul că începând cu anul 1964, fosta arhivă a S.S.I. a fost triată din nou, de data aceasta de lucrătorii fostei securități. Prelucrarea s-a efectuat după o metodologie care încălca unul din principiile fundamentale

[1] *Judecând după afirmațiile maiorului Robert Bishop, locțiitorul șefului misiunii O.S.S.-ului american, trimisă în România imediat după 23 august 1944, s-ar părea că documente din arhiva Frontului de Est au luat calea Washington-ului.*

(Continuare în p. 93)

Din jurnalul unui antisemit

ÎNTÂMPLĂRI DIN VIAŢĂ...

A.C. CUZA

Se zice că într-una din zile, junimiştii N.A. Bogdan şi A.C. Cuza l-au rugat pe Creangă să se fotografieze „la minut" împreună cu ei. Creangă a acceptat şi cei doi tineri l-au încadrat, aşezându-se de o parte şi de alta a marelui povestitor.

— Voi păstra această fotografie, a spus emoţionat N.A. Bogdan, ca pe o adevărată icoană!

— Da, bine faci, dragul meu; s-o păstrezi ca pe icoana răstignirii lui Hristos!

Întâmplarea, una dintre multele amintind spontaneitatea şi irezistibilul humor ale genialului humuleştean, o relatează G.T. Kirileanu într-un articol publicat în revista Şezătoarea din 1899. Ea ni se pare deosebit de semnificativă pentru multe din stările comportamentale ale lui A.C. Cuza. De-a lungul întregii sale vieţi s-a străduit să se impună atenţiei publice prin gesturi şi atitudini care să-i modeleze o imagine favorabilă, nu întotdeauna însă în concordanţă cu propriile-i fapte. Lectura jurnalului său trădează, între altele, preocuparea de a-şi ataşa numele unor personalităţi marcante ale epocii, a căror companie a căutat-o cu insistenţă, deşi din punctul de vedere al ideilor se situau uneori pe poziţii divergente. Soarta a fost darnică cu el la acest capitol şi nu-i putem reproşa faptul că a fost contemporan şi i-a cunoscut pe Eminescu şi Creangă, pe Maiorescu şi Petre Carp, pe A.D. Xenopol şi Al. Vlahuţă, pe Nicolae Iorga sau Lascăr Catargiu. Pe toţi i-a cunoscut, dar relaţiile cu aceştia n-au avut nici dimensiunea, nici calitatea pe care le-o atribuie autorul jurnalului. Important este însă faptul că, fiind în preajma acestor mari personalităţi, memorialistul a înregistrat evenimente, stări de spirit şi atitudini pe care cercetătorul le poate utiliza în reconstituirea cât mai completă a profilului unei întregi epoci istorice.

Acesta este motivul pentru care, utilizând jurnalul lui A.C. Cuza, de-a lungul mai multor episoade, ne vom afla în preajma unor mari personalităţi ale trecutului nostru. Înainte de a reproduce pasajele respective, facem precizarea că am efectuat o anume comasare a lor, adunând la un loc tot ce ni s-a părut mai semnificativ pentru personajul pe care l-am avut în atenţie. În acest fel, am putut evita unele repetiţii care în condiţiile condensării de text deveneau stânjenitoare şi am dat o anumită cursivitate lecturii. Precizăm că orice suprimare de text am marcat-o prin trei puncte, iar completările noastre le-am introdus în paranteze drepte. Pasajele în limba franceză au fost traduse în subsolul paginii şi tot acolo am dat şi unele note explicative menite să uşureze lectura şi înţelegerea textului. Supratitlul şi titlul de episod ne aparţin.

Marian ŞTEFAN

P.P. Carp şi „Epoca de piatră"

1888

24 decembrie. Astăzi am fost chemat la P.P. Carp, actualul ministru de externe [12 martie 1888-30 martie 1889], la care m-am dus pe la 1 ceas după-amiază. Erau de faţă: Carp, Toderiţă Rosetti — primul ministru, Leon Negruzzi — prefectul judeţului, Neculai Culianu — rectorul Universităţii, Grigore Buiucliu[1], Petre Missir — profesor la Universitate, Stefan Vârgolici — profesor, Mitică Rosetti[2], Anton Naum[3], Nicu

[1] Grigore Mithridate Buiucliu (1840-1914), licenţiat în drept cu studii în Franţa şi la Iaşi, publicist, membru al Junimii, deputat şi senator, colaborator al *Convorbirilor literare;* frate cu inginerii Ioan şi Artaxerxes şi pictorul Teodor Buiucliu.

[2] Dumitru Rosetti (1830-1903), fratele lui Teodor Rosetti şi al Elenei Cuza; studii la Lemberg şi Viena, licenţiat în drept; preşedinte al organizaţiei de Iaşi a junimiştilor; deputat şi senator în mai multe rânduri; ministru al cultelor şi instrucţiunii publice în 1861.

[3] Anton Naum (1829-1917), poet, comerciant mărunt, apoi arendaş de moşii. A urmat cursurile Facultăţii de litere din Paris şi pe acelea de la Collège de France; a ocupat pe rând posturi la diferite şcoli ieşene, a suplinit o vreme catedra de istoria literaturilor moderne a Facultăţii de litere, unde a şi fost titularizat în 1897; în 1903 a fost ales membru al Academiei Române. Membru al Junimii, a fost unul din colaboratorii *Convorbirilor literare.*

Volenti[1], Melic[2], Pogor — primarul orașului, Blâncfort[3].

Toderiță Rosetti a intrat în materie, întrebând pe Leon Negruzzi că ce crede el că ar fi de făcut pentru a împiedica lățirea propagandei pe care o face Nădejde, socialistul, printre țărani, căci e o rușine ca niște copii să miște o țară întreagă și ca bărbați în toată firea să nu le poată ține piept, având administrația la îndemână; că mai la urmă, a adăugat Carp, statul român nu poate să piară, că el trebuie să fie menținut și că dacă nu se menține singur, apoi străinii vor veni să facă ordine, precum s-a întâmplat aceasta în Baden, Dresda etc. la '48, când au venit prusienii pentru ca să potolească răscoala. Amândoi miniștrii erau foarte agitați, zicându-i lui Negruzzi că administrația sa este slabă din cale afară și că trebuie luate măsuri severe pentru ca această stare de lucruri să înceteze cât mai curând și aceasta cu mijloacele pe care astăzi le dau legile în vigoare, fără ca să fie nevoie să se voteze legi speciale în contra socialiștilor.

Leon Negruzzi a început a istorisi întâmplările din cutare sat și din cutare cătună unde s-au întâmplat turburări cu ocazia alegerilor. A recunoscut că trebuie făcute schimbări și [că trebuie] lucrat mai energic, dar că trebuie să se ție socoteală și de unii oameni pe care nu-i poți scoate din funcție, căci altmintrelea pier de foame. Că este bine să se puie tineri în funcție, dar și tinerii lipsesc [duc lipsă] de experiență.

Toderiță Rosetti i-a răspuns că toate cele înșirate de dânsul nu dovedesc nimica, că el știa cum se întâmplă lucrurile și [nu] de-aceea l-a chemat, ci pentru ca să-l întrebe despre „mijloacele" ce le crede de trebuință. Iar Carp i-a zis că până acuma tocmai tinerii au fost prefecții cei mai buni, ca Stroici la Dorohoi, Filitis și alții, *„tandis que les vieux out été des nullités"*[4].

Apoi a vorbit Pogor despre comună, cerând un credit pentru ca să se zidească școlile trebuincioase, pentru cari astăzi plătește 30 000 de lei chirie, fiind localurile învechite, în cea mai mizerabilă stare.

Apoi Toderiță Rosetti a mai istorisit una și alta, zicând că trebuie ca junimiștii să aibe „coaie" (textual) și că trebuie urmărită o politică adevărat junimistă, adică să nu se puie în frunte decât numai oameni cinstiți, fără alte considerații personale sau electorale. A spus apoi că la Galați erau patrusprezece măturători și peste aceștia erau puși nouă revizori și aceasta, se înțelege, cu scopuri electorale și de căpătuială, iar stradele orașului rămâneau nemăturate.

De la o vreme, Leon Negruzzi s-a dus și rămânând noi singuri, Carp și Rosetti au apostrofat pe profesorii de față tot în privirea lui Nădejde, zicând că profesorii nu-și fac datoria față cu studenții și că nu știu să le insuflețească un ideal. Că un profesor, adaugă Rosetti, nu este pus acolo numai pentru ca să învețe pe studenți carte, ci pentru ca să le facă educație morală, că din această privire profesorii nu fac nimica. Și că, în genere, în țara noastră nimene nu-și face datoria cu seriozitate, pentru că toată lumea fuge de bucluc, dar cu sistemul acesta, să rămână toate din toate părțile, statul nu poate să trăiască așa, că trebuie energie, chiar cu jertfirea propriului interes.

Petru Missir a încercat să răspundă lui Carp, zicându-i că este greu de a insufla elevilor un ideal, deoarece acesta nu trebuie să fie decât un ideal științific, pe care însă nu ei, profesorii din Iași, îl pot arăta studenților, căci ei nu sunt oameni de știință capabili să intereseze studențimea la scrierile lor, ci abia-și fac cursurile lor.

Carp i-a dat de exemplu pe Bărnuțiu și pe Maiorescu, zicând că trebuie perseverat pe această cale...

Spunându-i-se lui Carp că Iașul a ajuns într-o stare vrednică de jălit și că ar trebui să se facă ceva pentru ridicarea lui, el ne-a spus că Iașul este un centru prea mare pentru poziția ce o ocupă și că prin urmare nu se va putea ridica decât atunci când va avea împrejurul său o întindere mai mare de pământ românesc și că trebuie dar numai decât să luăm Basarabia de la ruși. Rosetti i-a răspuns iarăși în glumă că, din nenorocire, știrile ce se primesc sunt toate pe pace, iar Carp i-a ripostat că aceasta nu face nimic deoarece el fiind „pacificatorul Europei" (aceasta cu aluzie la porecla ce i-o dau ziarele de la o depeșă ce a dat de la Viena, pe când era acolo ambasador [ministru] și unde spune că pacea este asigurată, pe când nu mult după aceea izbucni războiul), va ști să provoace vreun conflict din care noi ne vom alege fără doar și poate cu Basarabia.

1889

22 martie. În ziua de 22 martie anul trecut au venit la putere Carp, Teodor Rosetti și Maiorescu și tot în aceeași zi, un an după aceea, și-au dat demisia.

11 aprilie. Astăzi fusesem însărcinat de către coservatorii Grigore Kogălniceanu, Alexandru Cantacuzino-Pașcanu și căpitan Mavrody să mă duc la Buiucliu să-i propun instituirea unui cuib al nuanțelor conservatoare aice în localitate [Iași]. Ducân-

---

[1] Nicolae Volenti (1857-1910), poet, autor dramatic, licențiat în drept la Paris, membru al Junimii literare, colaborator constant al *Convorbirilor literare*. A intrat în politică la îndemnul lui P.P. Carp, dar n-a avut atracție pentru această activitate, din care s-a și retras curând.

[2] Ioan Melik (1840-1889), matematician și inginer, profesor la Universitatea din Iași.

[3] Alexandru Blancofort, autodidact, intrat în 1866 în magistratură; o vreme a practicat avocatura la Piatra Neamț; senator junimist de Piatra Neamț, în 1888 și 1892.

[4] În timp ce bătrânii erau niște nulități.

du-mă la Buiucliu, sosi acolo și Missir, care ne anunță că a sosit Carp, după care ne-am dus cu toții la dânsul. Nu mult după aceea, sosi și Volenti, deputat, iar Carp, auzind glasul acestuia, a început a spune către noi: „Ce burghez, ce papă lapte!", iar după ce intră îl apostrofă: „Ce faci, papă-lapte?", mușcându-l apoi de câte ori i se dădu prilejul. Cauza acestei purtări a lui Carp față de Volenti, care de mulți ani e partizanul său, vine de la faptul că cu ocazia alegerii lu Buiucliu la Huși, atacându-se în Cameră validitatea acestei alegeri, Carp l-a rugat pe Volenti să ieie cuvântul, iar acesta, care încă nu vorbise [niciodată în Cameră], i-a răspuns că „nu voiește să debuteze în chestiune de persoane". În urmă, Carp i-a zis, fiind de față mai mulți deputați, că nu înțelege pentru ce s-a mai ales în Cameră, și că mai bine-i cu un voinic la pagubă decât cu un mișel la câștig. Această purtare bruscă a lui Carp se înțelege că a cam jignit pe Volenti, care intrase cu atât entuziasm în politică, părăsind chiar cariera sa de magistrat — era prim-președinte la Iași —, pentru a urma pe „Excelența"[1].

Pe când vorbeam noi de unele și de altele, iată că sosește și Grigorie Kogălniceanu, propunând și lui Carp instituirea unui club al nuanțelor conservatoare aice în Iași și zicând că ei, conservatorii, doresc din toată inima unirea tuturor conservatorilor, dar că și Carp trebuie să se arate mai conciliant față de celelalte personalități ale Partidului Conservator. Și să nu-și închipuie că el, Carp, este șeful acestui partid, ci să intre în stat-majorul partidului, așteptând ca după moartea lui Lascăr Catargiu, actualul șef, partidul să-și aleagă de conducător pe cine va crede de cuviință, fie pe dânsul, Carp, fie pe altul.

Carp i-a răspuns că, vorbind în serios, el nu știe dacă este cumva din lemnul din care se fac șefii, dar aceea ce știe pozitiv este că nu-i din lemnul din care se fac stat-majoarele și că să nu îi mai vie cineva cu asemenea lucruri. În ceea ce se atinge de unirea tuturor nuanțelor conservatoare, aceasta nu se va putea face decât la București, după deschiderea Camerelor și ar fi ridicul de a face de pe acum o alianță la Iași, când se poate ca la București „să fie bătaie până la cuțit". Așadar, acum nici nu se poate face nimic, nici chiar nu se poate spune nimic. Totul depinde de împrejurări și astfel nu s-ar putea pronunța dacă se va putea face o apropiere de persoane și pe care baze anume, aceea ce poate însă să afirme de pe acum este că nici o apropiere nu se va putea face decât pe baza programului junimist, din care el nu poate șterge [nici] o iotă măcar. Așadar, chèstia se prezintă în mod foarte clar: conservatorii votează programul, tot programul, fără nici o schimbare, junimiștii nu-i vor combate, indiferent dacă sunt în minister sau ba; conservatorii nu votează programul așa cum a fost făcut, atunceą junimiștii îi vor combate din toate puterile.

Kogălniceanu răspunse atuncea că programul desigur că se va votą, deși poate cu oarecare amendamente, precum s-a votat și legea bunurilor statului, în care proiectul lui Carp prevăzuse un avans în bani făcut țăranilor de către stat direct, pe când conservatorii l-au amendat că acest avans să fie făcut de creditele rurale.

— Asemenea amendamente — i-a zis Carp — primesc și eu, căci ele nu schimbă nimica. Lucrul de căpetenie era avansul și-mi este indiferent dacă el se face direct de stat sau prin mijlocirea creditelor rurale; totul e să se facă!

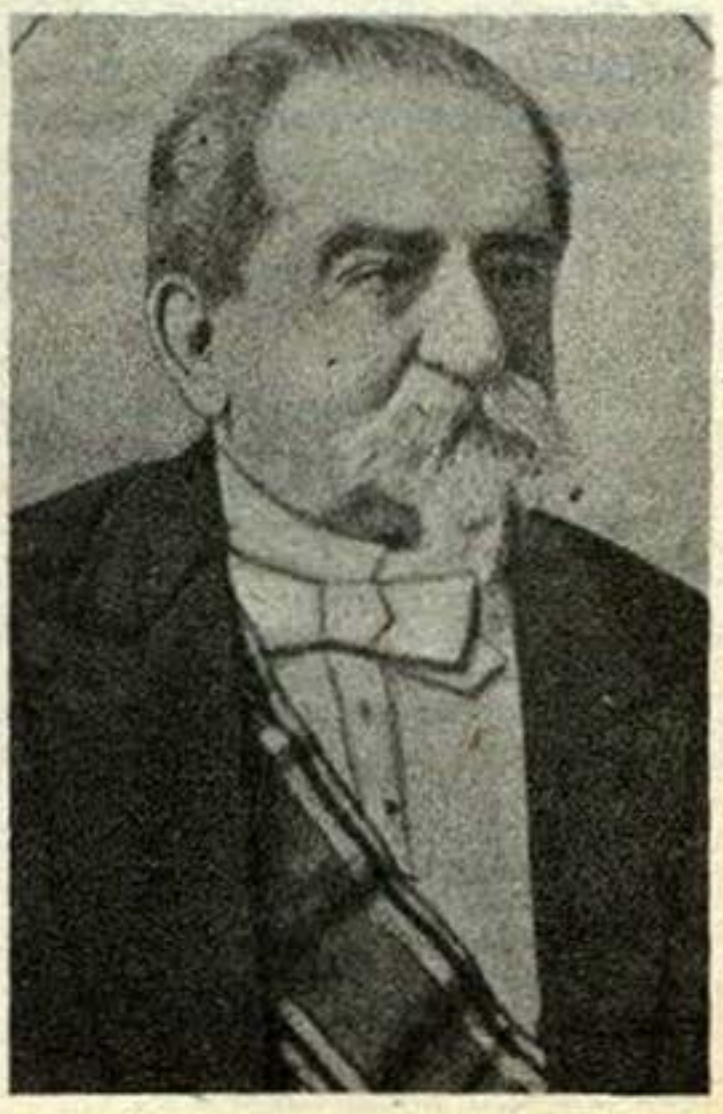

Trei nume des întâlnite în paginile jurnalului lui A.C. Cuza (de sus în jos): Petre P. Carp, Grigore Buiucliu și generalul G. Manu

[1] Așa i se adresau, în intimitate, lui Carp adepții săi.

Grigore Buiucliu a spus apoi lui Kogălniceanu că ideea unui club al nuanţelor conservatoare aice în Iaşi trebuie părăsită. Dacă sunt unii conservatori care cred că direcţia Carp este bună, n-au decât să adhereze la Clubul Constituţional care există deja în Bucureşti şi al cărui şef este deja Carp. Pe altă cale, o înţelegere temeinică nu este cu putinţă, pentru că, dacă conservatorii intră ca grup deosebit într-o alianţă cu junimiştii, la cea întâi ocazie grupul conservator va putea să se deosebească şi, deci, mai curând sau mai târziu vom ajunge la aceleaşi neînţelegeri.

Carp tăcea. Conversaţia asupra acestei teme s-a oprit aci. Vorbind despre ultima criză ministerială[1] în care au căzut junimiştii faţă cu conservatorii din cauza lui Vernescu[2] şi unde Lahovary[3] şi gen[eralul] Manu[4] au jucat un rol foarte dubios, părăsind pe Carp în ultimul moment, după ce declaraseră solemn că niciodată nu vor consimţi să intre alături de Vernescu în minister, Carp zice că el nu a avut în toată cariera sa politică nici o altercaţiune cu nimeni şi că întotdeauna a căutat să fie parlamentar şi literar în expresie. „Chiar nici cu Vernescu nu am avut nimica. Spunându-mi în Consiliu de Miniştri că el a crezut că fiecare ministru era stăpân să facă orişice schimbare în ministeriul său, i-am răspuns că şi eu împărtăşeam această opinie, pentru că numai aşa se poate vedea dacă cineva este vrednic în treabă sau ba. Şi tocmai de-aceea te-am lăsat să faci în ministeriul d-tale ce-ai voit şi-mi pare rău numai că ai dovedit că nu ştii să administrezi justiţia"...

Luându-ne de vorbă despre misiunile lui Carp la curtea din Berlin, acesta ne-a declarat că este adevărat că împăratul l-a primit ca pe un camarad, iar prinţul Bismarck, cu care a avut o lungă întrevedere, l-a întrebat să-i spuie ce se gândeşte să facă în România. Carp, expunându-i programul său, Bismarck i-a spus la plecare: „Adieu, monsenieur Carp, tous mes voeux vous accompagnent et non seniement les miens mais ceux de toute l'Europe civilisée!"[5]

— De-altmintrelea, zice Carp, aceasta nu era întâiaşi dată că mă presimtam lui Bismarck, căci în urma întrunirii de la sala Slătineanu în anul 1870 şi unde se aruncase o piatră ministrului prusian Radowitz[6], eu am fost însărcinat să prezint scuzele guvernului român. „Alors je ne suis tiré de cette position difficile par un mot d'esprit. «Chez nous, Prince, lui ai-je dit, non sommes encore trés amerès et nous nous trouvens à *l'age de pierre* pourrait-on dire; c'est ce que excuse l'accident fachesuse q'une pierre a pu atteindre Son Excellence, l'envoyé de Sa Majeste, le roi de Prusie»"[7]. Bismarck a râs şi lucrurile au rămas aşa.

Întrebându-l apoi pe Carp ce gândeşte despre scrierea mea *Generaţia de la 48 şi Era nouă*[8], mi-a spus că *am cam* înţeles ideile sale, dar că partea unde vorbesc de socialism i se pare greşită, adăugând că noi habar nu avem ce vrea să zică socialism, ceea ce are să-l facă să trateze în Cameră şi această chestie.

Înainte de a ne despărţi, conversaţia a venit iarăşi asupra situaţiei şi Carp a spus că zadarnic se trudesc conservatorii, ei nu vor parveni să nimicească munca serioasă a unui om. „Pe când voi, gogomanilor, îi zise lui Kogălniceanu, vă pierdeţi timpul strigând în contra apanagelor şi în contra regelui, eu meditam asupra nevoilor acestei ţări şi-mi făceam legile mele. Astăzi unii cred că ele se vor putea înlătura şi se greşesc, căci nevoile unei ţări nu se pot înlătura ignorându-le, ele se impun. Deci programul nostru se va aplica şi, or vrea n-or vrea conservatorii, toate legile mele or să se voteze pe rând!" „Dar bine, Excelenţă, îi obiectă Kogălniceanu, ce-ai să faci când nu-i mai avea program?" „Atuncea, răspunse Carp, am să mă retrag din nou şi am să vin cu alt program, după ce voi medita cinci ani asupra altor trebuinţe ce ar putea să aibe ţara".

Pe la 4 ore ne-am despărţit de Carp, luând randes-vous la Grigori Buiucliu, pentru seară.

Pe la opt ceasuri ne găseam următorii: Carp, Nanu, Blancfort, Missir, Eugen Ionescu, Volenti, Teodor şi Alyen Buiucliu. S-a râs mai întâi asupra unui incident curios pe care ni l-a istorisit Carp, din viaţa lui Lascăr Catargiu. Se zice, şi toţi bătrânii o povestesc, că a doua zi după cununie, Catargiu a trimes răspuns socru-său că fiică-sa nu fusese fată şi că el i-o leapădă dacă nu-i îndoieşte zestrea. În urmă,

---

[1] Se referă la căderea guvernului junimist-conservator-liberal prezidat de Th. Rosetti (20 martie 1889).

[2] George Vernescu (1830-1900), publicist, om politic liberal, studii în drept la Paris; a fost deputat, senator, ministru în mai multe rânduri; în 1878 s-a desprins din Partidul Naţional Liberal pentru a crea mai apoi Partidul Conservator-Liberal. Noua formaţiune n-a avut o viaţă prea lungă şi în 1891 Vernescu a revenit în rândurile P.N.L.

[3] Al. Lahovary (1841-1897), jurist, unul dintre liderii conservatorilor „puri"; în mai multe rânduri ministru.

[4] Generalul George Manu (1833-1911), om politic conservator, ministru în mai multe rânduri şi prim-ministru (1889-1891).

[5] „La revedere, domnule Carp, toate urările mele de bine să vă însoţească, şi nu numai ale mele, ci ale întregii Europe civilizate!"

[6] Despre misiunea acestui diplomat la Bucureşti, vezi *Magazin istoric*, nr. 2-5/1992.

[7] Atunci am ieşit din această situaţie dificilă printr-o vorbă de duh. „La noi, prinţe, este încă multă amărăciune; am putea spune că ne aflăm încă *în epoca de piatră;* tocmai aceasta şi scuză incidentul supărător când o piatră a putut s-o atingă pe Excelenţa Sa, trimisul Maiestăţii Sale, regele Prusiei".

[8] *Era nouă*, publicaţie periodică politică şi literară, apărută cu întreruperi în perioada 1889-1900, ca organ al grupării junimiste. Săptămânalul a fost întemeiat şi condus de P. Missir, A.C. Cuza, N. Volenti şi E. Ionescu. Titlul revistei a fost inspirat dintr-un discurs politic rostit de P.P. Carp în 1888; la data respectivă, se pregătea apariţia primului număr al revistei, care a văzut lumina tiparului la 7 octombrie 1889.

acest grav incident s-a aplanat.

Vorbindu-se apoi de dizolvarea Camerelor, Carp a zis că dacă n-ar fi dinastic, ar spune că regele a făcut mare prostie că nu a acordat dizolvarea junimiștilor și aceasta pentru că nu vrea să aibe aerul că are un minister al său personal. Cu asemenea formule nu se cârmuiește o țară și nu s-ar fi făcut nici Italia, nici Germania. Regele voiește să fie Léopold al Belgiei, dar acesta avea partide în țară la dânsul și la noi partide nu sunt. Regele nostru ar trebui mai degrabă să-și iee de exemplu pe Victor Emmanuel, care a dizolvat cinci parlamente în șir și a făcut Italia. Așa trebuie să facă și regele nostru dacă voiește să stăpânească această țară *nu numai în limitele ei actuale, dar și în limitele ei viitoare.* Căci din moment ce nu sunt partide anumite, țara nu se poate guverna, ea are nevoie să fie guvernată și regele nu o va putea guverna decât arătând țării că e *mai tare* decât partidele, nu mai slab decât ele, căci în ziua când partidele vor dovedi că sunt mai tari, atuncea nu regele Carol va fi stăpân în țară, ci Hitrovo (actualul ministru al Rusiei la București) și atuncea el nu va avea decât să plece. Temerea de a dizolva Camerele a fost o greșeală neiertată și [regele] nu are o politică de bărbat, ci o politică fricoasă, o politică de femeie, politica reginei. Cu atât mai mare i-a fost greșeala cu cât, dacă voiește să rămâie, va trebui în mod fatal să ajungă să dea dizolvarea, și dar să fie acuzat că voiește un minister personal. Atuncea însă va fi mai greu, pe când acuma teama că se vor revolta partidele toate în contra lui era numai o fantomă, apropiindu-te de dânsa ea se preface în nimic. Acordându-i lui (Carp) dizolvarea, toată lumea ar fi zis că Carp este un om mare și nu s-ar fi întâmplat absolut nimic, iar majoritatea era asigurată. *Jucând însă pe rând toate partidele, primejdia e cu mult*

A.C. Cuza, împreună cu unul dintre copiii săi

mai mare, căci ele se pot coaliza în coasta lui (a regelui) și atunce nu se mai poate ține. A adăugat însă că se înțelege că nu el, Carp, ar intra într-o asemenea coaliție.

Din toate acele zise de Carp însă și mai ales din faptul că vorbind de regină a spus că *dacă n-ar fi regină, de mult ar fi fost legată*, că nu-i vina regelui dacă nu are copii, pentru că o femeie care ia excitante pentru a găsi rimele versurilor sale și care se scoală noaptea pe la patru ca să scrie poezii, nu poate să devină mamă, am înțeles că în privința regelui și mai ales a reginei, Carp a avut o amară decepțiune, așteptându-se că regele-i va da dizolvarea în cele din urmă și văzând că acesta mai degrabă preferă să-l aducă pe Catargiu la minister, decât să dea dizolvarea junimiștilor.

Vorbind apoi de alegeri, a zis că lui Catargiu nu-i dă mâna să facă alegerile singur, pentru că în cazul acesta Carp, s-ar alia cu liberalii lui Brătianu, iar conservatorii ar fi bătuți. Făcându-i-se oarecari obiecțiuni în privința unei alianțe cu partidul căzut de la putere sub greutatea păcatelor sale[1], Carp răspunse că atuncea când tu ești totul și ceilalți nimica, poți să te aliezi cu cine vrei, căci ei tot nimica vor rămânea și că o alianță cu „colectiviștii"[2] ar fi o pură alianță electorală și nimic mai mult.

Glumind apoi a zis că oamenii se pot împărți în două categorii: junimiștii, care sunt *proști*, dar ascultători, și nejunimiștii, care sunt *gogomani*, pentru că fiind proști, nu voiesc să asculte. Astfel, un junimist nu poate să fie decât prost, dar gogoman niciodată.

12 aprilie. Seara la 9 întrunire la Grigori Buiucliu, la care au luat parte Carp, A.D. Holban[3], Naum, Missir, Blancfort, dr. Buiucliu, Grigori, Teodor, Artaxerxe, Jean și Alyen Buiucliu. S-a vorbit mai ales de apropierea cu conservatorii, Holban fiind de părere că pentru a astupa gura acelor naivi, care cred că o asemenea apropiere este cu putință, trebuie să se facă tot posibilul pentru a pune vina în spatele lui Catargiu și aceasta nu se poate decât făcând încă odată tot ce este cu putință pentru a împăca lucrurile și, neîmpăcându-se, va rezulta pentru toți că vina e a lui Catargiu.

Carp a răspuns că în chestii de acestea nu ai interes de a arunca vina în spatele adversarului decât numai atuncea când ești hotărât să te bați, astfel se încercau și nemții și francujii înaintea războiului [din 1870-1871] să dovedească fiecare că el are dreptate. În ceea ce atinge de împăcare însă, a zis Carp, să vorbim serios și mai întâi să ne întrebăm: împăcare cu cine? Împăcare cu Lascăr

---

[1] Aluzie la Partidul Național Liberal, intrat în opoziție după lunga sa guvernare dintre anii 1877-1888.

[2] „Colectiviștii" sau „roșii", două din apelativele prin care adversarii îi desemnau în epocă pe liberali, învinuiți de intenții „revoluționare".

[3] A.D. Holban (1836-1917), inginer agricol, cu studii la Institutul imperial de agricultură din Franța. Ca om politic, a avut o activitate tumultuoasă și inconsecventă: s-a afirmat ca membru al Fracțiunii libere și independente, adversară a junimiștilor, după care a intrat în Partidul Național Liberal, iar în 1883 a trecut în Partidul Conservator; nu mult după aceea, a devenit junimist. Publicist activ și talentat, cultivând stilul pamfletar; este primul traducător în limba română al scriitorului rus N. Gogol (celelalte nume amintite de A.C. Cuza sunt membri ai familiei Buiucliu sau alți junimiști din Iași).

Catargiu personal? Şi eu sunt de părere că ar fi bine să-l avem pe bătrânul cu noi şi din partea mea am făcut tot ce puteam face, oferindu-i preşedinţia Consiliului fără portofoliu. Dar se poate obţine de la Catargiu să-i părăsească pe acei care-l înconjoară ca d-alde Coco [Grigore] Kogălniceanu, Nicu Aslan[1], Vlădoyanu, Popovici-Răcăciuni, Mârzescu[2], Costică Boerescu[3] etc.? Aceasta cred că nu se poate, fiindcă aceştia nu sunt oameni cu care poţi face treabă, apoi va să zică că nu ai cu cine să te împaci. Căci eu nu pot să dau ţara pe mâna lui Coco Kogălniceanu, care trebuie să treacă în poliţie corecţională (în urma datoriilor necinstite contractate în Petersburg, pe când era secretar la Legaţia română şi pe care [datorii] Ministeriul de externe şi până acum urmează a le plăti), pe mâna lui Nicu Aslan, care i-a făcut chiar lui Catargiu încurcăli în afacerea Crawley[4], în mâna lui Popovici-Răcăciuni, care a fost dat în judecată pentru delapidare de bani pe când era telegrafist. Cu aceştia dar, nu poţi sta de vorbă.

În faţa acestei situaţiuni ce este dar de făcut? Trebuie să aşteptăm ca să se pronunţe Catargiu, care trebuie să meargă într-o parte şi eu cred că el se va duce la liberalii dizidenţi cu Mărzescu, Tzoni şi ceilalţi; în ziua aceea însă îl vor părăsi conservatorii tineri, în frunte cu Lahovary, care a declarat în repetite rânduri că el a intrat în minister numai pentru a face împăcarea tuturor elementelor conservatoare şi că se va retrage în ziua când va vedea că n-a izbutit, „Je reste, a zis el, le chapeau à la main et je me retirrais au premier moment"[5]. Catargiu însă, părăsit de elementele conservatoare cele mai bune, trebuie să cadă, sau regele îi va acorda dizolvarea pentru ca să facă o ultimă încercare. Eu, a zis Carp, voi căuta să împiedic prin toate mijloacele ca dizolvarea să-i fie acordată lui Catargiu; admiţând însă că regele i-o acordă, ce se întâmplă?

În cazul acela, fără ca eu să o pot împiedica, partizanii mei se vor alia mai de grabă cu elementele liberale (nuanţa Brătianu) decât cu elementele conservatoare. Aceasta nu o poate împiedica nimene. Asemenea alegeri nu vor putea da desigur o majoritate de guvernământ. Regele va trebui dar să acorde o a treia dizolvare. Deci nu va putea scăpa de bănuiala de care a fugit, că voieşte minister personal. Şi aice este tocmai greşeala regelui că nu mi-a acordat mie (Carp) dizolvarea. Căci această a doua dizolvare era prevăzută în program şi regele o ştia. Eu nu puteam deodată să aleg o cameră de guvernământ, ci camera întâia avea de scop numai să sfarme opoziţia unită. Aceasta a fost făcută în mod strălucit. La o a doua alegere noi obţineam majoritatea. Regele însă s-a temut de răscoala ţăranilor şi sub presiunea reginei, care voieşte să-l vază jucând rolul lui Leopold al belgilor, ne-a refuzat dizolvarea. Noi voiam o comedie în două acte, el a voit tragedie în cinci acte, cu victime şi cu tot aparatul tragic. Ei bine, va avea tragedie, cu deosebirea că actorii care vor cădea nu se vor mai scula, precum o fac ceilalţi actori, cei de la teatru, care după ce au fost ucişi se duc să supeze „et puis vont se tirer des coups"[6]... ■

(Va urma)

---

[1] Nicolae Ceaur Aslan (1839-?), studii în drept în Germania şi Franţa, membru al Partidului Conservator.

[2] George Márzescu (1834-1911), profesor universitar, publicist, om politic liberal, ministru în mai multe rânduri.

[3] Constantin Boerescu (1836-1908), avocat, fratele lui Vasile Boerescu; profesor de drept civil la Bucureşti, ministru al instrucţiunii publice (martie 1889-noiembrie 1890).

[4] G.B. Crawley, antreprenor englez care a primit din partea guvernului român concesionarea construirii căii ferate Ploieşti-Predeal şi Adjud-Târgu Ocna (1875); datorită unor incorectitudini şi a nerespectării contractului, în decembrie 1876 guvernul român a anulat convenţia de concesionare.

[5] Stau cu pălăria în mână şi la prima ocazie mă retrag.

[6] Şi-apoi nu le mai pasă de nimic.

CARŢI SOSITE LA REDACŢIE

● **CRESTOMAŢIA LIMBII ROMÂNE VECHI. VOL I (1521-1639)** (alcătuită de: **Emanuela Buză, Magdalena Georgescu, Alexandru Mareş** — coordonator — şi **Florentina Zgraon).**

Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994, 246 pp., 3 000 lei: culegere selectivă de vechi texte româneşti, reprezentative pentru literatura română, dar şi texte neliterare, specifice limbii vorbite.

● **THE LEGISLATIVE AND INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR THE NATIONAL MINORITIES OF ROMANIA.**

Institutul român pentru drepturile omului, Bucureşti, 1994, 174 pp.: lucrarea, apărută în limba română şi engleză, sub egida Consiliului pentru minorităţile naţionale al guvernului României, prezintă cadrul legislativ şi instituţional în care îşi desfăşoară activitatea minorităţile naţionale din România.

● **Andrei Pandrea — UNDE S-A DAT BĂTĂLIA DE LA POSADA** (cu un **Cuvânt înainte** de **Eugen Lozovan).**

Editura revistei **Dorul,** Danemarca, 61 pp.: autorul este adeptul situării bătăliei din 1330, dintre Carol Robert de Anjou şi Basarab I, în Ţara Loviştei, amplasare pentru care a pledat şi în paginile **Magazinului istoric.**

● **Petru Caraman — DE LA INSTINCTUL DE AUTOORIENTARE LA SPIRITUL CRITIC AXAT PE TRADIŢIA AUTOHTONĂ** (ediţie îngrijită şi prefaţată de **Ovidiu Bârlea).**

Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994, 196 pp., 1 200 lei: reface drumul parcurs de fiinţa umană de la faza de autoorientare — în care nu se diferenţiază de celelalte vieţuitoare — până la spiritul critic primar.

● **Eduard Schuré — MARII INIŢIAŢI. RAMA KRISHNA, HERMES, MOISE, ORFEU, PITAGORA, PLATON, IISUS** (traducere de **Iolanta Guţu** şi **Alexandru E. Russu).**

Editura Lotus, Bucureşti, 1994, 367 pp., 3 300 lei: o carte care îşi propune să demonstreze că ştiinţa şi religia nu sunt două forţe vrăjmaşe.

● **QUO VADIS? LITERE. ARTE. CULTURĂ.**

Publicaţie a Fundaţiei Culturale Basarabia, nr. 1/1994, 26 pp.: texte semnate de Robert B. Carson, Alvin Toffler, Nicolae Vieru, Jose Ortega y Gasset, Herbert Marcuse, Paul Goma, Dumitru Solomon.

CAIETELE DE MIEZUL NOPȚII

AL. BUSUIOCEANU

● Al treisprezecelea an al exilului ● Inițieri în secretele Istoriei ● Prințul Nicolae intră în acțiune ● „Programul meu este net socialist" ● Lecturi din Dosoftei și Pliniu ● După 35 ani de prietenie ● Solidar cu toți sclavii din lume ● În umbră, mâna lui Horia Sima... ● Puțină curte unei odalisce

Și în acest nou fragment din însemnările inedite **ale lui Al. Busuioceanu (1895-1961) — de data aceasta pagini scrise în 1955 — (păstrate la Arhivele Statului din București, unde au fost donate de fiica sa, Oana Busuioceanu) ne întâlnim cu zbuciumul sufletesc al cărturarului aflat departe de țara sa natală.**

Parcurgând și transcriind unele dintre aceste notații, constat că tonul lor fundamental îl dau sentimentul înstrăinării și dorul de cei rămași acasă, departe. Un dor obsedant, o povară a amintirii, așa cum notează Al. Busuioceanu la 17 ianuarie 1947: „Concertul lui Toldrá. O audiție bună a Simfoniei a IV-a **a lui Beethoven și** La Mer **a lui Debussy. Impresie încă superficială. Mă surprind alterând tot ce ascult prin imagini intruse și printr-un întreg discurs al memoriei, înverșunat să șteargă orice impresie nouă. Modul impus de a asculta. Aș fi avut nevoie de sunete curate și de o prospețime care să-mi îngăduie vreo tresărire. Aș fi vrut să uit, ascultând.** Trebuie suprimată memoria. **Țara grea a spiritului. Fără ea n-am cunoaște păcatul originar.**

Acasă mă așteaptă o surpriză. Scrisoarea unui prieten din Paris (trimisă ocolit prin Londra) și o telegramă a altui compatriot, din Lisabona, coincid să-mi aducă, în sfârșit, o veste provizorie liniștitoare de la familie. Cel dintâi contact, și indirect, după un an și jumătate de tăcere. Abia acum începe să răsune în mine, cu putere, simfonia pe care am ascultat-o azi".

În acest „discurs al memoriei" revin tulburătoare, neașteptate, alte și alte amintiri de acasă. Iată, la doar două zile de la notația mai sus citată, Al. Busuioceanu consemnează, la 19 ianuarie 1947, o altă secvență dintr-o vacanță la mare petrecută pe litoral, în fostul județ Cetatea Albă: „Luiz Landinez, care a tradus Pădurea spânzuraților **în spaniolă, îmi cere să-l autorizez să traducă și** Ciuleandra, **pentru Janés, la Barcelona, și dacă se poate, și** Baltagul **lui**

Sadoveanu.

Îi spun că Ciuleandra e tradusă şi va apărea la Ayrná. Cât îl priveşte pe Sadoveanu, am o împuternicire a autorului, mai demult, pentru toată opera. Nu ştiu dacă mai e valabilă, dar îl autoriz. În raporturile juridice în care ne aflăm cu acea lume, nu văd vreo dificultate să-l autoriz să traducă, dacă vrea, şi pe Tolstoi şi pe Dostoievski.

Prietenul Landinez crede că fac o glumă. Cum să-l lămuresc cât de departe e tărâmul dintre Bungaz şi Budachi, unde nu aşa de mult, într-o vară, m-am găsit, aproape de naufragiu, în aceeaşi barcă cu Sadoveanu şi cu o puzderie de copii ai lui?

A fost ultima oară când ne-am văzut. Acea barcă a rămas de cealaltă parte a Styxului".

Şi mai există în însemnările din exil ale cărturarului o notă constantă, dominantă: dificultăţile traiului de zi cu zi, datorate lipsei banilor. Încă din 1946, a trebuit să-şi schimbe locuinţa, mutându-se într-o odăiţă dintr-un bloc popular, după cum notează la 2 februarie 1946: „Azi am intrat în noua mea locuinţă. O stradă paralelă cu aceea unde am locuit până acum, o casă exact în spatele celei pe care o părăsesc. Acelaşi număr de casă (acelaşi ca şi în Bucureşti) şi un nume nou de general, Pardinas, succedând altuia, Mola, după numele tot de general din Bucureşti (Angelescu). Mulţi generali! Am senzaţia unui fel de retragere de pe front, pe care nici n-o mai pot numi strategie.

În acest cartier elegant al Madridului, retrocedez cu câţiva paşi de la artera principală la strada populară din dos şi la o casă care e ca un fel de falanster, în stăpânirea gospodinelor toată ziua în mişcare şi a unei puzderii de copii, care intră şi ies ca într-un stup, în goană prin portalul totdeauna deschis.

Nu e, din parte-mi, un sacrificiu. Totul era prevăzut. Renunţ de bună voie la un confort pe care nu mi-l mai justifică nimic, pentru a-mi crea o condiţie morală de existenţă. N-am ajuns încă la limita extremă.

Cine pare impresionat (deşi discret de bruschetea trecerii mele la restricţii) e Antonio, şofeurul meu, pe care îl concediez azi. Antonio e andaluz şi e de vârsta mea. În drumurile pe care le-am făcut împreună ne-am împrietenit până la un punct, până la acel punct pe care i-l îngăduie conştiinţa lui de clasă.

Antonio m-a ajutat să vând automobilul (voi avea cu ce trăi modest aproape doi ani). Îl gratific cu leafa pe câteva luni.

Ne despărţim în bune relaţii. În acele bune relaţii fragile, cu care sperăm încă să restabilim în lume o armonie socială compromisă".

Ne despărţim şi noi de Al. Busuioceanu, cu sentimentul că ne-a transmis, de peste timp, un tulburător mesaj de demnitate şi probitate morală, de patriotism.

Ioan LĂCUSTĂ

ŞI TU AI MULŢI PRIETENI...

În acelaşi fond documentar Al. Busuioceanu de la Arhivele Statului, se păstrează şi două scrisori primite de acesta de la vechiul său prieten, Grigore Nandriş (1895-1968).

Născut în Cernăuţi, după studii superioare la Bucureşti, Viena, Cracovia (unde a fost şi lector la Universitatea Jagelonă) şi Paris, Grigore Nandriş a fost profesor de slavistică la Cernăuţi şi Bucureşti. În 1947 s-a stabilit în Anglia, fiind profesor la School of Slavonic and East-European Studies (Facultatea de studii slavonice şi est-europene) a Universităţii din Londra (Magazin istoric, **nr. 9/1982).**

Sunt şi acestea mărturii relevante ale frământărilor sufleteşti trăite de cei aflaţi pe drumurile exilului.

A doua scrisoare a lui Gr. Nandriş, cea din 11 martie 1961, este scrisă cu doar zece zile înaintea morţii lui Al. Busuioceanu, survenită la 21 martie 1961. Este, probabil, unul dintre ultimele semne de afecţiune venite spre cărturarul care se stingea departe de ţară...

27 Whetherby Mansions, Earls Court Square,
London, S.W. 5

29.12.1954

Dragă Alecule, m-am bucurat cu rândurile tale de Crăciun, mai ales că eu mizerabilul nu ţi-am răspuns nici la scrisoarea din Madrid.

Mai întâi o rectificare: te înşeli, Alecule (ca de obicei) când exclami: „Eu n-am paşaport ca voi!" N-am nici eu paşaport până acum, deşi nu cred că paşaportul ar schimba ceva. Dar aşa, ca chestie, am vrut să demonstrez că într-o lume liberă poţi fi liber şi fără paşaport. Demonstraţia s-a făcut.

Într-un post-script mă întrebi dacă nu avem Psaltirea *în versuri a lui Dosoftei. Ba chiar cu două exemplare, una la British Museum, alta de curând achiziţionată la Şcoală, unde am aglomerat o comoară de cărţi vechi şi noi româneşti (două* Biblii *de la 1688! - una necompletă). Găsisem la această Şcoală cultura română reprezentată de vreo zece cărţi româneşti. Astăzi nu ştiu dacă lipseşte prea mult. Şi-am făcut cu multă osândire şi cu banii Universităţii britanice, nu ai statului român.*

Iartă-mi aceste indiscreţii, dâr aş vrea să ştii că în ceţurile Albionului sunt şi raze de lumină, ca în tablourile lui Turner.

Îţi doresc sănătate şi se poate să ne vedem în aprilie în Madrid, dacă mi se va îndeplini dorinţa de a merge la Congresul de toponimie din Salamanca, unde aş vrea să spun câteva cuvinte.

Al tău vechi,
Gr. Nandriş

1955

20 februarie. Încerc să transcriu fragmente din acest jurnal (1947) pentru [revista] *Caiete de dor.* Îndemnul lui [Virgil] Ierunca. Nu știu însă dacă din niște note atât de intime trebuie să încerc acum a scoate ceva de interes literar.

Mâine îmi deschid cursul la Facultate. Sunt incapabil să prepar ceva. Al treisprezecelea an de curs la Madrid.

21 februarie, (după 1 și jumătate noaptea). După-amiază și seară de lectură.

Notez această concluzie asupra căreia trebuie să revin. Miturile sunt formă de cunoaștere, simboluri și realități în același timp. Nici absolut adevărate, nici absolut false.

25 februarie. Pentru o simbolică a mitului: *Pasărea fenix* — nemuritoare, născându-se din propria cenușe, pentru a se întoarce în cenușe, încarnare și dezîncărnare, migrație perpetuă între ficțiune și realitate, între moarte și nemurire, „nici cu desăvârșire adevărată, nici cu desăvârșire neadevărată".

E grecesc acest mit? E egiptean? E fenician? *(fenix-ian?).*

4 martie (către 1 noaptea). Dimineața, curs la Universitate.

Seara, la telefon cu Ory. Ne comunicăm reciproc lecturi recente.

Carlos freamătă de perspectivele pe care i le-au deschis conversațiile cu mine. Citește cu înfrigurare cărți de istorie a religiilor și de mituri. Pronunță cu evlavie numele lui Mircea Eliade și vrea să se inițieze în secretele Istoriei, cu I. majuscul.

N-am scris încă studiul despre el și acest lucru îi insuflă un fel de tristețe metafizică.

Lectură: o carte fără valoare despre poezia braziliană și multe pagini din *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei.

9 martie. Am scris pentru prințul Nicolae o „declarație de principii" pe care urmează să și-o însușească în cazul când ține să aibă colaborarea mea politică, pe care în multe rânduri mi-a cerut-o.

10 martie. Conversație de două ore și un sfert cu prințul Nicolae. I-am citit documentul pregătit de mai înainte. L-a acceptat în întregime, cu o singură modificare, consimțită de mine. M-a întrebat dacă, în acest caz, mă angajez la o acțiune împreună cu el. [Amănunte vezi în *Magazin istoric*, nr. 1/1995]. I-am spus că mă angajez dacă își însușește declarația mea publicând-o sub semnătura lui și dacă în aceeași publicație Enescu face să apară un articol al său intitulat *Pentru ce nu mai sunt legionar.*

Am explicat prințului că nu mă pot asocia decât dacă se înlătură orice fel de echivoc posibil. Nu pot consimți la nici o tovărășie din care ar putea ieși bănuiala că aș avea ceva comun cu ideea legionară. A rămas să aibă o consfătuire serioasă cu Enescu.

11 martie. Azi, Enescu la mine. Conversație de patru ore. I-am expus toate considerațiile mele și i-am citit „declarația". A fost de acord

---

13 Chelwood Gardens, Kew, Surrey

11.3.1961

Dragă Alecule, înțeleg că ești bolnav într-o clinică. Păcat că e atâta depărtare și nu pot merge să stăm de vorbă puțin, să evocăm trecutul cu prietenii comuni, să creăm viitorul așa cum l-am visat în primul război. Am dat din întâmplare, la British Museum, peste o fotografie a mea în uniformă, reprodusă cu niște articole într-un volum publicat de I. Nistor. Nu-mi venia a crede că-s eu și am râs singur de mine. Te-am văzut și pe tine în amintiri pe la Botoșani, pe la Iași, cu niște pantaloni largi și o tunică de căpătat.

Eheu fugaces, Postume, Postume,
Labuntur anni...

Alecule sunt sigur că te vei reface. Dar trebuie să te simți singur în giungla acestei vieți. Gândește-te că cineva departe nu te uită și-ți trimite urări de sănătate. Știu ce înseamnă să stai în spital. Am stat nemișcat din pat trei luni și soția venia zilnic să mă vadă și vizitele cunoscuților și studenților se adăugau prea multe. Ei, să știi că și tu ai mulți prieteni și gândurile lor te vor ajuta să te ridici repede și să fii cum ai fost și mai bine decât atât!

Am fost alaltăieri la Cambridge la un concert simfonic al studenților, pentru că era și odrasla mea printre ei. Au cântat și Simfonia a IX-a [de Beethoven] și m-am dus departe în Viena de atunci și pe Ceahlău, de la Rarău până la Bicaz. Dar am avut și un gând trist, personal (de-ar fi numai unul): aș fi preferat să-mi văd fiul, care studiază arheologia preistorică, înzestrat cu instincte mai practice pentru vremurile în care trăim. M-ai ademenit tu în război cu vioara să fugim din Viena în țara lui Don Quixote. E mai bine de Sancho Panza în lumea asta! Dar ești nedrept să-mi atribui virtuțile lui. Aș fi vrut să le am!

Am aflat în Cambridge o știre tristă și rușinoasă pentru români. Este acolo un colector de obiecte de artă care știam că avea ceva de Brâncuși. L-am trimis pe fiul meu să vadă opera lui Brâncuși pe care-l vizitaserăm împreună în Paris. Englezul avusese un „Pește", dar nu-l mai avea. Rămăsese numai cu o schiță de Brâncuși. Dar i-a spus fiului meu că după moartea lui Brâncuși, înainte ca statul francez să fi intrat în posesiunea atelierului și sculpturilor testate de B., doi români vecini au pătruns în atelier și au luat mulaje cu care au plecat în America. Faptă românească.

Am văzut ieri o expoziție de pictură de la Eyck până la Tiepolo, din colecția ungurului Baron Thiessen Bornemisza; muzeul a fost mutat din Ungaria la Lugano și e de o bogăție rară, judecând după obiectele expuse aici.

Îți trimit aceste vești neînsemnate, pentru că știu cât de mult îți plac icoanele și cum vorbiai despre ele în Viena.

Plimbându-mă prin sălile expoziției, mă gândeam câtă bucurie ți-ar face să le vezi, dar lasă că în curând Prado și alte colecții îți vor da mai multă bucurie.

Ei Alecule, iartă-mi trăncăneala. Îți doresc să te faci repede bine și atunci să-mi scrii.

Te îmbrățișez cu toată căldura și-ți urez sănătate și noroc.

Al tău, Gr. Nandriș.

și el cu toate punctele.

A încercat să introducă unul nou, să se accentueze că „cultura românească e creștină".

Am refuzat acest adaos, declarându-l inutil. Programul meu, net socialist (Enescu a remarcat „proud-honian") are în vedere „ridicarea țăranilor și muncitorilor *la luminile sfinției și ale rațiunii*". Încercarea de a introduce într-un program politic punctul de vedere „creștin" n-ar duce decât tot la vechea tendință către „mistică" a doctrinei legionare.

I-am spus: „Nu noi, burghezii sau ciocoii, avem să băgăm ideea de Dumnezeu în capul țăranului. De două mii de ani țăranii noștri nu fac decât post și rugăciuni, în profitul boierului sau domnului, care i-a clădit biserici ca să-l poată ține rob, iar el [domnul], când i-a venit bine s-a turcit. Ideea creștină nu e program de reformă socială, ci de îndobitocire a oamenilor săraci".

Enescu e nemulțumit, socotește programul meu ca „prea iacobin".

Pe urmă se pune să-mi demonstreze că toate principiile enunțate de mine au fost obiectul însuși al mișcării legionare.

Înțeleg că nu-l voi putea urni din acest loc. Ideea unui articol în care să dezavueze el însuși trecutul legionar îi repugnă vizibil. Îi explic însă că acest lucru e indispensabil, să putem avea noi libertate de acțiune și pentru a da libertate și prințului, bănuit azi de toată lumea că e legionar. „Cu ce drept arunci d-ta asupra lui această umbră?"

Ne despărțim asupra acestui schimb de cuvinte, cam dur. Îl asigur însă pe Enescu că n-am nici o intenție de a încerca să mă substitui lui în favoarea [grațiile] prințului. Dar nu pot spera vreo asociere cu mine, dacă se menține în echivoc.

Citesc în ochii lui Enescu o îngrijorare. Nu știe în ce mod l-am câștigat pe prinț, nici cum să se desfășoare încă lucrurile.

Eu îmi dau seama însă că cu acești oameni nu am nimic de făcut. Prințul e un om șovăielnic, asupra căruia ideile n-au vreun efect durabil și-l atrag foarte mult superficial. Nici nu cred că el înțelege bine.

Enescu mă înțelege, cred, mai bine. Dar e paralizat de orgoliul său și se teme că acceptând ce cer eu, va cădea el imediat pe un plan secundar. Rămânem pe aceste poziții. Concluzia lui e obișnuită formulă de politețe: „Trebuie să mă consult cu prietenii".

18 martie. De dimineață, curs la Facultate. Întâlnire la prânz, la restaurant, cu Vintilă Horia. Îmi cere să vorbesc cu rectorul [Universității din Madrid] Lain Entralgo ca să-l invite pe Petrescu-Comnen pentru o conferință la Universitate. Îmi dă și o scrisoare a deputatului din Florența, Giuseppe Vedovato, către Lain. Făgăduiesc.

21 martie. Azi nu mi-a fost bine. (Un mod de a vorbi. Mi-a fost mai rău ca de obicei.)

Nu m-am dus la Facultate să-mi fac cursul.

26 martie. Azi nu mi-a venit servitoarea, nici n-a anunțat nimic. Am telefonat zadarnic la Matilde [Matilda Perez del Pulgar, o prietenă din aristocrația madrilenă]. Abandonat complet, mă simt ca un orfan. La drept vorbind, și mai rău decât atât.

Lectură: *Scrisorile* lui Pliniu[1].

29 martie. La doctor, aflu că mi s-a mai urcat tensiunea arterială. Îmi dă injecții și antireumatice și stăruiește din nou să-mi operez amigdalele. Injecțiile — scumpe.

30 martie. Scrisoare de la rectorul Lain. A intervenit pentru conferința lui Petrescu-Comnen. Așteaptă răspunsul decanului Facultății de drept. Comunic acest rezultat lui Vintilă Horia.

Lecturi: Pliniu, în continuare. (Interesantă scrisoare a IV-a din cartea a VIII-a, despre războiul din Dacia. Nu se citează niciodată cuvinte remarcabile din această scrisoare: „dacii națiune până acuma invincibilă" etc., nici poemul pierdut a lui Caninius; către acest Caninius e adresată scrisoarea.)

6 aprilie (1 fără un sfert noaptea). Cu Grigore Nandriș pe Castellano, apoi la masă. Teorii istorice și filosofice; risipa mea de erudiție și de idei (pentru el totdeauna suspecte de „literatură"). Totul în zadar: imposibil să scoți un slavist din micile lui socoteli lingvistice, circumscrise la orizontul manualelor didactice și, în cazul lui Nandriș, la limitele bucovinene ale „patriei mici".

Suntem, ca și acum treizeci și cinci de ani, la Viena, un fel de Don Quijote cu Sancho Panza; el, lăsându-se stăpânit, cu prudență și oarecare teamă, de mine; dar înăuntrul său, tăcut și tenace, dezaprobându-mă profund.

Rămânem totuși prieteni. Nu mai pot și nici nu trebuie să șterg, la această vârstă, treizeci și cinci de ani de amintiri comune.

Pe acest „mister Grigore" îl convinsesem eu la Viena, când eram studenți, să fugim în Spania și să ne pierdem urma. Și-a venit atunci în fire după vreo trei zile de nebunie; și, de frica unei recidive, a plecat precipitat la Craiova, unde s-a făcut slavist.

Acum ne regăsim în Spania, dar „mister Grigore" e prea bătrân ca să mai simtă tresăriri romantice. Iar eu, obosit de atâta Spanie, nu mai vorbesc prietenului meu decât de Galicia, de țara dacilor și de utopia getică (în care Grigore n-are încredere).

La telefon Matilde. Mă invită să asist cu ea, vineri noaptea, într-un balcon de pe

---

[1] „Pliniu C. Caecilius Secundus, junior, nepot de soră și fiu adoptiv al lui Plinius senior [cel Bătrân], n. 62. d. Christos la Comum, fu introdus în studiul literaturii și filosofiei de unchiul său. A fost tribun militar în Syria, apoi questor, tribun, pretor în Roma; sub Traian consul și guvernator al Bithyriei și Pontului, de la 111-113. Mort probabil 114. Scrieri: *Panegiricul lui Traian*, la început o simplă vorbire de mulțumită în Senat, când fu numit consul, pe urmă adaus și înfrumusețat; *Epistole*, 10 cărți, instructive pentru cunoașterea moravurilor, obiceiurilor și vieții particulare a timpului" (cf. *Enciclopedia română*, tom. III, Sibiu, 1904).

Gran Via, la procesiunea de Viernes Santo [Vinerea Sfântă, Vinerea Paștelui]. Îi spun că îl am în Madrid pe Grigore Nandriș, venit de la Londra. Ne invită împreună.

Lectură: Pliniu, *Panegiricul lui Traian*. Sforăitor și bătând toate recordurile îngâmfării romane, ridicând aroganța până în cer față de supușii Romei și frângându-se până în pământ în fața împăratului.

Acest stil îmi e profund antipatic. Sunt în dispoziția de a mă simți solidar cu toți sclavii din lume, antici și moderni.

10 aprilie. Duminica Paștelui (către miezul nopții). Bolnav încă [de patru zile nu ieșisem din casă, gripat]. Îmi trec vremea terminând lectura lui Pliniu și încercând din nou (zadarnic) să termin poemul la care m-am căznit în zilele din urmă. Îl abandonez.

„Mă împart aici între studiu și lene, cei doi copii ai neocupației". (Pliniu către Paullinus, cartea II, scris. 2) Mi-aș putea însuși fraza, înlocuind „neocupația" cu „exilul" și „șomajul".

11 aprilie. Îi scriu lui Mircea Eliade, la Paris, care s-o fi mirând de tăcerea mea de când am plecat de acolo.

Seara, pun pe fișe însemnările făcute în cursul lecturii lui Pliniu.

Citesc astă-seară din Dionisie Areopagitul.

13 aprilie. Scrisoare către *The Burlington Magazine*, la Londra (pentru a o da lui Grigore Nandriș, când se va întoarce la Londra). Le restitui un cec pe care mi l-au trimis acum 15 ani la București și nu l-am putut încasa din cauza războiului (îmi plăteau articolul despre Murillo). Îi rog să anuleze cecul și să-mi trimită altul „mai modern".

Evenimentul cel mai important al zilei e lectura din Pseudo-Dionisie. În sfârșit, dau de un mistic pe care de atâta vreme îl caut. Tufiș arzător.

15 aprilie. O carte poștală

Scene spaniole din anii când Al. Busuioceanu a trăit pe pământul iberic: intelectuali și artiști într-o tavernă (p. 71) și o procesiune religioasă din săptămâna sfântă

de la Enver Escukava, din Istanbul. Acest turc, care nu știu de unde s-a ivit, mă felicită de vreo două-trei ori pe an, când cu „La mulți ani!", când cu „Christos a înviat". Îi răspund și eu „Adevărat a înviat", pe o carte poștală cu o vedere din Ada Kaleh. Sunt relații cu Turcia!

16 aprilie (după miezul nopții). Noaptea Paștelui

Generalul Ion Gheorghe, primul din stânga, prințul Nicolae (în mijloc) și Mihail Fărcășanu (ultimul din dreapta)

Oriental. Azi dimineaţă, telefon neaşteptat de la Sever Pop, în trecere de la Salamanca. Mă întreabă dacă nu vreau să luăm masa împreună (cu el şi un Cotruş). Îi spun că sunt bolnav. Înţeleg că propunându-mi pe Cotruş ştie dinainte răspunsul. Vrea numái să facă un act de politeţe. Ne punem totuşi de acord prin telefon mai bine decât dacă am sta la masă.

18 aprilie. După-masă, Vintilă Horia la telefon. E bolnav şi el. Se interesează dacă am făcut aranjamente mai precise pentru conferinţa lui Comnen la Universitate.

Îi repet ce mi-a spus Lain mai de mult şi-l îndemn să se pună în contact direct cu rectoratul.

Mă mai informează că Pamfil Şeicaru cu toată banda [cuvânt indescifrabil] sunt ostili lui Comnen, pentru că ar fi fost duşman al legionarilor şi colaborator al regelui Carol (exact le-a fost, la timpul său, şi Pamfil). Ca de obicei, în umbră, mâna lui Horia Sima.

26 aprilie. Când mă întorc acasă, întâlnesc pe coridor pe vecinica mea, care mă torturează cu aparatul de radio şi cu expansiunile materne, de când are copil mic. Mă opresc să-i văd fetiţa şi observ că vecinica nu-i urâtă. E scundicică, rotunjoară şi cu frumuseţea dulce şi molatecă a femeilor de harem. E fericită de atenţia mea şi încearcă să se scuze „că mă supără prea mult". „Vai de mine"; îi spun, „se poate, nici de cum!"

Astă-seară văd că e foarte discretă. Nu i-am auzit glasul. Şi nici fetiţa (de trei luni) n-a zis nici pâs. Am să încep să fac puţină curte acestei odalisce.

29 aprilie. De dimineaţă la Facultate.

După masă, practicantul îmi mai face o injecţie, fără folos [urma un tratament antiartritic]. E un tânăr student la medicină, foarte simpatic, cu o privire intensă, de spaniol tragic. E în doliu şi ţine să-mi spuie că i-a murit mama acum trei luni.

Când înţelege că eu sunt un exilat şi că de treisprezece ani nu mai am nici o legătură cu familia mea, e extrem de emoţionat şi se aruncă cu un fel de stranie atracţie către ceea ce el numeşte drama mea.

Îl văd prins violent între compătimirea pentru o situaţie pe care n-o poate imagina destul şi respectul pentru singurătatea mea, populată numai de cărţi. Am impresia că dacă ne vom mai vedea, ne vom împrieteni. Manolo Morales.

17 mai. Azi se împlinesc treisprezece ani de când am sosit la Madrid şi am rămas. ■

SFÂRŞITUL ISTORIEI ŞI ULTIMUL OM

Joi, 12 ianuarie, la Centrul Cultural American a fost prezentată versiunea în limba română a cărţii filosofului american Francis Fukuyama, *Sfârşitul istoriei şi ultimul om,* apărută la Editura Paideia, în traducerea Mihaelei Eftimiu.

Francis Fukuyama s-a născut la 27 octombrie 1952, la Chicago, statul Illinois. Studiile în domeniul ştiinţelor sociale şi politice le-a urmat la universităţile Cornell, Yale şi Harvard. A fost director adjunct al echipei de planificare politică din cadrul Departamentului de Stat al S.U.A. Versiunea în limba engleză a cărţii sale a apărut în 1992. De fapt, ideile din volum le-a făcut publice pentru prima oară într-un articol, în 1989. Ele au stârnit multe comentarii şi controverse, atât în S.U.A., cât şi în ţările din Europa, Asia sau America Latină. Mai ales formula „sfârşitul istoriei" a fost interpretată în fel şi chip.

În fond, problema principală căreia a încercat să îi răspundă Francis Fukuyama este dacă, la sfârşitul secolului al XX-lea, mai are sens să vorbim despre o Istorie a omenirii coerentă şi direcţională care va conduce în final cea mai mare parte a omenirii la democraţia liberală? Şi el răspunde: „da, din două motive, unul ţine de aspectele economice, iar celălalt de ceea ce se numeşte «lupta pentru recunoaştere»".

Idee reluată de autor în deschiderea teleconferinţei de presă Bucureşti-Washington ce a avut loc cu ocazia lansării versiunii în limba română a cărţii sale: „Eu cred că, în ciuda tuturor dificultăţilor tranziţiei la care asistăm din 1989, în domeniul ideatic conceptul de democraţie liberală rămâne singurul viabil pentru orice societate care doreşte să fie avansată".

În cadrul teleconferinţei de presă au pus întrebări autorului dr. Cristian Popişteanu, directorul revistei *Magazin istoric,* Sorin Cristescu, student în anul III al Facultăţii de istorie din Bucureşti, Dorin Matei, redactor la *Magazin istoric,* dr. Ion Stanciu, cercetător la Institutul de istorie „Nicolae Iorga", profesor universitar Alexandru Boboc, de la Universitatea din Bucureşti, şi George Pruteanu, scriitor şi ziarist la cotidianul *Evenimentul zilei.*

După cum îşi exprima încrederea şi doamna Traci Parks, asistenta ataşatului cultural al Ambasadei S.U.A. la Bucureşti, cea care a condus teleconferinţa de presă, cartea lui Francis Fukuyama va fi citită cu interes în România.

FILM ŞI ISTORIE

LA CANNES

CRISTIAN POPIŞTEANU

Când ajungeam în sfârşit la Cannes, în mai 1969, aveam să simt o autentică bucurie întâlnind... România. Dacă preşedintele Juriului Internaţional la lung-metraje era renascentistul Luchino Visconti *(Magazin istoric,* nr. 5/1970), juriul concursului de scurt-metraje era prezidat de profesorul şi scriitorul Mihnea Gheorghiu, personalitate apreciată de o întreagă elită a filmului mondial, prezentă pe Croissetă; de la Jack Valenti, marele boss al industriei cinematografice americane, la Vanessa Redgrave, care primea în acel an premiul pentru interpretarea ei în filmul vieţii *Isadorei Duncan,* celebra balerină, iubita lui Serghei Esenin, de la Omar Sharif, de care îl lega o prietenie veche, la Glauber Rocha, scânteietorul regizor brazilian cu care ne înţelegeam amândoi atât de bine de la Karlovy-Vary şi care a murit nu la mult timp după ce fusese premiat la Cannes. Şi nu numai atât.

Să fii în competiţie la Cannes şi să iei marele premiu la scurt-metraje s-a dovedit o realitate incredibilă în acel an. Regizorul care a luat Palme D'or cu documentarul *Cântecele Renaşterii* se numea Mirel Ilieşiu.

Dar să ne întoarcem în timp şi să vedem ce a însemnat istoria pentru acest Festival internaţional al filmului, considerat şi astăzi capul de coloană al cohortei festivalurilor şi competiţiilor cinematografice internaţionale, al căror număr anual depăşeşte 500.

În 1946, Roberto Rossellini a cucerit laurii marelui premiu cu *Roma, oraş deschis,* filmul dedicat eroismului şi suferinţelor de zi de zi ale capitalei italiene în anii atât de apropiaţi ai celui de al doilea război mondial, care în Europa încetase de exact un an. I se alăturaseră, premiate, alte filme despre istoria mai veche sau mai nouă a numeroase naţiuni: *Oameni fără aripi* (Cehoslovacia); *Cotitura decisivă, Matricola 217, Berlin, Tinereţea patriei noastre* (toate sovietice, realizate de F. Ermler, Mihail Romm, operatorii trupelor Fronturilor 1 Bielorus şi 1 Ucrainean); *Maria Candelaria* şi *Cei 3 muşchetari* (filmate de celebrul director de imagine Figueroa); *Bătălia trenurilor* (al lui René Clément); *Pământul va fi roşu* (danezii Bodil Ipsen şi I. Lauritzen); *Simfonia Pastorală* (o versiune modernă la legenda lui Tristan şi Isolda, pentru care Michèle Morgan primea premiul pentru cea mai bună interpretare feminină).

Pauză de filme istorice până în 1951, când Vittorio de Sica primeşte marele premiu pentru *Miracol de Milano* (tot istoria italienilor în cel de al doilea război mondial). Urmează în 1952 *Viva Zapata* (istoria Mexicului intrând astfel în cronologia festivalului). În 1957, Orson Wells produce cu *Othello* (reprogramat în versiunea integrală în 1992) o mare senzaţie, iar Christian Jacques îl lansează pe Gérard Philipe în *Fanfan la Tulipe* (ce avea să fie, după 1948, şi primul film occidental venit chiar în acel an în România). Un nou *Othello* (al rusului Serghei Bondarciuk) vine să ia premiul celei mai bune realizări în 1955, iar marele indian Satyajit Ray

Cannes 1969: în imagine prof. dr. Mihnea Gheorghiu (centru) cu Palme d 'Or pentru România la scurt-metraj (Cântecele Renaşterii, *de Mirel Ilieşiu), dl. Mircea Alexandrescu, critic de artă, redactor şef adjunct al revistei* Cinema, *cu diploma premiului (dreapta) şi Cristian Popişteanu*

primește cu al său *Pather Panchali*, premiul documentului uman.

România țâșnește pe ecranul de la Cannes în 1957, când regretatul Ion Popescu Gopo stârnește admirația lumii cinematografice, primind Palme d'Or la scurt-metraj cu omulețul său genial și neajutorat din *Scurtă istorie*.

Tot atunci, Andrzej Wajda îi emoționează pe toți cu *Kanal* (Ei iubeau viața) prin care tragedia capitalei poloneze devine cunoscută, iar sovieticii lansează primul film iconoclast la Cannes: iubirea dintre o tânără „roșie" și un ofițer „alb gardist". Filmul se numea *Al 41-lea* și era realizat de georgianul Grigori Ciuhrai. Tot rușii primesc marele premiu în 1958 cu *Zboară cocorii* (Aleksei Batalov și Tatiana Samoilova conduși de Mihail Kalatozov), iar în 1960, premiul pentru cea mai bună participare cu *Balada soldatului* (același Ciuhrai), toate trei filme despre viața și moartea în războiul al doilea mondial.

În 1961, *La Ciocciara*, cu Sofia Loren în regia lui De Sica, este marea descoperire a istoriei oamenilor simpli din Italia la finalul războiului, iar *Procesul Ioanei d'Arc* recompensează orgoliul francez în 1962, când este laureat cu premiul special al juriului. *Ghepardul* lui Visconti, *Harakiri* de Kobayashi, *Tragedia optimistă* de S. Samsonov aduc istoria între învingătorii anului 1963, când România se număra între ei cu *Codin*, realizat la Buftea de Henry Colpi. România este din nou premiată în 1965 pentru scenariul prin *Pădurea spânzuraților*, filmul lui Liviu Ciulei după Rebreanu. Și iarăși în 1966 un regizor român, Mircea Mureșan, primește premiul pentru debut *Răscoala* (tot după Rebreanu).

Iată deci că atunci când eu plecam de la Cannes, în 1969, șase români intraseră deja în istoria festivalului: *Ion Popescu Gopo, Codin, Liviu Ciulei, Mircea Mureșan, Mirel Ilieșiu, Mihnea Gheorghiu.* ■

PRIMUL SIMPOZION INTERNAȚIONAL CONSACRAT TĂTARILOR

„Deși relativ mică, numărând circa 35-40 000 suflete, comunitatea tătară din România s-a dovedit destul de activă, organizând — numai din 1900 încoace — patru manifestări cultural-științifice internaționale, pe lângă multe altele cu arie mai restrânsă... Mărturisesc că, înainte de toate, am căutat să vin în întâmpinarea dorinței acute a tătarilor din România de a-și cunoaște rădăcinile istorice și coordonatele identității etnice". Iată, în prezentarea domnului deputat Tahsin Gemil, care a fost sufletul manifestării organizate între 17-20 noiembrie 1994 la Constanța, rosturile Simpozionului internațional *Originea tătarilor; locul și rolul lor în România și în lumea turcă.*

Beneficiind de sprijinul autorităților, de o participare internă și internațională prestigioasă, de prezența a numeroși locuitori ai Constanței, cât și a unor membri ai Parlamentului, de atenția unor diplomați (de la ambasadele Federației Ruse, Chinei, Turciei și Ucrainei), Simpozionul a fost o reușită.

Să amintim doar câteva dintre numele prezente: academician Virgil Cândea, dr. Șerban Papacostea, membru corespondent al Academiei Române, prof. dr. Novzat Yalcintaș, președintele Asociațiilor intelectuale „Aydinlar Ocayi" din Turcia, prof. dr. Nadir Devlet, de la Universitatea Marmara, din Istanbul, dr. Constantin Rezachevici, dr. Ștefan Andreescu, Virgil Ciocâltan de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", dr. Ahmet Ihsan Kirimli, președintele Asociațiilor culturale de întrajutorare ale turcilor crimeeni (tătari) din Turcia, dr. Șevket Karaduman, președintele Federației asociațiilor turcești din S.U.A., Valeriu Veliman, diplomat în Ministerul Afacerilor Externe, Anca Ghiață, cercetătoare la Institutul de studii sud-est europene, asistent universitar Papp Sandor Laszlo, Universitatea din Széged, Ungaria, conf. univ. dr. Agiemin Baubec, prof. univ. dr. Mihai Maxim de la Universitatea din București.

Tematica abordată a inclus subiecte de la începuturile istorice ale poporului tătar, până la prezența tătarilor azi în România și în lume, de la invaziile tătaro-mongole în Europa, până la știri din secolul XIX despre tătarii din Dobrogea, sau de la prezența tătarilor în cronicile medievale până la casa veche tătărască din Dobrogea.

Lipsiți de o țară a lor, tătarii au aderat, în 1994, la Liga popoarelor nereprezentate la O.N.U. Există un singur organism politic ce derivă din etnonimul tătar, Republica Tataristan, din cadrul Federației Ruse. Tătarii consideră însă că patria lor este Crimeea, de unde au fost mutați cu forța, la ordinul lui Stalin, în timpul ultimului război mondial.

Comunicările prezentate au reușit să atenueze — măcar pentru cei prezenți — clișeul atât de răspândit și de rezistent al „barbarilor, cruzilor tătari", abătuți de pronia cerească asupra Europei ca pedeapsă divină pentru păcatele creștinilor. Așa cum remarca și academicianul Virgil Cândea, știm încă, din păcate, atât de puține lucruri despre popoarele alături de care conviețuim de sute de ani, între care și poporul tătar!

Dorin MATEI

LAUREAȚII ACMEOR — 1995

Asociația Culturală a Evreilor Originari din România a desemnat pe academicianul Răzvan Theodorescu și pe profesor doctor docent Edmond Nicolau drept laureați ai premiului ACMEOR, pentru contribuția adusă la strângerea relațiilor între Israel și România. Premiile au fost decernate la București, la 23 martie, în cadrul unei ceremonii.

Premiile sunt sponsorizate de domnul Bruno Tercatin, Via Club — București, Valsole Viaggi — Milano.

Reamintim cititorilor noștri că anul trecut premiile ACMEOR au revenit doamnei Ioana Ursu, secretar general de redacție, al revistei *Magazin istoric*, și domnului Adrian Dohotaru, secretar de stat în Ministerul Afacerilor Externe.

Cartea străină

IUBIRILE MARTHEI BIBESCU

În primăvara anului 1914 — își continuă relatarea GHISLAIN DE DIESBACH, în cartea sa La Princesse Bibesco. La dernière orchidée **(apărută la Plon, Paris, editură de mare celebritate pentru literatura istorică), pe care o prezentăm cititorilor noștri — pentru a fugi de nenorocirile care se anunță la orizontul Europei, Martha face o călătorie în Spania pe urmele lui Chateaubriand. La Sevilla, Grenada, Madrid, este mai puțin preocupată să descopere o țară nouă, cât mai ales să-și plaseze în cadru episoade pe care le poartă în memorie din** Mémoires d'autre-tombe. **„Am fost cu Chateaubriand, în 1808, pe aceleași drumuri cu el", îi scria ea abatelui Mugnier.**

Întoarsă la Mogoșoaia, îi însoțește pe principele Ferdinand și pe soția acestuia la Constanța, unde Curtea întâlnește familia imperială rusă, o vizită rod al negocierilor purtate vreme de un an de ambasadorul rus Izvolski. Apariția Romanovilor la Constanța, pe 14 iunie 1914, pentru o escală de 24 de ore, este una dintre ultimele manifestări ale Europei vechi, lovită, 14 zile mai târziu, de vestea atentatului de la Sarajevo, căruia pe moment nimeni nu a putut să-i prevadă consecințele.

În noiembrie, Martha își urmează soțul la Paris, acesta fiind însărcinat cu o misiune pe lângă guvernul francez. România este încă o țară neutră, iar Parisul nu căzuse — așa cum se temeau mulți — în mâinile germanilor. Martha face apoi o scurtă vizită la Londra, într-un scop rămas necunoscut. Hotărăște brusc să plece, așa încât n-are timp nici măcar să-și procure cele trei fotografii necesare serviciilor consulare britanice, pentru a-i permite intrarea în țară. Emmanuel și Anton Bibescu îi fac rost de trei fotografii ale actriței Lantelme, cu care deseori era confundată. Asemănarea este atât de perfectă, încât poliția engleză nu remarcă șiretlicul. Din această vizită, Martha nu a lăsat decât descrierea bombardării Londrei de un Zeppelin și relatarea întâlnirii ei cu împărăteasa Eugenia, soția împăratului Napoleon III, aflată în exil, o venerabilă doamnă atunci la 89 de ani, cu capul doldora de combinații politice și — în ciuda vârstei — foarte atentă la ce se întâmpla în acei ani pe continentul european.

Cu un ochi în urechea stângă

La câteva zile de la revenirea la București — după ce, pe 20 martie 1915, se oprește la Viena — Martha face cunoștință cu Christopher Birdwood Thomson, cel destinat a juca un rol deosebit în viața ei, căci pentru ea el va reprezenta o dragoste stabilă și plină de grijă, întotdeauna gata să compenseze — prin caracterul ei constant și prin devotament — infidelitățile unuia sau inconsecvențele celuilalt. Oficial, colonelul Thomson, un bărbat frumos de 39 de ani, este primul atașat militar la Legația engleză, condusă de Sir George Barclay. În realitate însă, el este însărcinat cu o misiune delicată, aceea de a pune capăt ezitărilor României și de a o face să încline de partea Aliaților.

Întâlnirea lor — care îi va marca puternic pe amândoi — are loc la 24 martie 1915, la palatul Cotroceni, notează GHISLAIN DE DIESBACH. În sala luminată estompat de câteva lumânări, dar vibrând sub vraja muzicii din *Tristan și Isolda*, regele Ferdinand își făcea adesea apariția cu Martha la braț. Prințesa, care poartă smaraldele Bibescu, pare a concentra asupra ei toată lumina și a o reflecta, în același timp. Thomson este fascinat pe loc de această imagine, o capodoperă de eleganță, de farmec și frumusețe. Nu mai are ochi decât pentru ea, în vreme ce Elisa Brătianu îi șoptește Marthei:

— Draga mea, cred că acest frumos colonel englez are un ochi în urechea stângă, căci este foarte preocupat să te privească! Nu are ochi decât pentru tine, iar pe Majestatea Sa nici nu o vede.

Lordul Thomson a fost nu numai un apreciat specialist în problemele Balcanilor și, între 1915-1917, atașatul militar al Angliei în România, ci și un devotat prieten al poporului român, căruia i-a dedicat volumul de amintiri *Smaranda*.

Cât de bun prieten ne-a fost acest erou al Angliei ne-o dezvăluie I.G. Duca, care relevă amănunte mai puțin cunoscute despre un străin ce iubea statornic țara Marthei Bibescu.

„Era în vremea neutralității.

În Legațiile aliate, ca și în cercurile opoziției naționaliste, agitație, intrigi și recriminări. «Brătianu se încăpățânează, Brătianu nu vrea să intre în acțiune. Această situație nu poate să continue. Brătianu trebuie silit să hotărască». Și presiunile se exercitau pretutindeni mai învăluite sau mai brutale.

În acele zile de înfrigurată în-

Lordul Thomson of Cardington, cavalerul rătăcitor al visurilor Marthei

grijorare apare deodată la Legația engleză un nou atașat militar, colonelul C.B. Thomson. O înfățișare distinsă, înalt, foarte slab, o figură tipic englezească, trăsături energice, niște ochi pătrunzători trădând o intimă melancolie. Vorbea franțuzește foarte bine, deși cu un accent puternic britanic, dar se arăta mai mult taciturn; și când ieșea din rezerva lui era pentru a-și spune părerea cu o neobișnuită independență de cugetare și de limbagiu.

Spre uimirea generală, colonelul Thomson a adus de la început o notă discordantă în atmosfera de intervenționalism grăbit ce caracteriza pe atunci cercurile favorabile Aliaților.

«Brătianu, spunea el, are dreptate. Nu trebuie să intre fără condiții și fără garanții. O intervenție imediată și cu orice preț ar expune țara lui la cele mai mari primejdii; și nouă, Aliaților, nu ne-ar fi de nici un folos real. De aceea, în loc să-l tot amenințăm, mai bine ne-am sili să convingem guvernele noastre să îi încuviințeze cererile; numai astfel intervenția României poate avea o înrâurire binefăcătoare asupra desfășurării și deznodământului războiului mondial».

Era o stupefacție generală.

Cine este acest ofițer care în loc să execute ordine își permite să aibă idei?

Legația franceză nu-și ascundea enervarea, cea rusească era vădit nemulțumită, italienii protestau cu volubilitate, opoziția dădea curs imprecațiunilor ei, iar respectabilul Sir George Barclay, cu ochii lui plini de jovială naivitate, se întreba nedumerit sub imboldul căror machiavelice uneltiri War-Office-ul i-a trimis un astfel de subaltern și de colaborator?

Dacă n-ar fi fost respectul înnăscut pe care englezul îl are pentru orice păreri când sunt sincere și cinstite, desigur că Sir George ar fi cerut telegrafic rechemarea acestui straniu atașat militar. Dar Sir George fiind mai presus de toate un leal, argumentația logică, strânsă, convingătoare a atașatului său militar l-a sedus. În consecință, el a căutat, la rândul său, să convingă pe colegii săi. Și astfel, încetul cu încetul, indignările s-au stins, presiunile au slăbit".

Ajutând hazardul

Dar să revenim la relatarea lui GHISLAIN DE DIESBACH, din 24 martie 1915, prezentată în cartea pe care o recenzăm. Concertul odată încheiat, colonelul vine să se prezinte și descoperă — cu o stupoare plină de încântare — că această tânără femeie este nu numai spirituală, ci și erudită. Vorbesc despre colecțiile de la „Victoria and Albert Museum" și el observă că ea le cunoștea mai bine decât el, al cărui unchi, Sir George Birdwood, fusese unul dintre conservatorii muzeului. Flatată de admirația pe care o citește în ochii lui Thomson, Martha sfârșește prin a-l cuceri, propunându-i să îl conducă în mașina ei până la hotelul unde locuia în Calea Victoriei. Îl lasă acolo, înrobit de ea pentru tot restul vieții.

La puțin timp după această seară, colonelul Thomson, care s-a informat despre obiectul entuziasmului său, încearcă o recunoaștere în direcția Mogoșoaia. Pentru a face exerciții de echitație, are obiceiul să închirieze un cal de la manejul ținut de un ungur, ai cărui principali clienți sunt legațiile Germaniei și Austro-Ungariei. Iapa pe care i-o dă acesta în seara aceea este — printr-o ciudată coincidență — unul dintre animalele favorite ale contelui Czernin, ministrul plenipotențiar austro-ungar la București, și, evident, că îl conduce la Mogoșoaia... Cel puțin așa afirmă el în jurnalul propriu, dar cum acesta a fost rescris la mai bine de 15 ani distanță, este foarte posibil ca, în cazul dat, Thomson să fi ajutat puțin hazardul. Apropiindu-se de Mogoșoaia, el descoperă o siluetă feminină la liziera parcului, se oprește și salută:

— Fiți binevenit, îi spune Martha — care l-a zărit de mult prin binoclu —, sunt foarte fericită să vă văd. Acestei frumoase după-amieze i se adaugă plăcutul fapt ca Dv. să fiți aici. Am recunoscut calul de departe. Acum sunt de două ori bucuroasă; am recunoscut și călărețul.

Pentru a profita de această minunată zi de primăvară, cei doi se plimbă prin parc, el recitându-i versuri, ea descoperind un om al armelor cultivat, specie rară la București. Martha îl invită din nou sâmbăta următoare. Thomson se prezintă prompt la acest rendez-vous cu cea pe care a botezat-o, într-o taină a sufletului lui, *Seducția apelor adormite*. Între timp, își încheie informația în ceea ce o privea. Află lucruri bune, dar adesea și foarte rele, dar el bănuie că în spatele celor mai multe dintre criticile ce i se aduceau era gelozia. În jurnal își notează: „Ele [notabilitățile Bucureștiului] nu puteau înțelege — cât despre iertat să nu mai vorbim — atitudinea ei rezervată față de ele și aranjamentele lor. Toți erau iritați de această indiferență, pe care o lua drept dispreț. Seninătatea calmă a *Apelor adormite* avea pentru ei valoarea unei anateme".

Evident, literatura nu reprezenta unicul obiect al conversațiilor Marthei cu Thomson. Politica ocupa un loc privilegiat, remarcă GHISLAIN DE DIESBACH. Pe 16 aprilie 1915, Martha organizează la Mogoșoaia o întâlnire între Czernin și Thomson, apoi, pe 19, între Czernin și Sir George Barclay. Gravitatea situației internaționale și ambiguitatea poziției României obligau pe diplomații în post la București să-și concerteze acțiunile, dar să aduci la aceeași masă, pe un teren deocamdată neutru, pe reprezentanții Marii Britanii și Austro-Ungariei, aflate în război, în condițiile în care ei au consemn să se evite, constituie un veritabil tur de forță.

La începutul lunii mai, Thomson pleacă cu o misiune pe lângă marele duce Nicolae, generalissim al armatei ruse, și, înainte de a părăsi Bucureștii, merge să-și ia rămas bun de la Martha, care își poate măsura atunci locul pe care îl ocupă în inima și viața lui. Având aprehensiuni privind viitorul, Thomson și-ar fi dorit să o știe la adăpost, dar ea îl asigură că nici nu poate și nici nu vrea să părăsească România într-un asemenea ceas de primejdie:

— Amabilul meu cavaler, îi răspunde ea, locul meu este aici și mă întreb chiar dacă nu cumva pentru totdeauna, nu numai în acest moment.

Un pur sânge instruit în Anglia

În absența lui, de aproape două luni, Martha are timp să viseze la această nouă aventură sentimentală. În vreme de război, un soldat este mai mult decât oricine altcineva omul momentului. Acest englez atât de calm și sigur de sine, dar în unele situații entuziast și chiar spirit aventuros, corespunde cel mai bine idealului ei masculin, mult mai bine decât Beauvau și chiar decât Kronprinzul, în ciuda prestigiului conferit lui de o posibilă coroană. Cu ceilalți doi, ea condusese oarecum jocul, fiind mai puternică și mai inteligentă decât ei; în acesta din urmă, găsește dacă nu un stăpân, cel puțin un protector pe care circumstanțele îl fac util.

Fiind departe de ea, Thomson îi lasă timp să vadă mai clar în sinele ei, iar absența lui îl face, fără îndoială, mult mai interesant decât dacă ar fi înconjurat-o cu o curte asiduă. Este ceea ce reiese și dintr-o scrisoare pe care i-o adresează Martha, la întoarcerea lui din Rusia, pentru a-i transmite o invitație la o croazieră de câteva zile pe Dunăre, cu delegatul la Comisia Europeană a Dunării, dl. Guillemin:

„Și acum, dragul meu Kit, după ce mi-ai scris atâta, trebuie să îți spun câteva lucruri despre ce este în sufletul meu și în cugetul meu. Când aveam 15 ani, credeam în cavaleri rătăcitori. Așteptam pe unul dintre ei să mă elibereze din marile primejdii. Un fel de Prinț Negru, un Bayard, un Richard Inimă de Leu, un Ivanhoe, cu armură de oțel și suflet de înger. Dar, în timp, rațiunea a triumfat asupra imaginației mele — sau cel puțin așa am crezut eu. Am abandonat căutarea unui Lacelot între contemporanii mei și m-am resemnat... Apoi, în martie acest an, la întoarcerea mea de la Londra și de la Paris, am întâlnit un bărbat ce mi-a schimbat ideile despre viața și epoca în care trăim.

Dragul meu Kit, acum pot să ți-o spun, am început prin a fi suspicioasă. Noul atașat britanic... Dar el avea cu adevărat aerul unui cavaler rătăcitor și era cu un cap deasupra altor bărbați, un pur sânge uman și încă unul instruit în Anglia. Apoi am crezut că aparența de străin era numai efectul produs de impunătoarea uniformă roșie, de epoleții de aur, de sabia din teacă. Dar când la concert muzica a încetat și i-am vorbit — franceza lui era atât de fluentă, accentul lui atât de britanic —, am crezut într-adevăr că am în față cavalerul pe care îl așteptasem atâta vreme cândva. Apoi mi-am râs de fanteziile mele. A trecut timpul unor asemenea gânduri...".

Evocând amintirea primei vizite a lui Thomson la Mogoșoaia, ea continua:

„... Pe măsură ce se apropia, mi se părea tot mai mult că se îndrepta spre mine, călare, cavalerul rătăcitor din povestirile copilăriei mele, desprins din paginile uitate ale dragelor mele cărți. Un cal încântător aducea omul Destinului în casa mea... Și așa, dragul meu Kit, îți mărturisesc că ceea ce cu atâta delicatețe ai lăsat să se înțeleagă în ultima dumitale scrisoare trimisă din Nord îți întorc cu un sentiment și o stimă nu mai puțin sincere. Vorbești acolo despre «afecțiune caldă». Cavalerul meu rătăcitor, iată cuvintele pe care ți le trimit și eu. Va fi o bucurie să fiu cu dumneata pe Dunăre..."

Citind o astfel de scrisoare, adevărată declarație de dragoste — comentează GHISLAIN DE DIESBACH — Thomson se prezintă în postură de învingător pe iahtul Comisiei Europene a Dunării, pe care dl. Guillemin a invitat, în afara Marthei, pe sora ei Marguerite, pe verișoara lor Simky Lahovary și un profesor de arheologie.

Croaziera se efectuează pe cel mai frumos timp posibil. Scopul ei este vizitarea săpăturilor făcute la Constanța, aproape de zidul lui Traian. În timp ce Martha și Thomson prelungesc tête-à-tête-ul lor între ruine, evenimentele se precipită.

Pe 22 mai 1915 Italia declară război Austro-Ungariei, Jean Lahovary, tatăl Marthei, căruia i se propune președinția Partidului Conservator, refuză la început, apoi cedează, atunci când demisia lui Marghiloman, prim-ministru și partizan declarat al Germaniei, îi lasă câmp liber. Totuși el nu acceptă succesiunea pe care i-o oferă regele și se mulțumește să conducă destinele acestui nou partid conservator favorabil Aliaților. Situația politică este atât de confuză, încât Thomson trebuie să facă o călătorie la Londra pentru a o explica șefilor săi.

Naivitate scump plătită

În absența lui Thomson, aflat mai mult decât oricând în miezul gândurilor ei, Martha se retrage la Constanța, fugind de căldura teribilă din Capitală. Fiica ei Valentina, guvernanta acesteia, Miss Chatfield, și Simky Laho-

Posada, castelul din Carpați, deținător al multor secrete din viața Marthei Bibescu

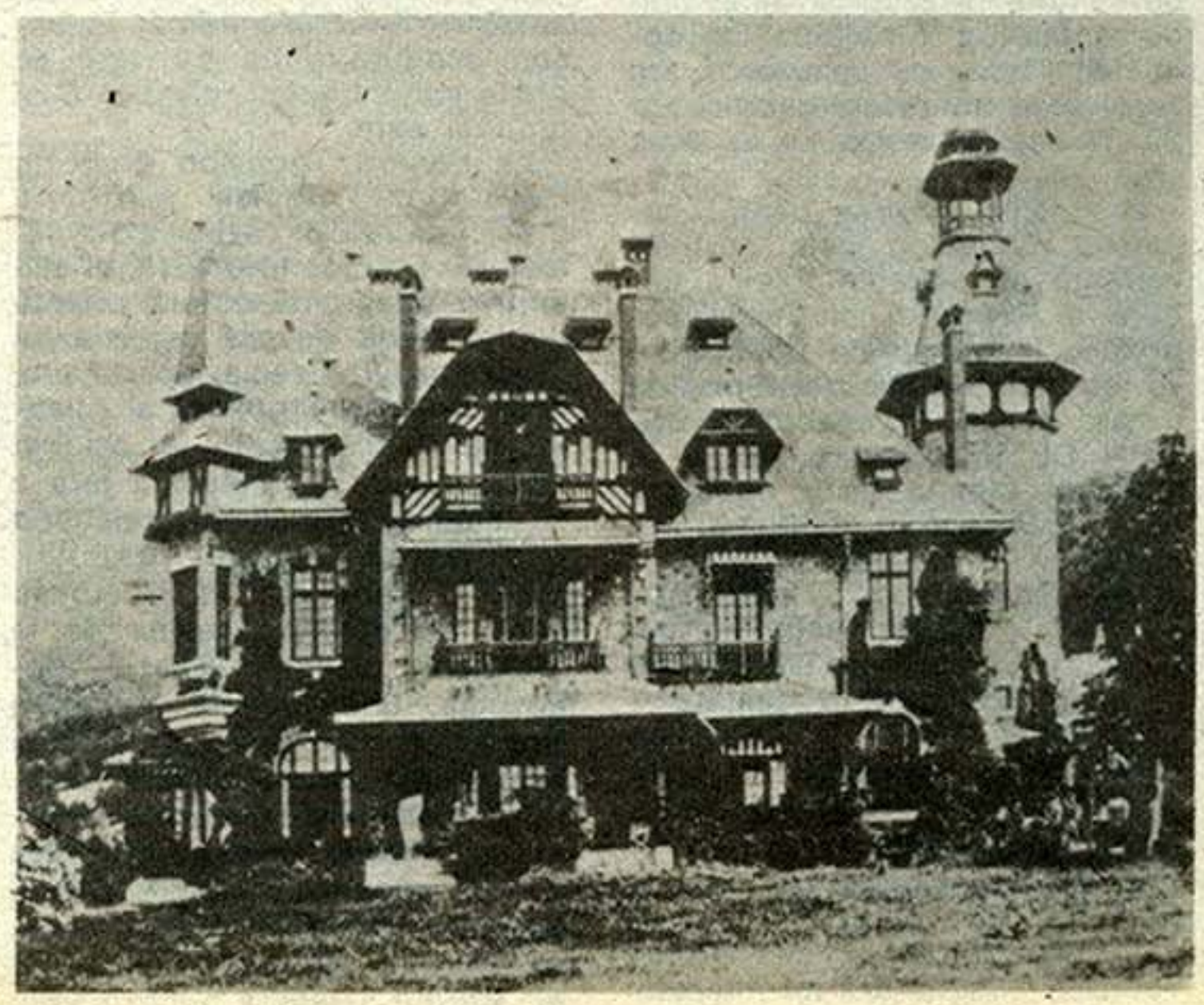

vary sunt cu ea. La întoarcerea sa de la Londra, Thomson își petrece cu ele la Constanța week-endul din 19 iunie. În week-endul următor vor fi tot în această formație, dar și cu George, cei doi bărbați părând a accepta perfect situația. O împrejurare neprevăzută îi împiedică să prelungească acest sfârșit de săptămână și îi obligă să-și reprime sentimentele personale. Duminică 27 iunie, către prânz, sosește o telegramă de la Marguerite Lahovary, pe care o deschide George. El intră, cu hârtia în mână, în camera în care se află soția lui și murmură: „tatălui tău i s-a întâmplat o nenorocire...“ Ghicind realitatea, Martha răspunde: „Nu, mie...“

Singur la București, în vreme ce soția lui se afla la Sinaia, d. Lahovary a căzut victimă, în acea dimineață, unei crize cardiace și a murit câteva minute mai târziu, fără să-și mai recapete cunoștința. În ajun, de comun acord cu Take Ionescu, care îmbrățișase ideea, a redactat declarația Partidului Conservator, care cerea Parlamentului să voteze intrarea României în război de partea Aliaților. Martha pleacă imediat spre București cu Thomson, lăsându-l pe George să se întoarcă singur.

În marea ei durere — căci Martha l-a respectat și admirat pe tatăl ei, după inima lui încercând să și-o modeleze pe a ei, cum mărturisește în *Jurnal* — ea are un unic sprijin: pe Thomson, și nu pe George, eternul absent. Dar Thomson este convocat din nou la Londra. Înainte să plece, pe 14 iulie 1915, își ia rămas bun de la Martha. Emoționat de doliul ei, Thomson găsește că are aerul unei tinere englezoaice de 20 de ani, în vreme ce ea avea vreo 30.

Dragostea Marthei pentru colonelul Thomson este profund marcată de situația politică tulbure a României din acea perioadă și de jocurile politice ce se țes înaintea deciziei ferme de intrare a țării în război. GHISLAIN DE DIESBACH descrie în amănunt tabloul celor două tabere aflate deja în conflict și demersurile făcute de ele pentru a atrage România de o parte sau de alta. De aceea, relația Marthei cu Kit, în viziunea lui DIESBACH — și, cu siguranță, în realitate — este diluat redată în carte, pe fondul unor descrieri de front sau de culise în cabinetele europene ale timpului.

Evident că Legația germană la București este un vigilent inamic al celei engleze și că baronul Von den Busche are tot interesul să contracareze activitatea lui Thomson. Acesta din urmă se teme deci că ar putea fi victima unor intrigi sau — cum se întâmplă adesea — a unui furt de documente. Thomson vrea să pună în siguranță documentele Legației britanice și o întreabă pe Martha dacă nu ar putea să le depoziteze la Posada. Pe 15 septembrie, Frank Rattigan, primul secretar al Legației, împreună cu el personal, transportă — scrie el în jurnal — un număr de cutii la Posada. Este o naivitate, pentru că prințesa Bibescu, personalitate de talie internațională, era prea supravegheată — cum de altfel Thomson și-a dat seama la un moment dat —, încât cei sosiți la una sau cealaltă dintre rezidențele ei să poată scăpa atenției poliției române sau a agenților secreți ai diferitelor puteri acreditați la București.

Aceste hârtii nu sunt deloc în siguranță la Posada, pentru că în noaptea de 24 spre 25 septembrie un incendiu distruge casa de la un cap la altul. Violența focului, culoarea flăcărilor lasă să se bănuie că a fost vorba despre un incendiu criminal, aprins — mai mult ca sigur, estimează Thomson — pentru a distruge documentele lui. Este greu să se știe adevărul, căci nu numai versiunile celor doi diferă în multe detalii, dar Martha, care va evoca adesea distrugerea Posadei — de care o legau atâtea amintiri de tinerețe — nu va spune niciodată că locuința ei a fost sacrificată intereselor superioare ale „Intelligence Service“-ului. Pentru Martha, 30 de ani din viață se risipesc astfel în fum. Din acest dezastru îi rămâne numai Thomson, singura ființă pe care se poate sprijini acum, când tatăl ei nu mai este.

La Londra Thomson primește instrucțiuni precise pentru a grăbi intrarea în război a României. Pe 6 octombrie 1915, el află dintr-o telegramă cifrată primită de la Atena despre demisia lui Venizelos. În Grecia, acesta era, dacă nu un instrument al Aliaților, cel puțin avocatul lor cel mai zelos, pentru a împiedica țara a se alătura Germaniei. Înțelegând importanța acestei demisii, Martha, care era la București când i-a parvenit vestea de la Thomson, pleacă imediat la Mogoșoaia, unde regele și regina României sunt așteptați la ceai spre sfârșitul după-amiezii. Suveranii sosesc împreună cu Antonescu și soția acestuia, toți fără a fi la curent cu vestea. Câtuși de puțin nemulțumită să arate că ea este mai bine informată decât ei, Martha așteaptă puțin înainte să o anunțe și gustă cu voluptate surpriza pe care o provoacă. „Asta schimbă total lucrurile“, murmură regele.

Plină de speranțe, într-o lume de inamiciții

A doua zi după această întâlnire cu regele și regina, Martha pleacă împreună cu sora ei Marguerite la Lausanne, la mama ei, care s-a instalat acolo după ce a rămas văduvă. Se abate pentru puțin timp și la Domodossola, pentru a-și revedea o altă soră, Madeleine, căsătorită, la 15 februarie 1915, cu un diplomat italian, pe care l-a cunoscut la București, contele Giulio Quaranta di Zulino. Moartea tatălui ei o apropie foarte mult de mamă, căreia îi iartă indiferența și duritatea față de persoana ei. Acum nu mai vede în ea decât o femeie lovită de o mare nenorocire și incapabilă să depășească încercările vieții. De la Mogoșoaia, unde revine în primele zile ale lui noiembrie, ea îi scrie o scrisoare ce marchează o schimbare de ton în relațiile lor și care se încheie astfel: „Scumpă Maman, trebuie să-ți găsești liniștea în tandrețea cu care te înconjurăm noi toți. De când ne-a părăsit tata, am impresia că te-am primit ca pe o moștenire. Te rog să-mi scrii cum îi scriai tatei, fără să te temi niciodată că vei fi prost înțeleasă“.

La Mogoșoaia, unde din cauza războiului lucrările de restaurare se suspendă, Martha își petrece iarna anului 1915 într-o semi-singurătate, întreruptă numai de vizitele diplomaților aflați în post la București, cei din misiunea franceză, și de scrisorile sosite de la prieteni, în care cenzura apare ca o noutate. Cea mai mare parte a acestor scrisori nu aduc decât vești proaste; tinerii cad cu miile în fiecare zi. „Tați de familie“..., aproape că geme de durere când spune camerista Marthei, în vreme ce Martha, nu lipsită de logică, îi deplânge în primul rând pe cei care nu au lăsat copii, căci „aceia nu vor mai fi reprezentați“.

În ciuda presiunilor la care este supusă, regele Ferdinand se încăpățânează să rămână neutru, iar certurile între partide nu fac decât să otrăvească atmosfera și să împiedice uniunea națională,

indispensabilă în situaţia dată. Chiar când aceşti oameni consimt să uite interesele lor personale pentru a le lua în seamă pe cele ale ţării, o fac fără un simţ politic autentic, justificând cuvintele lui Winston Churchill despre România acelei perioade: „Bărbaţii care o guvernau erau pregătiţi pentru victorie, nu pentru război". Singurul eveniment care impune o clipă de tăcere partidelor este moartea reginei Elisabeta, soţia regelui Carol I.

În primăvara lui 1916, în vreme ce reîncep ofensivele pe diverse fronturi, în cancelarii se intensifică presiunile asupra ţărilor neutre, somate să participe, înainte de a fi constrânse pe calea armelor. De la sfârşitul lui iunie 1916, nu mai este un secret pentru nimeni la Bucureşti că regele se declara în favoarea Aliaţilor. „Hohenzollernii nu pot fi învinşi", îi spune atunci Petre Carp monarhului. „Vă înşelaţi — îi replică acestuia regele, gândindu-se la sacrificiul pe care tocmai îl făcuse el —, unul am învins deja..."

„Fă tot ce poţi — îi scrie în acele zile Marthei Kronprinzul, de la statul său major din împrejurimile Verdunului — să-ţi mentii ţara în afara tuturor acestor lucruri; fă-o. Nu ştii ce înseamnă un război". Iar într-o altă scrisoare adaugă, rugând-o să nu dea crezare ororilor publicate despre el în revistele engleze şi franceze: „Eu sunt acelaşi de altădată şi vreau pacea din tot sufletul".

În vreme ce în Franţa duşmanii săi o acuză pe Martha de germanofilie, în Germania oameni ce susţin că sunt bine informaţi aduc dovezi Kronprinzului că ea este antigermană: „Înţeleg perfect, îi scrie el la 15 iunie 1916, că manifeşti simpatie pentru o ţară unde ţi-ai petrecut o mare parte din viaţă, pentru o ţară care incontestabil prezintă multe atracţii, dar eu ştiu că nu vei acţiona niciodată în sens rău faţă de ţara mea, n-am dreptate?"

În perspectiva unor zile grele, Martha îşi trimite fiica, pe Valentina, la Geneva, împreună cu Miss Chatfield, iar ea pleacă la Paris, acolo unde are multe duşmănii. La 27 august, după-amiază, vărul ei, Alexandru Lahovary, ministrul României în capitala Franţei, o anunţă că, în sfârşit, a primit confirmarea declaraţiei de război a ţării lor făcute Austro-Ungariei, la Viena. Martha are întrevederi — mai

Familiile regală română şi imperială rusă, la Constanţa. De la stânga la dreapta: marea ducesă Maria, regele Carol I, marea ducesa Anastasia, prinţesa Maria (Mărioara), împărăteasa Alexandra, ţareviciul Alexei, prinţul Carol, marea ducesă Tatiana, prinţesa Ileana, principele moştenitor Ferdinand, principesa Maria, prinţul Nicolae, regina Elisabeta, împăratul Nicolae II, marea ducesă Olga (cu micul prinţ Mircea în braţe)

mult sau mai puţin confidenţiale — cu ambasadorul rus Izvolski, abatele Mugnier, cu Aristide Briand, cu Jules Cambon, apoi pleacă la Londra şi de acolo la St. Petersburg, meschin rebotezat Petrograd, dintr-un sentiment de naţionalism şovin. Discută acolo cu ambasadorul Franţei, Maurice Paléologue, cu marea ducesă Vladimir şi cu nora acesteia, marea ducesă Cyrille, sora reginei Maria. Vizitează apoi Moscova, Kievul, după care se îndreaptă spre Bucureşti trecând prin Iaşi, traseu pe care un Zeppelin survolează garnitura de tren, apoi dispare.

Thomson, care o aşteaptă răbdător, căci trenul are 16 ore întârziere, o conduce la Mogoşoaia: „Martha, va scrie el, era într-o stare de totală epuizare, dar trecea printr-o exaltare spirituală ce îi alungase orice teamă... Era mândră că ţara sa *marşase*, în sfârşit. Era plină de speranţă şi visa deja la glorie. În această privinţă reflecta mentalităţile Parisului şi Londrei, exaltate de orgoliul naţional. Totul era bine şi frumos, dar mă simţeam apăsat de riscurile pe care şi le asumase". Ea îi povesteşte tot ce a văzut şi a auzit, fără să-i ascundă opiniile defavorabile. La Londra, de pildă, a dejunat cu Sir John French, care îi declarase: „Cred că România a venit prea târziu". Această confidenţă îl descurajează pe Thomson, care se teme că România nu va face faţă armatei germane. Nu-şi găseşte liniştea la gândul că el — desigur la ordinele şefilor săi —, a împins în aventură această ţară, pe care o iubea deja. La ideea inevitabilului masacru asupra unei părţi a armatei române, sacrificată cauzei Aliaţilor, el i-a mărturisit cu o lună în urmă omologului său francez, colonelul Deprez: „Mă simt ca un ucigaş cu simbrie".

În ciuda emoţiei revederii, Martha şi Thomson, conştienţi de fragilitatea fericirii lor puţin egoiste în aceste împrejurări, îndrăznesc totuşi să-şi trăiască bucuria, sub ameninţarea zilelor sumbre ce se anunţă. ■

(Va urma)

Prezentare, adaptare şi versiune românească Cristian POPIŞTEANU, Florentina DOLGHIN

Indienii Micmac — autohtonii din Noua Scoţie

Primii colonişti francezi stabiliţi în sud-estul Canadei i-au numit pe băştinaşi Nikmaq, ceea ce însemna „prieteni înrudiţi". Cu timpul, Nikmaq s-a transformat în Micmac scria Anne Travor, într-un articol apărut în *American History Illustrated*. De la indieni au preluat europenii şi denumirea regiunii: Acadia. Atunci când teritoriul a trecut în stăpânirea englezilor, la începutul sec. XVIII, aceştia i-au spus Noua Scoţie, denumire sub care este cunoscut şi astăzi.

Exploratorii europeni au întâlnit în această regiune împădurită indieni care îşi spuneau, pur şi simplu, „oameni". Era unul dintre numeroasele triburi care vorbeau dialectul Algonquin, răspândite în partea de nord a teritoriului Statelor Unite de astăzi şi în sudul Canadei. În Noua Scoţie — o regiune cu păduri dese, bogate în vânat — creşteau în locurile deschise numeroase plante comestibile: afine sălbatice, coacăze, fragi şi arahide.

O comunitate Micmac număra între 200 şi 800 persoane înrudite. *Wigwam*-urile (corturi tipice indiene) erau amplasate de-a lungul ţărmului, în golfuri, pe malurile râurilor, aproape de sursele de apă potabilă şi de lemn pentru foc. Familiile făceau comerţ între ele şi uneori surplusul îl dădeau şefului comunităţii, care îl împărţea apoi celorlalţi, după necesităţi. Membrii familiilor respectau regulile unei etichete stricte.

Indienii Micmac îşi confecţionau obiectele de care aveau nevoie din materie primă aflată la îndemână. Pentru îmbrăcăminte foloseau pielea moale a animalelor; pieile mai aspre (de elan sau focă) le utilizau pentru mocasini. Hainele şi toate accesoriile erau lucrate cu grijă şi frumos împodobite cu broderii din ghimpe de porc sârmos şi complicate desene colorate. Podoabele şi ornamentele confereau celui care le purta prestigiu social şi putere, pe lângă protecţie magică.

Pentru destindere, indienii Micmac practicau diverse sporturi şi jucau un joc de noroc numit *waltes*. Consta în aruncarea a şase zaruri de os sau fildeş dintr-un vas de lemn. Cântecele şi dansurile ocupau un rol important în viaţa de zi cu zi, precum şi în diferite serbări, la înmormântări sau în cursul ceremoniilor pentru război. Dansurile erau însoţite de pantomimă. Dansatorii imitau animale, interpretau scene de vânătoare sau luptă. Unul dintre dansurile importante ale femeilor înfăţişa modul în care au fost cunoscute plantele medicinale. Indienii Micmac foloseau numai câteva instrumente muzicale primitive: o părăitoare dintr-o bucată de piele întinsă peste un cadru de lemn şi umplută cu pietricele foarte mici, fluiere din os şi bucăţele de coajă de mesteacăn, folosite drept tobe. Zornăitul legăturilor din oase şi gheare de elan însoţeau mişcările ritmice ale dansatorilor.

Viaţa indienilor din Noua Scoţie — precum a celor din întreaga Americă — s-a schimbat radical odată cu venirea europenilor. Metalul a înlocuit piatra, osul şi uneltele din lemn, iar puşca, arcul şi suliţa. Îmbrăcămintea s-a modificat şi ea: mărgelele de sticlă, ţesăturile şi fundele au înlocuit vechile broderii din ghimpe de porc sârmos şi desenele colorate. În sec. XIX, femeile purtau căciuliţe ţuguiate, împodobite cu mărgele, şi cămăşi de lână, cunoscute din fotografii, desene şi picturi înfăţişându-i pe indienii Micmac din acea perioadă. Hainele bărbaţilor au început să semene cu uniformele militare europene. Din păcate însă, ei pierdeau atât de mult timp ca să prindă animale pentru blănuri, încât nu le mai rămânea destul ca să le vâneze pe cele pentru hrană. Au ajuns astfel dependenţi de europeni în privinţa hranei: mazăre uscată şi fructe, făină şi biscuiţi.

În 1763, o proclamaţie regală declara că toate terenurile care nu fuseseră încă achiziţionate de Coroană erau rezervate indienilor pentru vânătoare şi pescuit. Coroana îşi păstra dreptul de a achiziţiona noi terenuri. Din păcate, guvernul nu a apărat pământurile indienilor. Secolele XIX şi XX au fost o perioadă aspră pentru majoritatea familiilor Micmac.

Problema cea mai gravă pentru indieni a constituit-o apariţia bolilor europene. Până la sosirea acestora, indienii Micmac nu prea suferiseră din pricina bolilor. La 100 ani după contactul cu europenii, 75% din cei 25 000 indieni, câţi număra Noua Scoţie iniţial, muriseră. ■

Traducere de
Oana CHIŢORAN

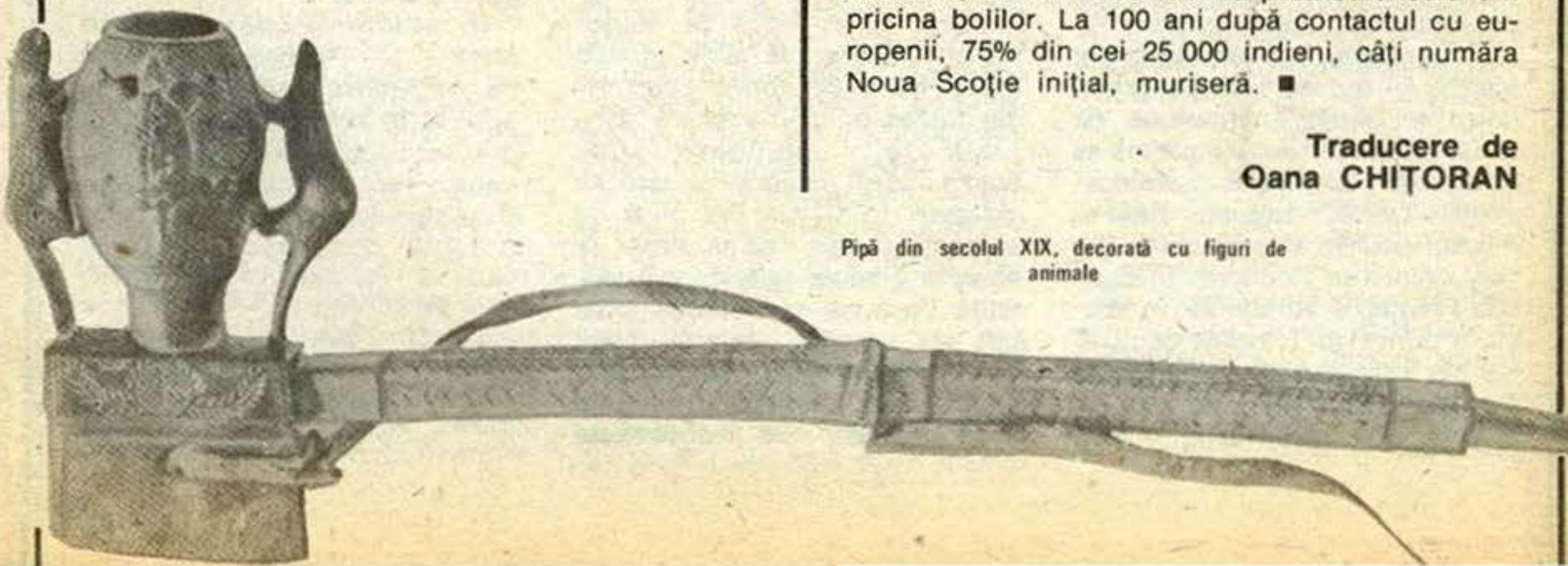

Pipă din secolul XIX, decorată cu figuri de animale

ARMENIA

SERGIU SELIAN

Continuăm incursiunea noastră în trecutul fostelor republici sovietice (vezi în Magazin istoric, **Letonia, Lituania, Estonia, Ucraina, Rusia, astăzi cu statut de independenţă şi, cu excepţia celor trei state baltice, reunite într-un fel de „Commonwealth" — Comunitatea Statelor Independente — ce le leagă prin acorduri politice, militare, economice).**

Prezentăm în acest număr legendara Armenie — provincie istorică de la extremitatea orientală a Asiei Mici, situată pe cursurile superioare ale fluviilor Eufrat, Tigris şi Arax şi în regiunea lacurilor Van, Sevan şi Urmia — împărţită vreme îndelungată, din punct de vedere politic, între Turcia, U.R.S.S. şi Iran.

Oaza de creştinism a Orientului

Statul actual independent al Republicii Armenia, situat în Caucaz, pe o suprafaţă de 30 000 km², este succesorul formaţiunilor statale de pe teritoriul înzecit al Armeniei istorice, care s-a zămislit, cristalizat şi evoluat pe Platoul Armean, leagănul geografic al naţiunii armene. De aceea, un excurs istoric al acestei foste republici sovietice se cuvine să fie extins asupra originii şi devenirii neamului însuşi, autohton pe spaţiul răsăritean al Asiei Mici, în fruntariile instabile ale unei patrii necontenit aflate într-o incertă existenţă.

Istoria armeană este rezultatul unor aparente paradoxuri. Pe de o parte, paradoxul unui dat geografic: situată la răspântia dintre Europa şi Asia, departe de civilizaţia europeană, Armenia a reuşit să fie o avangardă a Occidentului în Orient, hrănindu-se din valorile europene grefate pe valorile tradiţionale originale şi transmise mai departe civilizaţiei orientale. Pe de altă parte, paradoxul condiţiilor istorice: obiect al disputei şi expansiunii a numeroase neamuri — romani, bizantini, perşi, arabi, selgiucizi, mongoli, tătari, mameluci, otomani, turci, ruşi —, adesea lipsită de o autonomie statală, naţiunea armeană, de origine ariană, şi-a dezvoltat o civilizaţie care se numără printre cele mai vechi şi mai importante ale lumii, vitalitatea ei menţinând-o încă în actualitate.

Două evenimente cruciale din istoria armeană dau explicaţia acestor paradoxuri, ele însele, din cauza rolului lor handicapant în dezvoltarea civilizaţiei armene, alcătuind un cuplu similar de paradoxuri: creştinarea — suport moral care a permis perpetuarea conştiinţei naţionale în lupta poporului armean pentru păstrarea fiinţei sale, dar totodată mobilul de căpătâi al necontenitelor invazii ale neamurilor păgâne învecinate, pornite să distrugă această oază de creştinism din Orient; scrierea — un instrument de edificare a literaturii naţionale, dar şi un sistem care a izolat cultura scrisă armeană, creată într-o grafie originală, inaccesibilă în aria aceleiaşi familii de limbi indo-europene.

Catedrala patriarhală din Ecimiadzin

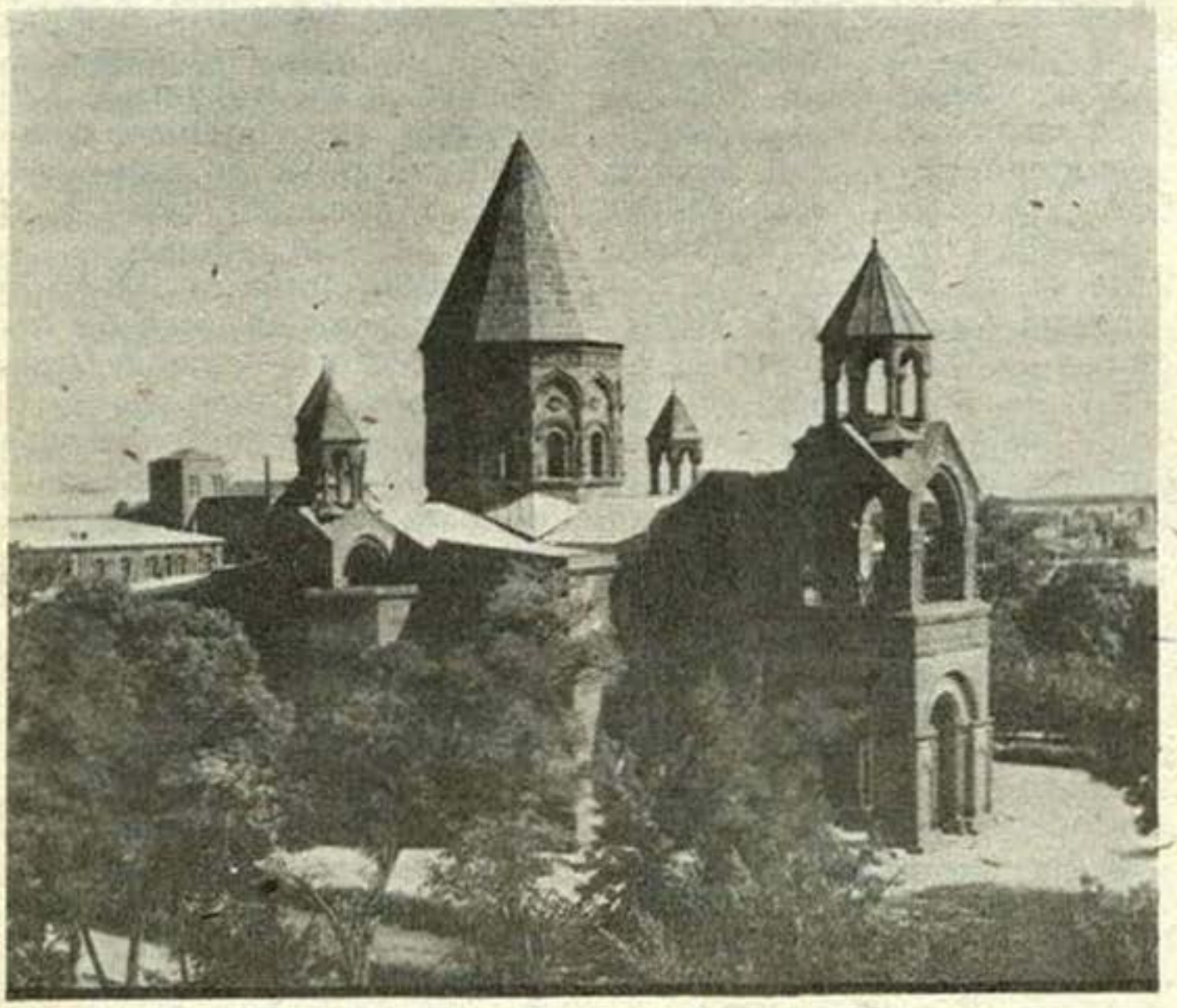

Dicţionar istoric

În a doua jumătate a mileniului II î. Hr., triburile de pe Platoul Armean erau comasate în numeroase grupări, fiecare cu denumirea sa, cu

conducerea sa şi cu teritoriul său autonom:. În sec. XIX î. Hr. triburile care vorbeau aceeaşi limbă, armeana, s-au unit sub conducerea tribului *Haya*, teritoriul ocupat de ele având să se numească Hayasa. În sec. XVI î. Hr., o nouă confederaţie de triburi era condusă de tribul *Arini-Armeni*.

În inscripţiile asiriene din sec. XIV-X î. Hr. se găsesc informaţii despre „ţările" *Nairi*, prima menţiune despre triburile armeneşti aflate pe cursurile superioare ale Tigrului şi Eufratului şi în împrejurimile lacului Van, triburi care cooperau în luptele împotriva duşmanului comun, Asiria, incursiunile acesteia împiedicând unificarea lor şi formarea unui stat.

În sec. XII î. Hr., simultan cu apariţia uniunii tribale Nairi (în asiriană, *Ţara râurilor*, primul nume al Armeniei ca stat confederativ), Platoul Armean e populat de triburile armeniene armeanofone, care formează uniunile tribale *Arme-Şubria*. Începând din prima jumătate a sec. IX î. Hr., în inscripţiile asiriene este menţionată o altă unitate statală, *Urartu:* „ţara" Urartu corespundea teritoriului „lumii" Ararat sau Airarat din centrul Platoului Armean, toponim: din care provin formele asirobabiloniene Urartu, Uraştu şi cele ebraice Urart, Arart, Ararat.

În sec. IX î. Hr., regatul Araratian ajunsese la o asemenea putere încât grupase în jurul său triburile de pe Platoul Armean, întemeindu-se astfel primul stat unitar armean, pe baza legăturilor genetice şi lingvistice. Regatul Urartu, întemeiat în anul 860 î. Hr., de regele Arme, va fi una dintre cele mai mari puteri ale Orientului antic, care va dura până în 590 î. Hr., când va cădea sub loviturile mezilor şi ale unei coaliţii militare conduse de viitorul rege armean Ervand.

Din acest moment, când se creează regatul armean timpuriu, Armenia devine centrul de greutate al lumii antice. În anul 652 î. Hr., Paruyr Scayordi, considerat cel dintâi cap încoronat al armenilor, urcă pe tron în Arme-Şubria. La începutul sec. VI î. Hr., statul Araratian avea un prestigiu atât de mare, încât conducătorul Israelului, Eremia, l-a îndemnat în anul 593 î. Hr. să atace Babilonul, menţionând pentru ultima oară regatul Urartu sub denumirea *Ţara Araratului*.

„Puternicul duşman" al romanilor

Populaţia statului Araratian şi-a luat etnonimul de la zeitatea principală *Hayc* (Khaldi), numindu-se *hay*, iar ţara sa numind-o *Hayk* sau *Hayastan*. Din inscripţiile ahemenide trilingve reiese că mezii, elamiţii şi perşii numeau regatul Mana, component al statului Araratian, *Ar-Mina* sau *Kar-Minya*, în sec. VI î. Hr. extinzând această denumire asupra întregului stat armean. Formele utilizate de ei — Armenia, Armana, Armona, Armeni, Remana etc. — s-au răspândit printre popoarele din Asia Mică şi Balcani, în cele din urmă consacrându-se forma *Armenia*.

Conform lui Herodot, ea apare, desemnând Platoul Armean locuit de o populaţie omogenă, în atlasul alcătuit de Hecatos din Milet (546-480 î. Hr.). Se regăseşte, sub forma *Armina*, şi în inscripţia rupestră de la Behistun a lui Darius I (anul 521 î. Hr.). În inscripţiile ahemenide, este menţionat de asemenea regele armean Ervand I Sacavachiat — Efemerul (circa 570-560 î. Hr.), urmat de fiul său, Tigran Haycazian (560-535 î. Hr.), pe care Xenofon îl numeşte „rege înţelept şi puternic" şi sub a cărui domnie suprafaţa statului armean coincidea aproape cu întinderea naturală a Platoului Armean, păstrându-şi unitatea teritorială şi independenţa politică.

În primul sfert al sec. V î. Hr., acest teritoriu al Armeniei, după lupte înverşunate împotriva stăpânirii persane, e menţionat ca a 13-a satrapie a regatului ahemenid, condusă de regi-satrapi din dinastia Haycazian-Ervandizilor, înrudită cu ahemenizii. După căderea regatului ahemenid (anii 330 î. Hr.), satrapul Ervand III s-a autoproclamat rege (336-300 î. Hr.) al Armeniei Mari independente (partea de răsărit a Platoului Armean), Armenia Mică fiind condusă de Mitrauste (partea de apus a Platoului Armean).

La sfârşitul sec. III î. Hr., regele seleucid Antioh III cucereşte Armenia Mare, divizând-o în două satrapii conduse de strategii Artaşes (în răsărit) şi Zareh (în apus), precum şi Armenia Mică şi Commagene, transformându-le de asemenea în satrapii ale statului seleucid, conduse de Mitridate şi respectiv de Ptolomeos. După înfrângerea lui Antioh de către romani la Magnesia (anul 190 î. Hr.), Artaşes şi Zareh se proclamă regi, iar Armenia Mică şi Commagene devin state independente. Sub regele Artaşes I (189-160 î. Hr.), care unifică cele două Armenii şi proclamă independenţa ţării, Armenia cunoaşte o puternică ascensiune, alipindu-şi teritorii desprinse anterior din statul Ervandizilor. Artaşes I a introdus reforme economice, a împărţit ţara în 120 strategii, şi-a organizat o armată compusă din patru corpuri, a întemeiat oraşe şi o nouă capitală, Artaşat.

Regele Tigran II (95-55 î. Hr.) reuşeşte să unească Armenia Mare şi Armenia Mică, îşi alipeşte Commagene şi Cilicia de Câmpie, eliberează teritoriile armeneşti ocupate de parţi, care îi acordă titlul de „rege al regilor". A intenţionat să unifice toate forţele politice din Orientul Apropiat, pentru a crea un stat puternic, contrapunându-l tendinţei expansioniste a Romei. A stimulat urbanismul şi cultura de tip elenistic. În anii 70 î. Hr., regatul armean se întindea de la Marea Caspică la ţărmul răsăritean al Mediteranei şi de la Munţii Caucaz la Marea Roşie. Tigran II a fost cel din urmă făuritor al unui stat elenistic, fiind considerat de romani

„puternic dușman" în Orient, „cel mai puternic rege".

În anul 451, la Avarayr

Dinastia Arșacizilor, care a domnit într-un stat armean independent aproape două veacuri (189 î. Hr.-1 d. Hr.), s-a încheiat odată cu moartea lui Tigran IV, căzut în lupta împotriva triburilor caucaziene. După perioada suzeranității romane, Armenia și-a păstrat independența în timpul dinastiei Arșacizilor, luptând împotriva tendinței de dominație a sasanizilor. Astfel, fiul regelui Khosrov (Chosroe), Trdat (Tiridates), care, trăind la Roma, se făcuse remarcat în războaiele purtate de romani, a fost recunoscut de împăratul Diocletian ca rege al armenilor (287-330) și a luptat vreme de peste zece ani împotriva sasanizilor, aceștia, în urma păcii romano-persane, recunoscându-l la rândul lor ca rege.

Sub domnia lui Trdat III cel Mare, Armenia a acceptat creștinismul (anul 301), devenind primul stat care l-a adoptat ca religie oficială și disociindu-se astfel ca ideologie de Roma și de Persia. Trdat III a reușit să păstreze integritatea teritorială a Armeniei Mari, fiind considerat de istoriograful Movses Khorenați (sec. V) ultimul rege de seamă al armenilor în epoca antică.

După o perioadă de imixtiune în politica internă a Armeniei, Roma și Persia — fiind ocupate, în deceniul al șaselea al sec. IV, cu apărarea hotarelor lor — au permis Armeniei să prospere și să se consolideze într-o epocă pașnică. A urmat o altă perioadă, de conflicte armate ale armenilor cu romanii și cu perșii, încheiată în anul 385 (sau 387) cu divizarea Armeniei între imperiile roman și persan. Odată cu moartea regelui Arșac III (378-387), care domnea în partea apuseană, cea romană (un sfert din Armenia Mare), Roma a lichidat regatul armean.

La rândul său, Khosrov III (385-389), care domnea în partea răsăriteană, cea persană, a fost întemnițat și înlocuit de perși pentru că încercase să reunifice Armenia și să restaureze independența acesteia. Urmașul lui, regele Vramșapuh (389-414), a întreținut relații de prietenie cu cele două imperii tutelare rivale, intermediind chiar pacea între ele în anul 399. Lui Vramșapuh i se datorează cel de-al doilea moment crucial din istoria civilizației armene, după oficializarea creștinismului, cel al inventării alfabetului armean și implicit al introducerii scrierii armene. La inițiativa sa și sub îndrumarea patriarhului Sahac Partev, cărturarul Mesrop. Maștoț a alcătuit, în anul 405, caracterele unui nou alfabet, utilizat până în zilele noastre și constituind temeiul culturii scrise naționale armene.

Eliberat din închisoare, Khosrov III i-a succedat în anul 414 lui Vramșapuh. Ultimul reprezentant al Arșacizilor a fost fiul lui Vramșapuh, Artașes III (422-428), detronat de regele sasanid Vram V, care a transformat Armenia răsăriteană în *marzpanat*, regiune administrativă persană având în frunte un guvernator *(marzpan)*, numit de curtea sasanidă. În Armenia autonomă, condusă practic de principi armeni *(nakharari)*, se păstrau drepturile autorităților armene și armata avea în frunte o căpetenie armeană *(sparapet)*. Regatul sasanid încasa dări și își însușise avuțiile Arșacizilor din Armenia persană, restul posesiunilor din afara acesteia fiind împărțit între nakharari.

Sub regele pers Iezdichert II, încercările de a face din Armenia o provincie persană și de a lichida autonomia armenilor creștini au dus la nemulțumirea și răzvrătirea armenilor și în cele din urmă la bătălia din anul 451 de la Avarayr dintre armeni și perși, încheiată cu înfrânge-

Detaliu reprezentând monumentul creării alfabetului armean (autor Grigor Khangian): patriarhul Sahac Partev și un fragment de scriere armeană

rea oştirii armene, dar şi cu renunţarea perşilor la planurile lor de a-i converti pe armeni la mazdeism, inclusiv uşurarea dărilor şi adoptarea unei atitudini mai binevoitoare în raporturile bilaterale.

În decurs de mai bine de un secol, totuşi, situaţia s-a înrăutăţit, au avut loc războaie armeano-persane şi bizantino-persane, iar pacea încheiată în anul 591 între cele două imperii a făcut ca o parte însemnată a Armeniei să treacă sub stăpânire bizantină. Războaiele persano-bizantine, reîncepute după moartea împăratului Mauriciu (anul 602) şi purtate îndeosebi pe teritoriul Armeniei, au dus la slăbirea celor două mari puteri şi apoi la intruziunea triburilor arabe, care au cucerit, în sec. VII., Orientul Apropiat.

Arabii au invadat în 640 Armenia, jefuind şi înrobind populaţia. Teodoros Rştuni, iniţial sparapet şi marzpan, apoi investit de Bizanţ cu titlurile de *patrician* şi *curopalat*, a proclamat independenţa Armeniei, i-a reîntregit teritoriul şi, după lupte grele împotriva arabilor, a încheiat cu aceştia, în 652, un tratat de pace, recunoscând dominaţia Califatului în schimbul scutirii de dări, al păstrării unei armate proprii şi al autonomiei de guvernare. A urmat o perioadă de peste două veacuri de stăpânire arabă însoţită de invazii, ciocniri armate, ceea ce a înrăutăţit starea populaţiei armene supuse la privaţiuni, dar şi adesea răzvrătindu-se împotriva opresorilor străini. În anul 701, arabii au întemeiat, ca regiune a Califatului omeiad, viceregatul caucazian *Armina*, din care făceau parte şi teritoriile armeneşti.

Jafuri, masacre şi o politică perfidă

Slăbirea Califatului arab şi intensificarea luptei de eliberare naţională au creat condiţii pentru restaurarea statalităţii armene. În 855, califul Miutakavil îl recunoaşte ca sparapet pe principele armean Aşot Bagratuni, retrage trupele arabe şi perceptorii de dări. Trei decenii de viaţă paşnică, în continuare, au contribuit la dezvoltarea agriculturii, a meşteşugurilor şi a negoţului, la animarea vieţii economice urbane şi la întărirea forţei militare. La cererea guvernatorilor şi prinţilor armeni, care încă din 862 îl recunoscuseră pe Aşot Bagratuni drept rege al armenilor, în 885 califul Mutamid îl încoronează şi îl înscăunează pe acesta, recunoscând de drept statul armean. Aceeaşi recunoaştere a fost obţinută şi din partea Bizanţului. Noua instaurata dinastie a Bagratizilor a durat până în 1045, perioadă în care au fiinţat, pe teritoriul Armeniei, principate şi chiar regate feudale autonome, conduse de prinţi locali: Vaspuracan, Taron, Artakh, Kars, Lori, Tayk, Siunik.

Încă din 1016 pătrunzând în Armenia şi treptat invadându-i provinciile, selgiucizii şi-au intensificat acţiunile devastatoare după 1045, când Bizanţul a distrus regatul Ani, slăbind capacitatea de apărare a ţării. Jafurile şi masacrele, politica perfidă a Bizanţului au determinat populaţia să emigreze şi, în 1064, capitala Ani a căzut în mâinile sultanului selgiucid Alp-Arslan aflat în fruntea unei armate de 180 000 oşteni. După victoria asupra bizantinilor, în 1071, la Manzikert, şi după recunoaşterea, de către Bizanţ, a stăpânirii lor asupra Asiei Mici turcii selgiucizi încep să se stabilească pe pământurile armeneşti ocupate de ei. În unele regiuni ale Armeniei s-au păstrat până pe la sfârşitul sec. XII unele principate feudale de sine stătătoare, pentru ca, după înlăturarea dominaţiei selgiucide în 1118, provinciile răsăritene să treacă în stăpânirea Irakului, iar regiunea nord-vestică să intre în componenţa sultanatului de Iconia. Destrămarea statului selgiucid, la moartea sultanului Melikşah (1092), a făcut ca o serie de regate şi principate armene să se proclame independente: Vaspuracan, Lori, Siunik, Sasun, Khacen, Mock etc.

Între 1110 şi 1210, oştirile armene retrase în regatul Georgiei, sub conducerea unor căpetenii aparţinând dinastiei Zakarian, au eliberat treptat, de sub stăpânirea selgiucidă, o parte însemnată a Armeniei, aceiaşi Zakarieni devenind principi suverani pe teritoriile eliberate de ei. În timpul guvernării lor, s-au dezvoltat economia, meşteşugurile, negoţul, relaţiile comerciale şi financiare cu Orientul Apropiat.

Eliberarea completă şi prosperitatea economică ale Armeniei au fost împiedicate de invazia mongolă din prima jumătate a sec. XIII şi de stăpânirea mongolă stabilită în Caucaz. Începând cu anul 1220, armenii, în alianţă cu georgienii, sunt nevoiţi să ducă lupte grele împotriva deselor incursiuni mongole pustiitoare.

Cucerirea mongolă în regiunile sud-vestice ale Armeniei s-a încheiat în 1245, Armenia fiind supusă, împreună cu Georgia de est şi cu Atropatene, unei divizări administrativ-teritoriale în cinci vilaete. Doar câteva mici principate s-au păstrat autonome, în Van, Sasun, Mock, Rştunik.

Principii armeni s-au ridicat la luptă împotriva stăpânirii mongole de trei ori, în 1249, în 1259-1261 şi în ultimul deceniu al sec. XIII, revoltele lor fiind reprimate cu cruzime. Dominaţia mongolă a făcut să stagneze viaţa politică, economică şi culturală, deportarea şi masacrarea populaţiei au micşorat forţa de muncă, numeroase oraşe au fost transformate în ruine sau în aşezări neînsemnate, comerţul interior şi exterior a decăzut. ■

(Va urma)

CLIO ÎNTRE DA ŞI NU

A DOUA SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. La 27 iunie 1991, celebra soprană Mariana Nicolesco, membru de onoare al Academiei Române, apărea pentru prima dată pe o scenă românească.
Ştiţi care?

2. Pe aceasta stemă din vremea lui Scarlat Callimachi cei doi delfini simbolizează pierderea Basarabiei.

3. **Câţi dintre seniorii din imaginea de mai jos şi-au schimbat locurile între ei?**

4. După 25 ani, o parte dintre membrii Sfatului Ţării s-au fotografiat în faţa statuii lui Ştefan cel Mare din Iaşi.

Clio
între
DA
şi
NU

5. Un autentic vas de Sèvres...

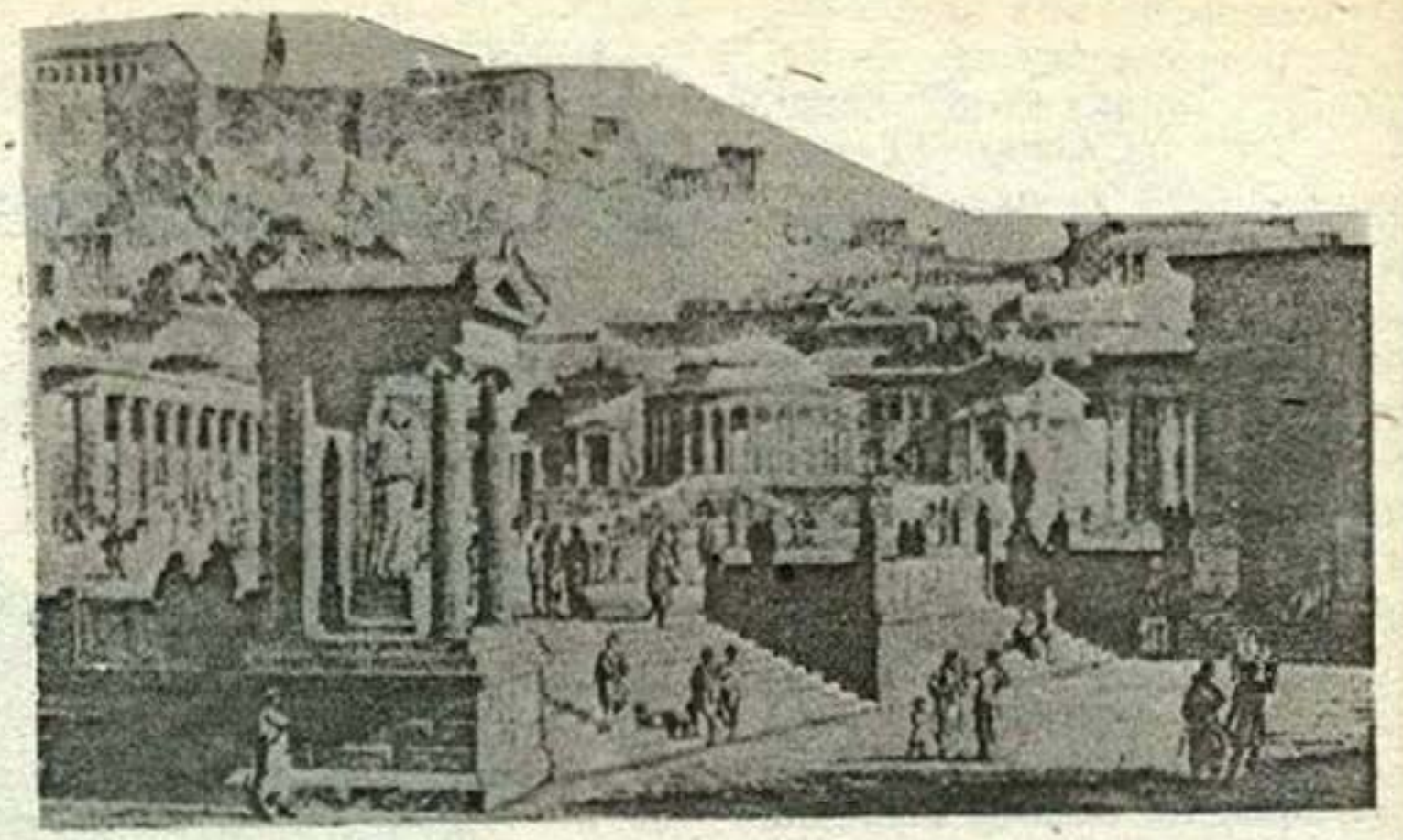

6. **Cum se numea acest loc din Atena în care era concentrată întreaga sa viaţă politică?**

7. Asediul Parisului de către normanzi în 885-886 a durat...

a) zece luni
b) nouă luni
c) opt luni

8. O cronică spaniolă, publicată la Madrid între 1601 şi 1612, necunoscută până acum la noi şi prezentată în premieră de **Magazin istoric,** relatează şi faptele de vitejie ale lui Mihai Viteazul al cărui nume, notează cronicarul „a ajuns de spaimă pentru turci".

În care volum al cronicii se află relatările despre Mihai?

9. În iunie 1979 au avut loc primele alegeri pentru un forum democratic european de dezbateri, care, atunci, avea 518 locuri iar în prezent 567.

Care este titulatura sa?
a) Parlamentul European
b) Comisia Europeană
c) Curtea de justiţie

10. La patru ani, în 1643, Ludovic XIV a devenit rege al Franţei sub regenţa mamei sale, Anna de Austria.

11. **Cum comenta Nicolae Mavrocordat sfatul lui Machiavelli, conform căruia „singurul mijloc de a stăpâni un stat liber, pe care l-ai cucerit, este acela de a-l distruge, de nu vrei să te distrugă el pe tine?**

- Concursul este prevăzut cu premii în numerar în valoare de peste 1 000 000 lei
- **PREMIUL I — 300 000 lei, oferit de Agenţia de turism „Via Club" Bucureşti — „Valsole Viaggi" Milano, domnul** Bruno Tercatin
- **PREMIUL II — 250 000 lei, oferit de publicaţia** Anunţul telefonic, **director domnul** Radu Ion Popescu
- **PREMIUL III — 200 000 lei, oferit de S.C. General Rom Service SRL, preşedinte domnul** Gheorghe Băbiceanu
- **PREMIUL IV — 200 000 lei, oferit de Comitetul pentru activitate culturală ACMEOR**
- **PREMIUL V — 100 000 lei, oferit de SC Algernon SRL, director domnul** Dan-Socrate Caloian

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

2

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

ISTORICĂ

TIRAN SOLDAŢI LEFEGII		DOCUMENTE A DA GREŞ		SCRIERI ISTORICE AFLATE ÎN PERU !		NOBILI PIELE ROŞII		BLUZĂ ŢĂRĂNEASCĂ
PROVINCIE ÎN VECHEA PERSIE CAPABILE								
				FRICOS CONDUCĂTOR SLAV				OŢETITE
OALĂ GOALĂ ! OALĂ VASILE TOMA			A LĂSA PRIN TESTAMENT LOGOFEŢI					
		INIMĂ DE AVAR ! DOROBANŢI			NIMIC ÎN CETE !			
	IMPOZIT CONDUCERE DESPOTICĂ					CAR GOL ! SUPUS		
				PUTERNICI				
ŢARĂ PERSIA AZI COLB					LOCALITATE RURALĂ URCARE PE TRON			
				POTOLITĂ CU APĂ VEDETĂ				
RĂPE FIICA LUI PETRU RAREŞ								FRUCTUL DISCORDIEI
			CUSĂTURĂ PE MARGINE				ÎN STOC !	
FORTIFICATĂ STĂTEAU ÎN OLIMP								
			ORATOR					

Integramă de Gheorghe BRAŞOVEANU

ISTORIA ŞI ŞCOALA

NOI PRIETENI

La acest număr aniversar suntem bucuroşi să semnalăm că alţi şi alţi cititori ai noştri din şcoli sau facultăţi ne împărtăşesc gândurile lor despre istorie şi îndrăgita lor carte de istorie — *Magazin istoric*.

Astfel, **MIRCEA GUI,** din clasa a XII-a, a Liceului „Simion Bărnuţiu", din *Şimleu Silvaniei,* ne scrie: „Îmi place foarte mult istoria şi sunt hotărât ca, după terminarea liceului, să urmez Facultatea de istorie. Auzind şi eu de revista dumneavoastră *Magazin istoric,* am început să o citesc cu multă plăcere şi pasiune. Importanţa documentelor, a informaţiilor şi a datelor pe care le publicaţi în revistă, veridicitatea lor, mă determină să cumpăr revista dvs. lună de lună."

În continuare, prietenul nostru ne relatează despre unele dificultăţi pe care le întâmpină în procurarea revistei mobilizându-şi şi fraţii pentru aceasta. Cu toate eforturile lor, un număr, 6/1993, le-a „scăpat".

Pentru a nu-şi descompleta colecţia, i-am trimis noi un exemplar, împreună cu felicitările noastre pentru marile sale pasiuni — Clio şi *Magazin istoric.*

Din *Iaşi,* **GABRIEL PERIANU,** student încă atunci când trimitea scrisoarea spre noi, ne destăinuie: „Deşi marea majoritate a timpului îmi este ocupată de studiul medicinii, totuşi rămân fidel primei mele pasiuni — istoria —, pasiune ce mi-o întreţin cu revista *Magazin istoric,* mica mea bucurie lunară.

Tot student, la Institutul de arhitectură şi urbanism „Ion Mincu", din *Bucureşti,* este şi **IUSTIN POPESCU,** din partea căruia primim — pe lângă unele consideraţii privind istoria anilor 1940-1947 şi participarea la concursul *20 pentru 200 000* — şi următoarele: „Sunt mândru că mă pot număra printre acei care au avut şansa să găsească în casă colecţia completă a revistei *Magazin istoric,* precum şi o bunică pasionată de istorie care mi-a insuflat şi mie acest «microb»".

ŞCOALĂ CENTRALĂ DIN BUCUREŞTI

Despre şcoala în care învaţă — una dintre prestigioasele instituţii de învăţământ ale Capitalei —, Şcoala centrală, ne scrie eleva **LĂCRĂMIOARA ROTARU,** din clasa a XI-a A.

La 20 noiembrie 1852, s-a deschis, în Bucureşti, „Pensionatul domnesc", care ulterior s-a transformat în Şcoala Centrală. Aceasta a funcţionat la început în Casa Manuc, după care, în 1860, s-a mutat în Palatul Ghica.

Era prima şcoală secundară de fete din Ţara Românească şi al doilea aşezământ de cultură supra-primară din Bucureşti, după liceul „Nicolae Bălcescu".

Proiectul actualei clădiri în care funcţionează Şcoala Centrală din 1890 a fost realizat în 1887 de arhitectul Ion Mincu.

De-a lungul anilor, Şcoala Centrală a avut mai multe denumiri: „Pensionatul domnesc de fete" (1852-1864), „Liceul Maria Brâncoveanu" (1928-1938), „Liceul de filologie-istorie Zoia Kosmodemianskaia" (1977-1990).

Parcă destinul acestei şcoli a fost ca ea să fie deschizătoare de drumuri, deoarece aici s-au format multe pioniere ale societăţii româneşti — prima femeie inginer silvic din România (Aurora Gruescu), cea dintâi româncă doctor, organizatoare a primelor oraşe (Maria-Cuţarida Crăciunescu), prima româncă inginer (Elisa Leonida-Zamfirescu), prima româncă doctor în matematici a Universităţii noastre (Silvia Creangă), cea dintâi femeie doctor în drept din lume (Sarmiza Bilcescu), prima femeie astronom (Maria Teohari).

Una dintre prestigioasele absolvente ale Şcolii Centrale, acad. Zoe Dumitrescu-Buşulenga, mărturisea: „Amintirile mereu vii îmi menţin neîntrerupt imaginea neschimbată a şcolii noastre. Şcoala Centrală, ca pe o emblemă de noblеţe umanistică, îmboldindu-mă la cuvânt şi acţiune pe tărâmul ce se cere cu grijă şi atenţie lucrat, al culturii. Îmi fac datoria aceasta de spirit cu gândul îndreptat spre locul unde mi s-au închegat —

încet și sigur, iubirea de neam și răspunderile infinite ale unei apartenențe".

SPRIJINUL ISTORIEI

Un statornic colaborator al rubricii noastre este, de-acum, **IOAN IVAȘCU,** din clasa a VIII-a B a școlii din *Moisei, jud. Maramureș,* a cărui contribuție am publicat-o în nr. 11/1994.

Iată că acum Ioan ne trimite câteva date despre sine.

Sufletul meu s-a umplut de bucurie atunci când poștașul mi-a adus plicul cu exemplarul Caietului Magazin istoric, *nr. 1/1994. Fericirea mea nu a avut margini. În mijlocul greutăților cu care se confruntă familia mea (tatăl meu m-a părăsit de la vârsta de 4 ani și după 1989 nu mi-a mai trimis pensia alimentară) am găsit un sprijin solid. Acest sprijin a fost istoria din paginile* Caietului *pe care l-ați editat.*

TÂNĂRA COLECȚIONARĂ

Gânduri de recunoștință pentru toți cei care au îndrumat-o și au ajutat-o, în apropierea ei de istorie și de revista noastră, primim și din *Târnăveni.*

Mă numesc Mera Reghina-Daniela și sunt elevă la Liceul teoretic din Târnăveni, profil informatică, clasa a X-a. Pasiunea pentru istorie o datorez doamnei profesoare Bândea Adriana de la Gimnaziul de stat „Vasile Moldovan", unde am urmat cursurile gimnaziale. Doamna profesoară, care a devenit și mentorul meu, a reușit în cei patru ani în care mi-a predat istoria, să-mi inoculeze, prin modul de abordare al lecțiilor, „microbul" istoriei. Dânsei îi datorez participarea la Olimpiada județeană de istorie, unde am obținut mențiune. Primul contact cu revista Magazin istoric *l-am avut în luna mai 1990, dar colecția mea a început să prindă contur abia un an și jumătate mai târziu. Cu toate eforturile nu am reușit să-mi procur numărul 9/1994. Vă rog să-mi publicați adresa, pentru ca, dacă cineva mă poate ajuta, să-mi scrie:*

MERA REGHINA-DANIELA, *Tarnăveni str. Armatei, bl. 54, sc. C/4, ap. 2, jud. Mureș.*

Aș dori, de asemenea, ca, prin intermediul dumneavoastră, să mulțumesc familiilor Borotea Ion *și* Mera Ioan *din Reghin, familiei* Fodor Valer, *din Târnăveni, domnului* Pleșca Ștefan, *din Iași și domnului* Haidamac Gh. Ostăcioaia, *din București pentru exemplarele mai vechi din* Magazin istoric *pe care mi le-au oferit.*

Admir foarte mult felul în care se prezintă revista sub aspectul informației. Ceea ce lipsește din conținutul său este, după părerea mea, perioada antică a istoriei românilor.

Reținem observația Danielei, mulțumindu-i, la rândul nostru, pentru deosebita atenție cu care ne citește.

DE CE NU MAI EXISTĂ O ARHIVĂ S.S.I.

(Urmare din p. 64)

ale arhivisticii, și anume păstrarea unității și integrității dosarelor. Au fost selecționate și scoase din dosare, într-o primă etapă – documentele referitoare la activitatea mișcării comuniste și muncitorești precum și a Cominternului în România. Într-o altă etapă au fost selecționate documentele ce atestau momente mai importante ale mișcării sindicale și grupărilor politice de orientare social-democratică. Toate acestea au fost predate eșalonat arhivei fostului C.C. al P.C.R., împărtășind, după decembrie 1989, soarta acesteia. Alte documente din arhiva S.S.I. cu valoare pur istorică – în original sau copii pe microfilme – au fost predate Direcției generale a Arhivelor Statului, fiind clasate în Fondul Președinției Consiliului de Miniștri.

Față de aspectele prezentate, concluzia ce se impune de la sine este că arhiva serviciilor secrete românești – care tăinuia multe din intimitățile vieții politice, mecanismele de exercitare a puterii dar și reacțiile celor guvernați – a avut ca principal dușman *propriul său conținut.* Pe fondul unor tensiuni social-politice create de răsturnările spectaculoase de regim politic și în lipsa unor legi organice de protecție, acest dușman al arhivelor secrete a acționat parcă implacabil și cu o promtitudine dezarmantă. El a incitat imaginația multora, a trezit ambiții, veleitarisme, dar și tendințe de răzbunare. El s-a aflat în spatele multor acțiuni necugetate ale conaționalilor, combinate cu cele interesate ale agenților serviciilor de informații străine, care – de ce să n-o recunoaștem – au știut să folosească cu abilitate rivalitățile dintre oamenii politici și funcționarii de stat. Toate acestea s-au manifestat în permanentă luptă cu eforturile de a pune fondurile arhivistice respective în deplină siguranță sau de a proteja oameni, în ciuda faptului că cei implicați s-au expus la riscuri imense.

Din nefericire, în decembrie 1989 istoria s-a repetat. Pe fondul revoltei generale contra organelor de securitate și ale Ministerului de interne în împrejurări confuze abil întreținute, au fost atacate sedii și depozite de arhivă, iar pagubele produse se ridică la peste 150 000 de dosare distruse, sustrase și dispărute pe întreaga țară. Cifra este desigur impresionantă sub aspect cantitativ, numai că o evaluare calitativă încă nu s-a făcut și este departe de a se putea realiza momentan.

Oricum, rolul istoricului este ca în paralel cu evocarea unor momente semnificative din trecut, să tragă și un serios semnal de alarmă în privința responsabilității pentru conservarea documentelor ce trebuie să ajungă neapărat la cercetători, pentru a putea scrie adevărul despre desfășurarea istoriei. ■

DIALOG CU CITITORII

GÂNDURI LA ANIVERSARE

În urmă cu 28 ani, la început de aprilie 1967, Magazin istoric **făcea primii săi paşi în lumea publicisticii româneşti. Lună de lună, de atunci, a fost prezent neîntrerupt la întâlnirea cu cititorii. Număr de număr, colecţia revistei a sporit, constituindu-se într-o adevărată bibliotecă de istorie.**

Acum, când şi acest al 337-lea număr din Magazin istoric **a pornit spre statornicii săi cititori şi spre noii prieteni, iată câteva dintre gândurile unora dintre cei care, cu mândrie şi bucurie, ne-au scris că sunt posesorii unor colecţii complete ale revistei noastre. Îi felicităm şi le mulţumim.**

Prof. CORNELIA STANCIU, pensionară din Buzău: Vă mulţumesc pentru cele mai frumoase pagini de istorie pe care le-am citit şi le citesc în revista dv. • **MARCEL MOTOUNU, din** com. Rotunda, jud. Olt: Nu am de gând să renunţ la revistă (cu toate că unele numere nu le-am primit, evident nu din cauza dv.). În ceea ce priveşte preţul, cred că revista poate fi cumpărată de marea majoritate a cititorilor • **FUNDAŢIA ROMÂNĂ UMANITARĂ „MIHAI VITEAZUL", din** Bucureşti, **director col. st. mj. (r) GHEORGHE ENACHIUC:** Preţuim prestigioasa dv. revistă, care are un rol deosebit în educarea patriotică a poporului român şi în aducerea la cunoştinţa publicului a realităţilor istorice şi a şterge din mintea cititorilor unele fapte şi date nereale • **TEODOR CRĂCIUN, pensionar, din** Arad: Citesc revista cu multă plăcere şi o împrumut tinerilor cărora le place istoria • **CORNELIU CĂTĂLIN VIDRA, din** Bacău: Am 25 de ani şi lucrez la o tâmplărie. Sunt îndrăgostit de revista **Magazin istoric** • **VICTOR V. DRAGOŞ, profesor pensionar, din** Satu Mare: Dv. aţi întemeiat o şcoală. Revista **Magazin istoric** va rămâne o carte a neamului nostru, pe care o vom dori mereu, o vom păstra cu sfinţenie şi o vom transmite ca moştenire de mare preţ copiilor şi nepoţilor noştri.

În fine, iată şi gândurile unui cititor din Canada, **dl. dr. CORNELIU COMBIESCOU, din** Montreal: Citesc cu mult interes publicaţia dv. Ea mă ajută să înţeleg, poate, unele lucruri şi mai ales să-mi amintesc de altele ce nu trebuie uitate.

Historama, Historia, Les Dossiers de l'Histoire etc. au trecut acum pe rândul doi în lecturile mele, graţie **Magazinului istoric.**

Am extras aici doar câteva dintre extrem de numeroasele mărturii de preţuire şi loialitate ale celor ce ne citesc, raţiunea însăşi a existenţei revistei Magazin istoric **şi fără de care nu am putea merge înainte.**

Le mulţumim tuturor şi le reamintim că un abonament de susţinere la Magazin istoric **pe** un an de zile (12 numere) este de 36 000 lei.

PENTRU CEI CU CARE AM PORNIT LA DRUM...

...atunci, în aprilie 1967, când Magazin istoric **vedea lumina tiparului păşind în lumea publicisticii româneşti.**

Un gând încărcat cu colegiale sentimente de preţuire şi recunoştinţă pentru toţi cei care atunci, în lunile în care se pregătea apariţia revistei noastre, au dat din cugetul şi din sufletul lor suflul de viaţă lungă al Magazinului istoric **ajuns acum, iată, la cel de-al 337-lea număr al neîntreruptei sale apariţii.**

Un gând deci, de la noi, cei de azi, pentru cei care au fost atunci în aprilie 1967: ION POPESCU-PUŢURI, TITU GEORGESCU, D. ALMAŞ, AL. GH. SAVU, AURICĂ SIMION, C. ANTIP, N. MINEI, STELIAN NEAGOE, VIRGIL CÂNDEA, HADRIAN DAICOVICIU, ION DRAGOMIRESCU, ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU, DINU C. GIURESCU, LIVIA DANDARA, ROBERT DEUTSCH, MIRCEA IOANID, GHEORGHE RĂDULESCU, RĂZVAN THEODORESCU, GEORGE PÂRJOL, VASILE ŞIMANDAN, ION VULPESCU, **şi mulţi, mulţi alţii care au contribuit prin scrisul lor, prin fapta lor, prin dragostea lor, la lunga viaţă a** Magazinului istoric, **intrat de-acum în cel de-al 29-lea an al existenţei sale.**

DIALOG CU CITITORII

HRANĂ SPIRITUALĂ

Pasionat cititor şi colecţionar al Magazinului istoric **şi al altor documente şi mărturii istorice este şi dl. plutonier adjutant (M.Ap.N.) NECULAI AILUŢOAIEI, din** Craiova, **care ne scrie:** Sunt colecţionar de documente şi mărturii istorice, fondatorul unei Expoziţii permanente de istorie a României.

Studiez şi deţin colecţia revistei **Magazin istoric** la zi, fiind cea mai importantă revistă de cultură istorică din ţară.

În anul 1992 am participat la un concurs al revistei, unde mi-am etalat cunoştinţele de autodidact şi am câştigat un tablou. În cadrul Expoziţiei organizez prezentarea unor evenimente istorice naţionale, prezentându-le militarilor, cetăţenilor, elevilor din Craiova, şi cu ocazia vizitelor unor demnitari de stat şi militari.

Sincer să fiu, recunosc că pe lângă pregătirea militară şi generală, de un real folos şi ajutor am avut studiind succesiunea unor articole din revistă pentru întocmirea unor documente.

În acest sens, am întocmit un repertoar cu evenimente prezentate de revistă pentru a mă descurca mai uşor în colecţia **Magazin istoric.**

În legătură cu preţul revistei, cititorii nu trebuie să intre în panică, întrucât maculatura de pe tarabe are preţuri pipărate în comparaţie cu valoarea reală a revistei. Oricum hrana spirituală costă şi cine se respectă nu ţine la preţ.

Structura Expoziţiei este organizată astfel: războaiele de dezrobire a teritoriilor româneşti, vremelnic ocupate; amputările (rapturile) teritoriale; istoria unor arme din componenţa armatei române; istoricul unor unităţi ale M.Ap.N.; cele trei Uniri ale provinciilor româneşti; campaniile armatei române în afara teritoriului ţării; domnitorii României (provinciilor); mareşalii României; tezaurele României, şi multe alte momente din istoria multimilenară a României.

„Vrei viitorul a-l cunoaşte, te întoarce spre trecut" spunea marele Eminescu.

Pentru a fi un bun creştin trebuie să cunoşti **Biblia,** pentru a fi un bun patriot trebuie să cunoşti trecutul strămoşilor, al poporului, al armatei sale cu toate adversităţile vremii, întrucât „prezentul nu-l cunoaştem bine şi către viitor nu ne putem îndrepta cu precădere, dacă nu cunoaştem trecutul".

Rămân acelaşi cititor fidel al importantei reviste, dorindu-i viaţă lungă.

Iată, şi pe această cale, una dintre nenumăratele confirmări ale faptului că Magazin istoric, **intrat acum în cel de-al 29-lea an al apariţiei sale neîntrerupte, este necesar pentru generaţii şi generaţii de cititori, contribuind nu numai la delectarea, ci şi la instruirea şi formarea acestora.**

CULESE DIN MAGAZIN ISTORIC

Preot profesor BORIS CHELARU, din Bucureşti, **ne trimite lucrarea sa memorialistică** Sertarul cu amintiri, **tipărită în 1992, la Craiova, însoţită de următoarea scrisoare:** Vă trimit cartea mea de memorii **Sertarul cu amintiri** în care sunt curprinse multe date din zbuciumata noastră istorie; o parte bună din aceste evenimente sunt culese din revista **Magazin istoric.**

Sunt un cititor pasionat al revistei, posed întreaga colecţie a **Magazinului istoric,** din 1967, pe care sunt dispus s-o donez unei instituţii, mai ales că recent am împlinit 84 de ani.

Pasiunea pentru istorie e mai veche. La examentul de capacitate pentru profesorat, pe lângă religie, mi-am ales ca specialitate secundară istoria. Am colaborat şi colaborez cu articole de istorie la diferite reviste; printre altele, la cele de specialitate, cum sunt **Muzica** şi **Actualitatea muzicală.** Şi, poate, pe curând voi colabora şi la revista dv.

Felicitări pentru cartea publicată şi aşteptăm propunerile de colaborare.

CERERI ŞI OFERTE

VALER BRUCHENTAL, Piaţa Daciei, nr. 1, bl. E, sc. C, et. II, ap. 8, Buzău, **oferă colecţia completă.**

ELENA COZESCU CALVU, str. Cerceluş, nr. 12, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

ILIE MOŞNEAGU, str. Octav Onicescu, nr. 69, sc. C, et IV, ap. 20, Botoşani, **oferă colecţia completă.**

MAGAZIN ISTORIC **URMĂRIT CU ATENŢIE PESTE OCEAN**

Din Schenectady, statul New York, S.U.A., **primim noi veşti de la statornicul nostru cititor, colaborator şi susţinător, dl. CONSTANTIN PASCU, care, trimiţându-ne un cec de 25 de dolari, ne scrie, între altele:** Ţin să vă aduc viile mele mulţumiri, pentru tot ceea ce aţi binevoit să publicaţi în revista **Magazin istoric,** pe parcursul anilor, cu privire la îndreptarea unor greşeli strecurate în diversele articole apărute în revistă sau scurte informaţii, ca o completare privitoare la viaţa anumitor personaje, din domeniul cultural sau militar, din ţară.

Ţin să vă mulţumesc, de asemenea, şi în mod cu totul special, pentru amabilitatea de a publica în revista **Magazin istoric** din luna noiembrie 1993, rugămintea mea arzătoare de a se restitui vechiul său nume de Liceul „Sfinţii Petru şi Pavel" actualului Liceu „Mihai Viteazul" din Ploieşti, precum şi trimiterea propunerii mele către autorităţile judeţene şi municipale. Cu mare satisfacţie am luat cunoştinţă, pe data de 12 ianuarie 1995, că Ministerul Învăţământului a dat decizia ca Liceul „Mihai Viteazul" din Ploieşti să-şi recapete vechiul său nume şi să se numească Liceul „Sfinţii Petru şi Pavel".

CONTENTS (Romanian History) **H. Hulubei** Universitary Solidarity • **I. Dumitriu-Snagov** Demography, Religion and History • **C. Bodea** „Scholar Colson" — A Necessary Restoration • **G. Ştrempel** Mitrofan — Bishop and Printer (II) • **I. Lăcustă** In Bucharest, 50 Years Ago • **E. Filotti** Unknown Documents. Romania at the End of WWII in Europe (IV) • **I. Calafeteanu** Ştirbey's Mission (II) • **M. Ştefan** What the Romanian Emissaries didn't Know • **S. Verona, D. Falls** The Soviet Army leaves Romania • **Dr. A. Şafran** Testimonies about the Fate of Jews during the War • **M. Babeş** 160 Years of Romanian Archaeology • **A. C. Cuza** 1888-1920. Diary Pages (IV) • **Al. Busuioceanu** 1955. Notes from Exile (IV) • **C. Troncotă** Why there are no more the Special Intelligence Service Archives • Martha Bibescu's Loves (IV)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **H. Hulubei** Solidarité universitaire • **I. Dumitriu-Snagov** La démographie, la réligion et l'histoire • **C. Bodea** „L'instituteur Colson" — une nécessaire restitution • **G. Ştrempel** Mitrofan — l'évêque imprimeur (II) • **I. Lăcustă** À Bucarest, il y a 50 ans • **E. Filotti** Documents inédits: la Roumanie à la fin de la deuxième guerre mondiale en Europe (IV) • **I. Calafeteanu** La mission Ştirbey (II) • **M. Ştefan** Les emissaires roumains n'en savaient pas • **S. Verona, D. Falls** La retraite de l'armée soviétique de Roumanie • **Dr. A. Şafran** Témoignages sur le sort des Juifs pendant les années de la guerre • **M. Babeş** 160 ans de l'archéologie roumaine • **A.C. Cuza** 1888-1920. Pages de journal (IV) • **Al. Busuioceanu** 1955. Notes de l'exil (IV) • **C. Troncotă** Pourquoi les archives de S.S.I. n'existent plus • Les amours de Martha Bibescu (IV)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Х. Хулубей** Университетская солидарность • **И. Думитриу-Снагов** Демография, религия и история • **К. Бодя** „Учитель Колсон" — нужная реституция • **Г. Штремпел** Митрофан — епископ печатник • **И. Лэкустэ** В Бухаресте, 50 лет назад • **Е. Филотти** Неопубликованные документы. Румыния в конце второй мировой войне в Европе (IV) • **И. Калафетяну** Миссия Штирбей (II) • **М. Штефан** Что не знали румынские посланцы? • **С. Верона, Д. Фолле** Вывод советской армиц из Румынии • **Д-р А. Шафран** Свидетельства о судьбе евреев в годы войны • **М. Бабеш** Румынской археологии — 160 лет • **А. К. Куза** 1888-1920. Дневниковые записи (IV) • **Ал. Бусуйочану** 1955. Записки из ссылки (IV) • **К. Тронкотэ** Почему ещё не существуют архивы спецслужбы • Романы Марты Бибеску (IV)

INHALT (Rumänische Geschichte) **H. Hulubei** Solidarität zwischen den Universitäten • **I. Dumitriu-Snagov** Demographie, Religion und Geschichte • **C. Bodea** „Lehrer Colson" — eine notwendige Wiederherstellung • **G. Ştrempel** Mitrofan — Bischof und Buchdrücker (II) • **I. Lăcustă** In Bukarest, vor 50 Jahren • **E. Filotti** Unveröffentliche Urkunden. Rumänien am Ende des zweiten Weltkrieg in Europa (IV) • **I. Calafeteanu** Stirbeys Auftrag (II) • **M. Ştefan** Was die rumänische Emissäre nicht wussten • **S. Verona, D. Falls** Der Ruckzug der sowietischen Armeen aus Rumänien • **Dr.A. Şafran** Zeugnisse über das Juden-Schichsal während des Krieges • **M. Babeş** 160 Jahre rumänischer Archaeologie • **A. C. Cuza** 1888-1920. Tagebücher (IV) • **Al. Busuioceanu** 1955. Exil-Aufzeichnungen (IV) • **C. Troncotă** Warum es nicht mehr gibt eine Archiv des Geheimen Information Dienst • Martha Bibescus Liebschaften (IV)

SUMARIO (Historia rumana) **H. Hulubei** Solidaridad universitaria • **I. Dumitriu-Snagov** Demografia, religión y historia • **C. Bodea** „El pedágogo Colson" — una restitución necesaria • **G. Ştrempel** Mitrofan, el obispo tipógrafo • **I. Lăcustă** En Bucarest, hace 50 años • **E. Filotti** Documentos inéditos. Rumania a finales de la segunda guerra mundial de Europa (IV) • **I. Calafeteanu** La misión Ştirbey (II) • **M. Ştefan** Loque no sabian los emisarios rumanos • **S. Verona, D. Falls** La retirada del ejército soviético de Rumania • **Dr. A. Şafran** Testimonios sobre la suerte de los judiós durante los años de la guerra • **M. Babeş** 160 años de arquelogia rumana • **A. C. Cuza** 1888-1920. Paginas de diario (IV) • **Al. Busuioceanu** 1955. Apuntes de destierro (IV) • **C. Troncotă** Porqué ya no existe un archivo S.S.I. • Los amores de Martha Bibescu (IV)

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

Comandă de stat
ISSN 0541-88IX

Lei 650

magazin istoric